

Генрі Лоусон ТУТ МІСЦЕ НЕ ДЛЯ ЖІНКИ

ЗАРУБІЖНА НОВЕЛА

Книжка съома

ВИДАВНИЦТВО ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
«ДНІПРО». КІЇВ — 1970

Henry Lawson

SETTLING ON THE LAND
ENTER MITCHELL
STIFFNER AND JIM (THIRDLY, BILL)
THE MAN WHO FORGOT
HIS COUNTRY — AFTER ALL
THAT THERE DOG OF MINE
ARVIE ASPINALL'S ALARM-CLOCK
A VISIT OF CONDOLENCE
IN A DRY SEASON
ANOTHER OF MITCHELL'S PLANS
HIS FATHER'S MATE
THE DROVER'S WIFE
AN UNFINISHED LOVE STORY
THE STORY OF MALACHI
TWO DOGS AND A FENCE
MACQUARIE'S MATE
THE MYSTERY OF DAVE REGAN
MITCHELL ON MATRIMONY
NO PLACE FOR A WOMAN
THE SELECTOR'S DAUGHTER

Translation into Ukrainian

Генрі Лоусон

ТУТ МІСЦЕ НЕ ДЛЯ ЖІНКИ

**ТА
ІНШІ
НОВЕЛИ**

Переклада з англійської
ІРИНА СТЕШЕНКО

ЗМІСТ

Вступне слово Захара Лібмана 5

ЯКА Ж ТО ВТІХА — ЗАЗНАТИ ФЕРМЕРСЬКОГО ЖИТТЯ! 15
З'ЯВЛЯЄТЬСЯ МІТЧЕЛ 24
СТИФНЕР ТА ДЖІМ (ТРЕТИЙ БІЛЛ) 28
ПАРУБІЙКО, ЩО ЗАБУВ 39
ЦЕ Ж РІДНИЙ КРАЙ... 48
ОЦЕЙ МІЙ СОБАКА 56
АРВІ ЕСПІНОЛОВІ БУДИКИ 60
ВІДВІДИНИ Й УБОЛІВАННЯ 66
ЯК СУША ВДАРИТЬ... 73
ЩЕ ОДИН З МІТЧЕЛОВИХ ПЛАНІВ 79
БАТЬКІВ ТОВАРИШ 82
ГУРТОВИКОВА ДРУЖИНА 98
НЕДОКІНЧЕНА ЛЮБОВНА ПРИГОДА 111
ІСТОРІЯ МАЛАКІ 119
ДВОС СОБАК ТА БАРКАН 127
МЕКВЕРІВ ДРУГ 130
ТАСМНИЦЯ ДЕЙВА РІГЕНА 137
МІТЧЕЛ ПРО ПОДРУЖНЄ ЖИТТЯ 142
ТУТ МІСЦЕ НЕ ДЛЯ ЖІНКИ 150
ФЕРМЕРОВА ДОЧКА 165

Художник Вячеслав ДОЗОРЕНЬ

І(Австрал)
Л81

Київська книжкова фабрика № 1

7—3—4
128—70 м

ЖИТТЯ, ЩО СТАЛО ЛЕГЕНДОЮ

«Я народився бідняком і помру в злиднях, бо мое єдине багатство — це правда моого життя, правда життя моого народу. І народ мене не забуде, бо з думою про нього піду з життя і я».

Ці схвильовані слова, записані нерівним, кострубатим письмом у товсту конторську книгу, куди Генрі Лоусон, один із засновників австралійської національної літератури, записував свої щонайзаповітніші думки, стали пророчими: в нужденній кімнатці на околиці Еботс-Форда, похмурого вересневого ранку 1922 року, забутий друзями, покинutий ріднею, задихаючись у лабетах самотності й злиднів, він пішов із життя. Та хоч як силкувалась офіційна Австралія, «що ніколи не щадила ні мертвих, ні живих», применшивши художню вартість його творів, «перекреслити» їхній демократичний пафос, австралійський народ не забув свого письменника. Та й чи могла стертися пам'ять про Лоусона в душі народу, коли тяжке його життя, його творчий подвиг були не лише «клаптиками історії» Австралії, але й часточкою історії її мужнього робітничого класу?

Син порвезького моряка, що дезертирував за часів «золотої лихоманки» до Австралії,— одного з безлічі довічних невдах, що на них така багата була австралійська земля у вісімдесяті й дев'яності роки минулого сторіччя,— Генрі Лоусон ізмалечку й аж до батькової смерті поділяв із цим неговірким білявим гігантом, що вражав кожного, хто знав його, ясною блакиттю

своїх очей, усі злигодні мандрівного напівголодного життя. Разом з ним теслячував і малячував, разом наймитували у фермерів, разом обробляли випалену сонцем, тверду як камінь землю на кластику поля, одержаному «в даровизну» від адміністрації — так кидають голодному собаці обгрізену кістку.

«О, де життя з батьком на «нашій землі», — згадуватиме за багато років Лоусон часи своєї «сільськогосподарської діяльності», — задушний намет... тверде ліжко, марна праця від світання до смеркання, шипуча сковорода, де смажаться шматочки осто гидлої солонини чи вудженої поребрини. І так день у день. Але ще тяжче за цей монотонний ритм надаремної праці було відчуття безмежної самотності, що сковувала мене; а батько, все курячи та курячи свою люльку в тяжкій задумі, ставав щодень мовчазніший і мовчазніший».

Та це почуття безмежної самотності покидало Генрі, коли він із батьком подававсь у мандри по «чагарях» — неплідній пустелі, — сподіваючися знайти на якісь степовій фермі бодай копійчаний зарібок. Ні, він ніколи вже не зможе забути ті невторовані стежини, ті ночівлі при багатті, в товаристві таких самих бездольних бурлак, як і його батько, — гуртоправів, мандрівних овечих стригалів, озліднілих скватерів, невдах-золотошукачів, — де він заслухувавсь нехитрими оповідями, що народжувались тут-таки під мелодійне булькотіння юшки в похідних казанках.

«Поки закипає казанок» — так і назвав першу книжку своїх оповідань Генрі Лоусон. І ця назва, повна для Лоусона величезного суб'єктивного змісту, — ключ до його художнього методу. Із чотирнадцяти років майбутній письменник майже цілком утратив слух, але так яскраво вкарбувалися в його пам'яті ці романтичні й водночас глибоко правдиві, життєві історії, почуті

на тих ночівлях при багатті, що як вони за кілька років оживуть новим, цього разу вже вічним життям у його оповіданнях, то саме *голос* оповідачів, їх нехай, може, трохи кострубата, але надзвичайно поетична, метафорична мова, що самоцвітно виблискуює народною ідіоматикою, спаяє мозаїку образів, розсипаних у Лоусонових новелах та нарисах, у єдину естетичну цілість.

«Лоусонів метод оповіді,— слушно підкреслює дослідник його творчості Сесіл Манн,— призводить до того, що... виникає враження, ніби перед нами не стільки художній твір, скільки схильована розповідь про якусь справедливію подію, що в ній трапилося взяти участь самому оповідачеві. Це можна здійснити скорші засобами живої людської мови, в якій ми відчуваємо всі емоційні модуляції оповідачевого голосу, аніж... за допомогою пера... Саме цей голос, такий чутний і виразний, будучи найважливішим елементом Лоусонової художньої майстерності, перетворює всі його оповідання, етюди, нариси, писані на різних етапах творчого шляху, в єдину естетичну цілість, що її можна назвати *книгою його життя*».

Та ще більшою мірою за осердя, довкола якого об'єднуються Лоусонові твори в єдину народно-героїчну епопею, стали соціалістичні погляди Лоусона, його покревний зв'язок із життям і боротьбою робітничого класу Австралії. Лоусон уперше зіткнувся з брутальною дійсністю капіталістичного міста тільки в сімнадцять років, коли остаточно осів у Сіднеї. За порівняно недовгий час йому довелося пройти крізь усі стадії соціального й морального відчуження, на які прирікає робочу людину капіталістичний спосіб виробництва: тяжка праця від рання й до вечора, постійний страх утратити роботу, люті злигодні періодичного безробіття, бідність, упослідження, глум... Та що болючіше

сприймав Лоусон прокляття соціального гноблення, то гостріше відчував він свою спорідненість із братами по класу.

«Я йшов вулицею,— згадуватиме Лоусон багато, багато пізніше перші роки своєї підневільної праці в Сіднеї,— а повз мене пропливали обличчя. О ті виснажені обличчя! Ті згорблені постаті бідарів! Те жалюгідне рам'я, що вкривало їхні тіла! Обличчя пливли мені назустріч, розминались зі мною, випереджали мене. Вирази їхні безперестанку мінялись. Я в них читав безнадійну тугу, і страх, і зневагу, і гнів, і образу, і обурення... Та коли я вдивлявся в них уважніше, мені здавалося, що вони волають до мене, вимагають моого співчуття, просять ради: як же жити на світі? Що робити далі?.. Але ж і мое обличчя було одне з тих облич, що мелькали в цьому стиску,— таке саме бліде й виголодніле. І плечі мої були так само зігнуті, як у цих людей, і вдягнений я був у таке саме гидке лахміття, як і вони... Я був така сама покідь життя, як і ці люди, що їх робітничі поїзди викидали в місто дівчі на день — уранці й увечері...»

Гостре почуття класової солідарності, властиве Лоусонові, його дивовижна здатність перетворювати чуттєві враження, свої думки, свої перечування в систему художніх образів, що не тільки відтворюють життя таким, яке воно є, а й накидають туманні обриси того життя, яке мало б бути, надають як його ранній поезії, так і його новелам, що зображують трагічну долю австралійського робітника, не тільки естетичної вірогідності, а й революційногозвучання.

«Генрі Лоусон,— відзначає цілком слушно сучасний австралійський письменник Джуда Вотен,— висловлював намір зобразити Австралію такою, як вона є і якою вона стане в процесі своєї зміни, створити картини, що їх Австралія могла крізь туман сліз на своїх очах

побачити, оглядаючись на своє минуле, і картини, що їх вона б могла побачити, заглядаючи наперед, у краші, гідніше її майбуття».

Але досягти цього Лоусон міг тільки тому, що, сприйнявши ідеї соціалізму, які за років його творчого визрівання оформлювались у Австралії в організований рух робітничого класу, він, як і кожний великий письменник, черпав художній матеріал у живій суспільній дійсності, в своєму особистому життєвому досвіді, в соціальній та ідеологічній практиці свого класу.

«Під щонайменшим впливом зовнішнього світу,— пояснював Джек Лондон секрети художнього мислення свого Мартіна Ідена,— його почуття спалахували й буяли, як полум'я. Він був надзвичайно сприйнятливий і вразливий, і його палка уява весь час працювала, встановлюючи зв'язок між речами, їхню подібність і відмінність».

Так самісінко, як і для Ідена, творчий процес для Генрі Лоусона був діалектичним процесом, тим животворним синтезом,— а без цього годі уявити справді реалістичне мистецтво,— у якому уява перетворює абстрактні ідеї в конкретні образи, а розум перетілює чуттєві вражіння в абстракції.

Адже досить трохи глибше запізнатися з Лоусоновими спогадами, зі свідченням його сучасників, аби переконатися, що шматочки живої дійсності, вихоплені його гострим зором із потоку життя,— ці вимучені обличчя в натовпі, що пливе назустріч, ці стомлені очі, де тупотіння важких черевиків, що наростає, мов шквал,— синтезуючись у художніх образах, примусили його — несмілого, сором'язливого юнака, щойно прибулого з глухої провінції,— написати пісні, що стали незабаром революційними бойовими гімнами робітничого класу: «Пісня республіки», «Обличчя на вулиці», «Гімн соціалістів», «Прапор бунту» та ін.

І так само з цих перетворених художнім зором вра-жінь виникли твори, перейняті небувалим іще в історії пролетарської літератури Австралії соціальним кри-тицизмом: «Арві Еспінолові будики», «Відвідини й уболівання», що з ними знайомимо в цій збірці й на-шого читача. В зворушливій і воднораз повній глибо-кого соціального трагізму розповіді про останні дні життя й смерті хлопчика, пожертого страшним світом визиску, оживають якоюсь мірою Лоусонові власні спо-гади про будики з банальним віршованим повчанням: «Як рано ти ляжеш і рано зведешся,— здоров'я, багат-ства й ума наберешся». Ті будики він колись купив на заощаджений насилу гріш, аби не спізнюватися на не-нависну роботу на заводі братів Гудзонів. Алє головне генетичне джерело цього твору — все ті самі *обличчя в матові*. «Багато років уряд,— згадуватиме Лоусон незадовго до появи його оповідання,— я зустрічав, іду-чи на роботу, одну дівчину. Років їй було десь від двадцяти до сорока, вона мала негарне, пом'яте жит-тям обличчя. І несподівано воно зникло. Мені бракува-ло цього обличчя. Може, якось увечері, думав я, вона повернулась додому зовсім хвора й лягла в ліжко у тяжкій гарячці, а тоді знепритомніла, а мати думала, що вона спить. Вона прийняла будики зі столу, боя-чись, що вони розбудять дівчину: треба ж доньці коли-небудь виспатись! І дівчина справді заснула, заснула так міцно, що ніколи вже не прокинеться, принаймні в цьому світі».

Лоусонові твори опубліковані пізніше у збірках «Поки закипає казанок» (1896), «По дорогах та попідтинню» (1900), «Джо Вілсон і його товариші» (1901), «Діти чагарів» (1902) та ін., його бойові пісні й балади стали правдивою школою революційної дії, підпорядкованої ідеалам соціалізму... не лишенъ для робітничого класу Австралії, а й для трудящих усього англосаксонського

світу. І це закономірно. Письменник — агітатор і босець, митець, що зв'язав себе в «славні дев'яності роки» з соціалістичним рухом, із мужньою когортю революціонерів, що присвятили своє життя австралійському робітничому рухові — Голманом, Блеком, Реем, Джімом Муні та іншими,— Лоусон «усю свою душу віддавав літературі, а надії — соціалізму» (Дж. Вотен). Ось чого так велично звучить у його творах тема людини, тема дружби й товариськості, тема пролетарської солідарності, тема подвигу й революційного неприйняття капіталістичної мерзоти. І з цього погляду легендарний Генрі Лоусон — це не тільки один із засновників австралійської національної літератури, а й провісник літератури соціалістичного реалізму в Австралії.

Захар ЛІБМАН

НОВЕЛИ

ЯКА Ж ТО ВТИХА — ЗАЗНАТИ ФЕРМЕРСЬКОГО ЖИТТЯ!

Є такі люди в Австралії, що можуть хоч кого до житих печінок дойти, набридаючи пустими балачками про те, як же воно гарно — жити й працювати на фермі! Та ще, як перестріне тебе отакий чолов'яга десь на вулиці, та як почне на тобі гудзика вертіти, теревенячи про все, що йому з того приводу в голові снується, то хоч гвалт кричи. Він здебільшого і уявлення об тім не має, про що говорить.

Тож є в Сіднеї такий собі чоловічок, на ім'я Том Гопкінс, що зробив якось спробу на фермі погосподарювати,— ну, то його можна часом умовити децо про тес розповісти.

Справи його клалися на добре, як він колись у місті робив,— часу відтоді минуло чимало... Аж раптом його голови нова думка вхопилася,— а що, як десь на новому місці, серед природи, йому ще краще поведеться!.. Тоді домовився він із своєю коханою, що вона не зрадить його й чекатиме, поки він на заході на своїй власній земельці сяде. Від тої хвилини вона з цієї розповідки геть зникає.

Том вибрав собі ділянку попад річкою Драй-Гоул і кілька місяців чекав на урядових межівників, аби вони визначили межі його посіlostі; але тії так і не прибули, а що підстав на те, що вони протягом найближчих десятьох років таки прибудуть, він не мав, то й покинув на них чекати, протеребив чагарі та обгородив

на око ділянку, а тоді заходився господарювати — най буде, що буде!

Чи знають читачі, що то означає протеріблювати хаці?

Том знає.

Він пересвідчився, що найздоровенніші, найбридкіші та найнекорисніші дерева росли саме на його ґрунті; крім того, на його ділянці малася ще й величезна кількість пеньків од дерев неймовірно твердої породи.

Розпочав він ту ю справу так — ані досвіду, аніякого вміння, хіба що зовсім мізерне, а проте діставши силу силенну розмаїтих порад від людей, що розумілися на сільському господарстві ще менше за нього. Він знайшов зручну місцинку між двома коренями придобного дерева, з одного боку, де земля була найпухкіша, викопав вузеньку, перівну ямку та й почав копати, доки докопався до того місця, де стовбур був не більш як чотири стопи завширшки та ледь-ледь м'якіший за кремінь; а тоді Том побачив, що там, в отій ямці, дуже тісно — ніяк йому сокирою розмахнутися; ну, то й заходився він ізнову копати, тоин зо дві землі викопав — та й відпочив по тих трудах.

Наступного дня зачав він із іншого боку під своє дерево підкопуватися; а опісля, по тому, як, чаю напившися, люлькою попахкував, сяйнула йому чудова думка в голові — тра дерево спалити, міркує, а за одним разом погорять і колоди й купа сміття, що їх понавалювано навкруги. Він уявся притильом до роботи, — розширив виймку, скотив у неї кілька колод та все те й підпалив — але наслідків ніяких, хіба що коріння дещо підсмалилося.

А проте Том не складав зброї. Він запріг свого коня у волочню, приволік усі колоди, що валялися навкруги на відстані півмилі, й поскідав усе на купу з навітряного боку того дерева, що під нього він був підкопався;

а вночі вогонь поволенъки знайшов собі дошкульне місце і дерево таки зайнялося, й зламалося стіп за шість понад землею, і впало на огорожу сусіди-скватера, полішивши найогидніший пеньок, мабуть, задля того щоб примусити фермера добре попрацювати; на що він і згаяв по тому цілісінький тиждень.

Том дочекався, поки яма та прохолоне, а тоді взявся до роботи, озброївшись мотикою, заступом та сокирою; його ще й досі вельми цікавлять зразки розмаїтих машин для витереблювання пеньків без уживання сили, що публікуються раз у раз у сільськогосподарних тижневиках. Він гадав, що матиме з того дерева певну кількість стовпів та поперечок, але на ділі виявилося, що розколоти чавунну колону було б далеко легше, та ще й рівнішими брусками на додачу. Далі він роздивився, що тонке коріння стелеться по землі аж до протилежного краю його ділянки, і порвав майже всі свої посторонки, силкуючися витягти його за допомогою кінської сили — а тут ще й це коріння мало інше, ще тонкіше, що глибоко в землі ховалося.

Минув певний час, і на превелику силу Том прорубив-таки клаптик свого ґрунту, і протягом кількох років попереламував на тій роботі більше плугів, аніж міг за них заплатити.

Тим часом сусіда-скватер не ловив гав. Томову кужделебу кілька разів обкрадалося, а його халупка аж двічі геть-начисто згоріла. По тому його самого притягалося до відповідальності за теє, що він нібито кілька скватерових овець та бичка зарізав і привласнив їх собі, аби чуже майно зужиткувати, і вискочив він із халепи тільки через те, що скватер та місцевий мировий суддя ніяк не могли порозумітися в деяких питаннях — і щодо політики, і щодо релігії також.

Том виорав свою ділянку і посіяв на ній пшеницю, але нічогісінько з того не вийшло — ґрунт був надто

неродючий; тоді заходився Том з найближчого містечка за шість миль звідтам угноєння возити, угноїв землю, обсіявсь у друге та й почав у бога дощу благати. І таки виблагав. А відтак зачали річки бути, повстала велика повідь, і водою геть-чисто всю засівку змило, та ще й кілька акрів угноєння згинуло і чимала частина поверхнього шару землі; а з собою вода удос舌尖ь піску понаносила,— хоч пляж опоряджай! — та й насипала його на поверхні ґрунту мало не шість цалів завтовшки. До того ж клятий потік заніс ще й величенький шмат паркану з собою, з півмілі завдовжки, що обгороджував Томове поле вздовж берега річки, і викинув його за три милі нижче — аж коло закруту — на ферму підставного власника, де паркан той було конфісковано.

А все ж Том не кидався господарювання — він був енергійний. Він проторебив інший клаптик землі на схилі і ще раз посіяв пшеницю; а вона йому заснітилася, тобто зона на ней напала — тож уторгував він за неї по три шилінги за мірку. Тоді він посіяв люцерну й овес та купив кілька корів на початок: Том мав падумці до молочарства взятися. Почалося з того, що корови його заслабли на очі, і він звернувся до сусідінімця, дрібного фермера по пораду; а тоді розпочав потовчений галун через паперову рурочку коровам у хворі очі вдмухувати; а що корови ті опиналися, то частина порошку потрапила йому до власних очей. І він, хоч коровам своїм очі повиліковував, а проте сам заслаб на гострий кон'юнктивіт, і мало не цілий тиждень не міг у корови заду від голови відрізнати, та все сидів у темному кутку в своїй хатині й стогниав, та все промивав свої зліплені повіки теплою водою. Німеччина не покинула його, доглянула, вирятувала його з біди.

По тому в дійних корів скоїлося щось кепське із

вим'ям, і Том щоразу важив своїм життям, коли заходжувався їх доїти. А все ж він таки вилікував їх невдовзі — тим часом ціна на масло знизилася до чотирьох пенсів за фунт. Том та вищезгаданий сусіда-фермер домовилися були з гуртівником щодо продажу масла за вищу ціну; та саме на ту пору корови йзвину приквеліли трохи, занедужали на так звану в тій місцевості «плуропермонію» *, що її по-простому олегницєю звали.

Та й знову довелося Томові з людьми радитись; тож за їхніми порадами понадрізав він своїм коровам вуха, напів повідрубував їм хвости, аби кров кинути, та ще й заливав їм пінти розмаїтого «протиболющого» зілля через ніздри; але корови, хоч ти їм що хоч, ніяк не хотіли докласти сили на те, щоб оклигнути, за винятком, можливо, одного — ото підведеться з них катора трішечки та й буцне фермера рогом саме тієї хвилі, коли він намагається кавалком недостиглого гарбуза заохотити її до їжі. І зрештою, зачали вони одна по одній пропадати, — пропадали спокійно й уперто, — аж доки не згинули всі чисто, крім однієї (ах, і лютої ж!), повсякчас ялової, сухореброї прицущуватої тварини з безбарвними очима, що дуже вправно перестрибувала через огорожі та вславилася на цілу округу, діставши окличку Королева Лисавета.

Том застрелив Королеву Лисавету та й знову заходився па земельці своїй поратися. Нараз, ні сіло ні впalo, заслабли його робітні конячки на якусь хворобу, що її тевтонець узивав «der Stranguls». Том гоїв їх ретельно за Джекобовим приписом — і вони поздихали.

А проте й тепер Том не піддавався — мав-бо вдачу тверду як криця. Він узяв про час випрацьованого возового коня, запріг його разом із своїм старим кони-

---

* Плевропневмонія.

ком, що верхи ним їздив, у плуга, та й ну землю орзти. Тільки користі з отієї супряги було аж надто мало. Якщо возвовому коневі підтиналися ноги й він спотикався, то, зашпотавшись, смикав легшого на вагу коня так, що той, сполохавшись, рачкував назад до плуга, й при тому щось обов'язково ламалось. Тоді Том спочивав серцем на одчайдушній лайці, а відтак брався лагодити запряг дротом та кусниками мотузки, натоптував свої кишені камінцями, щоб ними в коней шпурляти, та й знову забирається до роботи. Врешті мусив був синка підставного фермера поєднати, щоб поганяв йому коні. А той шибеник дурно часу не марнував: він тягнув супрягу спереду, підгонив її ззаду, шпурляв у коней камінням, зрізав собі добрячу лозину і, розшаленівши, починав несамовито верхового коника шмагати, тільки-но другий кінь наважувався будь-як поворухнутись — але хлопцеві й разу не пощастило примусити обох коней рушити вперед одночасно. Крім того, хлопець був неабиякий нахаба, а фермер, зазнавши у всьому невдачі, таки добренсько вже озлився: отже, він кляв та шпетив на всю губу того хлопчика, а заразом і коней, і плуга, і свою ферму, і скватера, і цілу Австралію. Атож, він кляв і Австралію також. Хлопчика не змовчав — ну й собі відлаюватися, дістав за тес паца по шиї, й притьмом помчав додому, та притарабанив свого батька.

А тоді собака підставного фермера накинувся на Томового собаку, і це прискорило розвиток подій. Підставний зроду-віку не встояв би на ногах, коли б на ту колотнечу його жінка не прибігла разом із старшим сином та коли б за ними й решта сімейства не примчала. Всі гуртом обпали вони Тома. Жінка була найлюдітіша. Фермерів собака ледь упорався з ворожим собакою, перегризши тому горло, і кинувся в останню мить своєму господареві на допомогу — якби не це,

Том Гонкінс ізроду не дожив би до того дня, коли він потрапив до лікарні для божевільних.

Наступного року буйна трава вродила тільки на Томовій фермі і ніде більше, то він помислив, що незле було б абиякенькі вівці покупити та й підгодувати їх добренько на продаж: вівці на той час продавалося по сім шилінгів шість пенсів за тузінь. Том придбав їх сотень за дві, а скватер уявив та й поставив чоловіка на межі їхніх ділянок із собаками, щоб на тій вівці чатували, і тільки-но вистромить котора свій писок крізь огорожу (Томова огорожа ніяк до овець не пасувала), як отої сторож відразу ж і давай їх собаками цькувати. Ну, то собаки й гнали овець через усю Томову ділянку аж до другого краю, де на них чекав інший чолов'яга, яже напоготові, щоб віддухопелити їх як слід.

Томів собака вийтиувався, як міг; але сам заслаб, учиняючи розправу над четвертим капіталістичним посіпакою собачої породи, і незабаром здох. Підставні особи намостили свого собаку отрутою перед тим, як випустити його на вівці,— то був єдиний засіб із Томовим собакою покінчити.

Думав, думав Том та й падумався, що лішче-таки повести справу вдвох, і він спробував; але його небожа, що приїхав сюди з міста погостювати, заарештували за намовою скватера, обвинувавши в тому, що він нібито крав вівці, і суд вирік йому два роки примусової праці, а тим часом Том і сам шість місяців під арештом відсидів за те, що замірявся застосувати щодо скватера фізичної сили, мавши на меті завдати йому тяжкої тілесної увереди; та що там казати,— він зробив-таки більше, ніж замірявся, якщо перебитий піс, зламана щелепа та чималенька кількість зубів, що їх загубив скватер під час колотнечі, щось важать. Скватер на ту пору наладнав взаємини із іншим мировим суддею, та ще й віддав за нього свою дочку.

А як вийшов Том з тюрми, то вдома на нього саме руйновище чекало,— з чого ж його житимеш! Ну, то він порядився паркані ставити, зібрав кілька фунтів та й вирішив далі на своїй фермі господарювати. Ото придбав він собі «господиню» та кілька корів протягом наступного руку; «господиня» обікрала його й утекла з підставним фермером, а корови — були та загули!.. Которі вилягли під час посухи, а которых скватер немов у спашу зайняв, коли вони на водоцій ходили.

Тоді Том заорендував овочевий садок, що містився у верхів'ї річки; аж нагло градом усю садовину йому побило. Німеччина не проминула й цієї події,— Джекоба застукала гроза, коли він повертається з міста додому, і він сковався в Томовій хатині. А Том приткнувся до одвірка та й простояв так, доки та гроза бушувала, не звертаючи на град жаднісінької уваги. Очі йому були дуже блискучі й дуже сухі, а з грудей за кожним віддихом виривалося приглушене ридання. Джекоб не чіпав його, а сидів у хатині з мрійним виразом на суворому обличчі, думаючи про дитинство та про батьківщину, мабуть. Коли гроза минулася, німець підвів Тома до ослона, посадив його і сказав:

— Ти чекатимеш тут, Tome. Я мусив поїхати додому по дещо. Ти посидиш тут тихо й чекатимеш двадцять хвилин.

І німець сів верхи на свого коня та й погнав, бурмочучи сам до себе:

— Сей людина повинна слізозу пустити, сей людина повинна слізозу пустити...

Німець повернувся назад за двадцять хвилин і привіз пляшку вина та корнета, ховаючи їх під полою. Він усипав вина в два великі кухлі, примусив Тома випити, випив сам, а тоді добув свого корнета, став на дверях і заграв німецького маршу услід дощовій хмарі, що саме за обрієм зникала. Град падав

і над його виноградником, і його теж зруйновано дощенту.

Том «пустив слізозу», і все було гаразд.

Він, звісно, трішки занепав духом, а проте невдовзі знову взявся паркани ставити, і вже почали йому в голові спокусливі думки роїтися: «А чи не посадити, бува, трохи винограддя та кілька овочевих дерев на своїй земельці...» Коли гульк — і де тії межівники взялися! Він-бо давно вже їх і з тямки викинув — воскресли раптом, і з'явилися, і виміряли, і з'ясували Томові, що насправді його ділянка розляглася серед неродючих камепястих пагорбів по той бік річки.

Том зрадів, що він ще нових овочевих дерев не понасаджував, та й заходився свою хатину і паркан на нову ділянку перетягати. Але скватер устряв у тую справу, захопив ферму й усеньке майно, що там малося, ще й порушив справу проти Тома, звинувачуючи його в загарбанні собі чужого обрубу — та заклав на нього позов на дві з половиною тисячі фунтів стерлінгів.

Наступного року Том потрапив до лікарні для боївільних у Параматі, а того ж таки літа туди прислали й скватера, що його дощенту зруйнували — і посуха, і трусики, і банки, і численні об'єднання вовняних підприємців. Обоє дуже здружилися й частенько обговорювали вельми важливі питання щодо того, чи то можливо — а чи неможливо — висадити в повітря небесні шлюзи під час посухи за допомогою динаміту.

Збігло кілька років, і Тома випущено з лікарні. Він оселився в одному з передмість. Удень його стрінути годі, а вночі можна його здібати частенько побіч певної підвідчини, — плуганиться собі з ліхтарем у руках... Він каже, що жалкує тільки за одним, — чомъне зсунувся був із глузду перше, піж довелося йому зазнати всіх принад фермерського життя.

З'ЯВЛЯЄТЬСЯ МІТЧЕЛ

Поїзд із заходу щойно прибув на редфернську станцію; з нього висіла купка звичайних пасажирів та один строковий.

Той строковий був невисокий на зріст, кремезний, кривоногий, веснянкуватий та рудавий. Він мав червонояste волосся й маленькі, блискучі, сірі очі, та — як це частенько за таких обставин трапляється — вираз обличчя вродженого коміка. Він був убраний ув обшарпану й злинялу ситцеву сорочку, стару чорну камізельку з перкалевою спиною та в запорошенні молескінові штани, із латками на колінах; а тії штани підтримував плетений очкур з сирової шкіри, що вільно теліпався строковому попід животом; прибулий був узутій у стоптані, пошарпані старомодні черевики, а на голові в нього сидів м'який фетровий капелюх, що слугував багато років і вже геть позеленів,— від криєві капелюхові мало що залишилося, а від денця, то й поготів.

Подорожній викинув свого клумака на платформу, завдав його собі на плечі, витяг казанок та гумовану торбинку на воду, а відтак подався до собачого переділу, що містився у гальмовому вагоні.

За п'ять хвилин він з'явився на краєчку платформи, де візники стояли, а поруч строкового, положив тулячися йому до ніг, дріботів кундель, якого той вів на ланцюжкові.

Прибулий приставив свого клумака до стовпа, повернувесь обличчям до міста, насунув капелюх аж на брови

та почухав собі широку потилицю мізинним пальцем. Він виглядав, як людина, що не знає, куди їй прямувати.

— Поїхали, сер?

Строковий повернувся не поспішаючи і подививсь із спокійною усмішкою на візника.

— Ну-ну! Чи ж я схожий на такого добродія, що потребує візника?

— А чому б і ні? Та я й не мав нічого прикрого на думці... Я помислив, а може ж, треба вам візника.

Подорожній пошкрябавсь у голову й замислився, а тоді:

— Гай-гай,— промовив він,— ти перший за десять років, кому спало таке на думку. Ну, та й навіщо б мені візник придався?

— Щоб доїхати туди, куди вам треба,— то вже само собою.

— Чи то ж я маю такий втомлений вигляд?

— Я цього не казав.

— А я й не кажу, що ти казав... Знаєш, я все ходжу пішки, ходжу ось уже цілі п'ять років. Я пройшов дві тисячі миль від минулого різдва; сподіваюся, що мені стане снаги пройти й останню милю. Чи ти гадаєш, що мій старий собака потребує візника?

Собака трусила та скімлив; йому, мабуть, кортіло якнайшвидше з натовпу вибралася.

— Та, звісно... т'але ж ви не зможете вулицями цього клумака на собі перти, та ще й через усеньке місто, ге? — спитався візник.

— Чом не зможу? А хто мені заборонить? Такого закону не існує, скільки я знаю, чи не так?

— Так-то воно так... та бачте... якийсь він непоказаний на вигляд... знаєте...

— Ага, он воно що! Я так і думав, що мі, зрештою, до цього добалакаємося!

Подорожній поставив свого клумака ребром, сперши його на коліно, щіжно поплескав його, а тоді випростався й гостро глянув на візника.

— А придивись-но уважно! — сказав він із притиском і значливо.— Що ти можеш моєму старому клумакові закинути?

То був товстий, добре натоптаний клумак; зверхня загортка його була з червоної ковдри, златкованої синіми латками, а по боках витикає пружок синьої ковдри.

Звісно, що той клумак міг би бути новіший; він міг би бути чистіший; він міг би бути обв'язаний пристойним ремінцем замість мотузок, що на їх близину вішають, та сириці — але щодо інших його якостей, то нічого лихого за нього не скажеш,— звичайнісінький собі клумак, як і багато інших.

— Оцього старого клумака тягаю я вже багацько років,— провадив далі чагарянин.— Я проніс цього старого клумака на своїй спині тисячі миль — цей старий собака знає — і ніхто зроду й разу не покривився, глянувши на нього, чи то на мене, чи то на моого старого собаку,— отак-то! І ти гадаєш, що я соромитимуся моого старого клумака перед візником чи перед кимось іншим? Ти гадаєш, що я приглядатимусь та прислухатимусь до ваших настроїв — чи до вподоби кому з вас мій клумак, чи не до вподоби? Нікого ніколи не цікавило,— чи до вподоби мені що, чи ні! Ось-ну, чуєш, я маю велику охоту притягти тебе до відповідальності за те, що ти зневажив мене вразливими словами!

Він підняв свого клумака за скрученого рушника, що правив йому за ремінь, на якому такі речі за плечима носять, кинув його в дрожку, сів у неї сам та втарабанив туди й собаку.

— Можеш одвезти мене кудись, де я зможу моого

клумака й собаку полишити, допоки придбаю собі яке пристойне вбрання, щоб до кравця заявиться,— мовив він до візника.— Мій старий собака не звик, бач, візниками послуговуватися,— отак-то!

А тоді додав замислено:

— Я й сам візникував колись... аж п'ять років... у Сіднеї.

СТИФНЕР ТА ДЖІМ

(Третій Білл)

Ми поневірялися по Кентербері, Маоріленду під той час — поневірялися, тягаючи своє манаття,— я та Білл, шукаючи за роботою на новій залізничній лінії. Стож одного разу з півдня, по довгім блуканні під пекучим сонцем, дісталися ми до Стіфнерового готелю — поміж Крайстчерчем та якоюсь іншою місциною — забувся, як її звати,— а горлянки в нас були такі сухі, мов розпечена кістка, ще й бігма табаки,— ані щіпочки!

Нам треба було випити, випити за всяку ціну, і ми пустилися на хитрощі,— що буде, те й буде! Ми втирилися простісінько в корчму, поздавали наші клумаки, замовили чотири порції і почали строїти з себе таких чолов'яг, немов ми щойно дістали наші чеки і начхати пам на всіх на світі. Ми виглядали, як люди цілком платоспроможні, як те строковим і належить. Були ми забруднені, ѹ такі знесилені, ѹ у таке лахміття вбрани, ще й такі знесилені, що все тес давало цілковиту підставу гадати,— авжеж, із чеками в них усе гаряд!

Той Стіфнер був міцний чолов'яга,— такий, що й зуби об нього поламаєш! Він був картяр-шахрай, боксер, священик у чагарниках, проповідник посту — не пийте, мовляв, брати мої, не пийте! Він був полісмен, і комерційний агент, і все, що тільки є на світі вартого догані; і журналіст, і редактор; він був і адвокат також.

Ох, і гайдко ж було на тую тварюку дивитись, а ще гірше заходити з ним у сварку — близько шести стіп шести цалів на зрост, кремезний, а сили мав більше, ніж Дональд Дінні.

Він був сконцентрований за найсконцентрованішого діда, а хитрий такий, що й риштакового панюка охитрує: він не дав би й рідному батькові попоїсти і не позичив би йому й шести пенсів, коли б не знайшлося в старого якого певного чоловіка, щоб той за нього ручився.

Ми знали, що годі сподіватися від Стіфнера на ласку; але щось треба було розпочати, і так я Біллові й сказав:

— Треба щось розпочати, Білле! Якої ти думки щодо цього, га?

Білл був здебільшого лагідний молодик, родом із Сіднея, покірливий, за винятком тих періодів, коли він зачмелить, бува, голову — що траплялося рідко — а тоді вже до нього не підступається. Він схибнувся на шулерах. Він уважав, що вся людність на землі поділена на два класи: один — то шулери, а другий — гави, тюті з полив'яними носами. Себе він не ставив поміж гави. Спершу я подумав, що він шулер, а згодом збагнув, що він гава. Він казав, що людина має бути спритна, як на теперішні часи; що він і сам був чесний колись і дурень і що внаслідок того його пограбували його ж друзі й рідні, та так, що він мало з голоду був не пропав свого часу; але теперечки він має намір брати геть-чисто все, що зможе добути. Він казав, що або ви общахрусте, або вас общахрують; що люди мають бути плахраї — так уже ведеться — і що цьому лихові ніяк не зарадиш.

Білл сказав:

— Нам доведеться нагостріти наші зуби, та й квит, і пожувати чиєсь вухо.

— Як? — спитався я.

Там було чимало копачів у тій корчмі, і я знову одногоди чи двох з них в обличчя; ну, то Білл і каже:

— Ти знаєш декого з цих простачисьок. А кусони-ноїкого з них за вухо.

Ну, то я відвів убік одного знайомого парубчину та й кусонув його за вухо на десять грошин і віддав їх Біллові,— гадав-бо, що в нього їм буде безпечніше, ніж у мене.

— Тримайся за них цупко,— кажу я,— та не процвіндри їх, аби не вкоротити собі віку, а ні, то Стіфнер дасть тобі чернецького хліба скуштувати.

Ми поставили питва грошин на дев'ять того вечора — я та Білл,— а Стіфнер ані кавкнув: він мав надто гострий розум. Він також частував — раз чи два.

Минув короткий час, і я покинув Білла та й поклався спати, а вранці, коли прокинувсь, я побачив Білла, що сидів коло мене і виглядав вельми бадьоро, немов заводіяка-кенгуру в Лондоні мрячного дня. Він мав підсінене око та вісімнадцять пенсів. Отакечки обкрутив він простачисьок.

— Гаразд, що ж маємо тепер робити? — запитався я.— Стіфнер може злапати нас обох однією рукою, і якщо ми не заплатимо, він загарбас наші клумаки, а нас покалічить. Тому чолов'язі стане па тес відваги. Він багато більше полюблєє битися, ніж зносити, щоб його хто пошив у дурні.

— Тільки й лишається нам зробити одну річ, Джіме,— каже Білл утомленим, байдужим тоном, що доводить мене до сказу.

— Яку? — спитався я.

— Закурити!

— Закурити... До чорта в зуби! — відгризнувся я, терпець-бо мені ввірвався.— Ти ж чудово знаєш, що наші клумаки під шинквасом, то як же ми закуримо, коли клумаків катма.

— Гаразд,— мовить Білл,— ну, тоді я підкину грошику й побачимо, хто з нас має йти до господаря на розмову.

— А щоб мене вихром винесло! — кажу я.— Де ж пак! Тобі не вперше у сірка очей позичати! Ти, тютя з полив'яним носом, грошики програв — ну, то й маєш тепера відкаснуту нас від напасті.

Ох, і розлютило ж його те, що я узвав його «тютя», та ще й «з полив'яним носом», і ми загарчали й узялися один одного шпетити; та недовго й неголосно,— боялись-бо, що нас почують; отож справа обійшлася без бійки, і кінець кінцем я погодився підкинути грошину, і я програв.

Білл почав був напучувати мене, але я хутко стулив йому губу.

— Ти мав нагоду приїзд показати, а ти зробив з лемеша швайку,— сказав я.— Бога ради, не перешкоджай мені хоч зараз. Я увійду до хати і скажу, щоб мені дали наші клумаки, та винесу їх на веранду, а тоді повернуся, щоб поквитуватись. Я заб'ю йому баки. А ти хапай обидва клумаки та миттю зникай, щоб і духу тут твого не було. Оце й усе, що ти маєш зробити.

Я увійшов до господи, забрав клумаки в господині, повиносив їх на веранду, а тоді вернувся до хати.

Увійшов Стіфнер.

— Доброго ранку!

— Доброго ранку, сер,— каже Стіфнер.

— Немов на годину кладеться, ге?

— Еге ж, начебто... Ви що ж, збираєтесь покидати наші краї?

— Ато ж, маємо сьогодні рушати.

По тому я недбайливо сперся ліктем на шинкваса й подивився похмуро в далечінь на протереблену ділянку, а тоді глибоко зітхнув і промовив:

— А поки що буде, чи не випити мені кухлика пива?
— Масте рацію! А де ж ваш товаришок?
— О, він тамечки, на задвірку. Він заразісінько прийде; але він не питиме нині.

Стіфнер засміявся тим своїм гідким, холодним сміхом. Він, мабуть, подумав, що Білл перепився і тепер його пудить.

— Вип'ємо, хазяїне! — сказав я.
— Спасибі... Пийте здорові!
— Пийте здорові!

Корчма стояла на белебні,— навколо чиста місце-вість, до найближчого лісу понад милю, і я хотів дати Біллові можливість відійти якнайдалі звідси, допоки кинуться за ним навзdogін; отож я й почав теревенити — белебе та й белебе, а тим часом подумав собі нишком, що вже, коли робити, то робити, і якщо доведеться помирати, то ліпше померти за фунт, ніж за пенні; а якщо не доведеться, то фунт від мене не втече, так би мовити. В кожному разі, ризик буде приблизно той самий, а може, й зменшиться, як на те пішло, бо я піддам ногам жару й побіжу швидше заради більшої ставки, а надто, коли ця ставка — пляшка віскі; отож я й кажу:

— Я собі так думаю: чи не взяти з собою одну з тих пляшечок із віскі, щоб нам вистачило на дорогу.

— Слушно ви сказали,— каже Стіфнер.— То яку ж вам дати — маленьку чи велику?

— О, мабуть-таки, велику, я гадаю — якщо я зможу заструмити її до своєї кишені.

— Навряд чи вона туди влізе — кишеня надто вузька,— відказав він і засміявся.

— Спробую,— сказав я.— А давайте у заклад. Ви поставите мені два келишки, якщо я заструмлю її до своєї кишені, а як ні, то я — вам.

— Згода! — каже він.— До верхньої бічної кишени, та щоб вона не розідралася.

То була велика пляшка, а всі мої кишени — малі; а проте я застремив пляшку до тієї кишени, що він мені її призначив. Поповотузився я з тією пляшкою, а таки застремив.

А тоді ми обое засміялися, але його сміх був іще бридкіший, ніж звичайно, він-бо намагався бути чесний,— адже ж програв аж два крючки; а мені було не дё сміху — лякало, хто ж то з нас сміятиметься останній.

І раптом я помітив дещо, ю мене пройняла думка — та така добряча думка, якої зроду не зринало мені в голові. Я помітив, що Стіфнер налягає кині на праву ногу; ну, то я й кажу до нього:

— Що вам сталося з ногою? — та ѹ поліз рукою до своєї кишени.

— Ох, клята шпилька стирчить у моїм черевикові,— відказав він.— Я гадав, що ввігнав її нині вранці; а вона — на тобі — стирчить та ѹ коле.

На ту пору в корчмі саме лежала стара торбина із шевським приладдям, що належала старому шевцеві, котрий вилежувався, п'яний як ніч, на веранді. Тоді я сказав, ізнову руку з кишени виймаючи:

— А кете лишень сюди черевика, я полагоджу його за хвилину. Це мое старе рукомиство.

— Ого, то ви швець! — мовив він.— Я ніколи б того не подумав.

Він засміявся своїм безглуздим сміхом, що від нього ні кому ні холодно ні жарко, роззувся — черевик його був незашнураний — і подав мені його понад шинквасом.

То був не черевик, а якесь страховище — величезний, підкований залізом, товстелезний копачів шкарбап. Я почувся зле, коли глянув на нього.

Я взяв торбину й удав, ніби вганяю шпильку; а проте я її не ввігнав.

— Тут вискочило двоє гвіздків з підошви,— сказав я.— Я ввіб'ю їх, якщо знайду добре вухналі, і це вбереже підошву.

І я понишипорив у торбині, і знайшов добрячого довгого гвіздука, і увігнав його непомітно в самісіньку середину підошви. Стіфнер був колись бігун, тож я помислив, що в найближчому часі буде краще для мене, коли шпички його бігових черевиків містимуться всередині.

— Ось маєте, тепер вам буде зручно, я гадаю,— сказав я, ставлячи черевика на шинквас, але притримуючи його рукою, немовби з неуважності,

По тому я позіхнув, потягся й промовив недбайливо:

— Ну, гаразд! То який же буде рахунок?

Він поскромадив потиличко й прикинувся, ніби пригадує.

— О, даймо — тридцять шилінгів.

Може, він вирішив, що я кину на шинквас два квіди *.

— Гаразд,— кажу я,— ну, а покладімо, що ми вам не заплатимо, то що ви зробите, га?

Він отетерів на мить. А тоді спалахнув, хапнув повітря,— мало не вдушився з гніву; та раптом охолов і засміявся своїм найогиднішим сміхом — він був один із тих, що сміються, коли вони розлютовані — і сказав своїм бридким, спокійним тоном:

— А щоб вас буря вивернула! Щоб вас узяло та поверх дерева понесло! Ах ви ж, погань, блошва ви плигуча! Стрибаєшся, стрибаєшся, покіль бісом штрикаєшся!

---

* Квід — фунт стерлінгів, соверен.

ться! Та коли ви (найдобірніша лайка) не сплатите мені боргу, я заберу ваші клумаки та (найдобірніша лайка) такечки копну вас ногою та зади вам понабиваю, що ви цілісінський місяць ані сісти, ані встати не зможете!

— Ото й добре! Що швидше ви почнете, то ліпше,— сказав я; і я жбурнув черевика в куток, а сам потяг навдьори.

Він перескочив шинкваса, вхопив свого шкарбана й кинувся за мною. Він спинився на мить, щоб черевика взути — але зробив тільки один крок, завив несамовито, здер з ноги шкарбана та й подався назад. Коли я знову озирнувся, він уже взув пічну пантофлю й турився за мною — і таки здолав я. Я мчав як вихор протягом наступних п'яти хвилин. Та хутко почав знемагати з утоми. Серце мені зачало колотитися десь високо-високо, аж на маківці моєї голови, а легені застягли мені в горлянці. Коли я збегнув, що він наближається на відстань носака, я озирнувся, аби вчасно крутька дати. Він уже підніс був ногу; але я відскочив останньої хвилини. Він не влучив, і пантофля підлетіла стіп на двадцять у повітря та й упала в кабаню.

Тепер йому каюк,— бігти-бо доводилося по стерні та каменястому ґрунті. Я побачив Білла попереду, що давав драчки аж до виднокругу, і я помчав за ним і напружив останню силу, аби мерцій добігти до лісу,— вгледів-бо Стіфнерову господиню, що бігла з лопатою — заривати наші останки, так я собі думаю; а ті двоє були добряча пара — Стіфнер та його господиня, маю я на оці.

Білл озирнувся хапливо, а тоді — шустъ у чагарі! Коли я його наздогнав, він зовсім уже вибився із змоги; але я схопив свій клумак, і ми помчали далі, бо я гукнув Біллові, що бачив, як Стіфнер біг до стаєнь, ко-

ли я востаннє озирнувся; і Білл гадав, що нам лішне заблудитися в чагарях, і то якнайшвидше, та й сховатись там, бо Стіфнер така людина, що не дуже-то полюбляє маком сіdatи.

Перше, що мовив Білл, коли ми зупинилися, щоб перепочити, було:

— Я ж казав тобі, що ми виборсаємося і все буде гаразд. Ти ніколи нічого не бійся, коли подорожуєш зі мною. Слухайся тільки моїх порад та здайся у всьому на мене, і ми завше видряпаємося на поверхню. А зараз...

Але я забув йому рота. Він мене розлютив.

— Ще що вигадай,— ти?!. Та що ж ти зробив?

— Я? — відказує він.— Я втік із клумаками, хіба ж ні? Де б же вони зараз були, коли б нє я?

Отут уже я розійшовся, та вишпетив його добре за його хвастощі, та відплатив йому за теє, що він проти мене губу копилив, та наздав його йолопом, та по-перчив йому, так би мовити, на всі боки, та сказав йому, щоб ніколи більш не наважувався виставляти себе за перебійця.

А тоді, вирішивши, що почастував його стусанами, як слід, я охолонув трохи з першої досади й підлестився до нього трішки; але мені того й в голову не впадало, що я його ще не впорав і що він затаїв три удари та ще й нокаута для мене.

Він сприйняв усе теє досить байдужно; дозволив мені пощурубурити який час і дав змогу віддихатися трохи; по тому перевалився ліниво на правий бік, застремив ліву руку до лівої кишені у штанях, та й витяг звідтам шнурок від черевика, коробочку сірників та дев'ять шилінгів і шість пенсів.

Я глянув на теє й розявив рота.

— А бодай тебе кат сіконув перед великими вікнами! Звідки вони в тебе?

— Я мав їх увесь час,— відказав він,— але я побачив у корчмі, що тобі трапляється нагода пожувати чиєсь вухо, ну, то я й вирішив приховати їх — дев'ять шилінгів та шість пенсів не щодня пливуть до наших рук.

По тому він перевалився на лівий бік, поліз до другої кишені й видобув звідтам тютюн та півсоверена. Очі мені мало не повілазили з лоба.

— А нехай тебе лизень злиже! Звідки в тебе все це? — загорлав я.

— Оце,— сказав він,— отой самий півквід, що ти його дав мені вчора ввечері. Півквідом не нехтують за наших часів; крім того, я мав храп на Стіфнера і хотів поквитуватися з ним; я помислив,— якщо ми не зугарні візка Стіфнерові підвезти, то немає нам місця на білому світі. Чи сяк, чи так, а я гадав, що ми цюю справу впораємо; і впорали — та ще й пляшку віскі дістали на додачу.

По тому він утомлено зіперся спиною в колоду, покопався у верхній лівій кишені своєї куцини й добув звідти соверена, загорненого у фунтову банкноту. По тому почекав, що я казатиму; але я мовчав. Я розтулив рота, та вже не зміг його затулити.

— Це я виграв у тих простачисьок минулого вечора, проте помислив, що грошики нам знадобляться, то лішче їх заощадити. Квіди нині не щодня пливуть до рук; окрім того — ми потребуємо грошей більше, ніж Стіфнер, отож...

— А той знов, що ти маєш гроші? — мало не задихнувсь я з подиву.

— Ого! Ще б пак! Тож-бо то й є! Саме через те він так розпалився. Він цілий час стовбичив у кімнаті, доки я грав. А тепер можна й горілочки хильнути!

Ми хильнули. Я мусив був добрењко хильнути.

Білл повернувся, й хутко заснув, і виглядав, як втілена невинність, що солодко спить, освітлена місячним промінням. Я сидів допізна, та курив, та мізкував, та дивився на Білла, а тоді поклався спати, й знову мізкував майже до світанку, й нарешті заснув, і наснилося мені жахливе сніще. Мені примарилося, що я сорок миль за Стіфнером гонився, щоб у нього корчму його купити, і що Білл, то не Білл, а Стіфнерів небіж.

Білл поділив здобич чесно, ще й дав мені півкрони поверх того, але я недовго з ним по тому мандрував.

Він був добрячий парубок у порівнянні до інших парубків та добрий товариш у порівнянні до інших товаришів; але він надто далеко сягнув для такого миролюбного, тихомирного хлопця, як я. Мабуть, я вкрай виснажився б протягом одного року, намагаючись від нього не відставати.

ПАРУБІЙКО, ЩО ЗАБУВ

— От утямки не еізьму! — мовив Том Маршал, отай, що йому прізвисько Оракул прикладено.— Чував я про такі оказії ще й до того: вони трапляються не часто, а проте чував я про такі оказії ще й до того...— і він зморщив ліву щоку, а тим часом замислено шкрябав своє величезне праве вухо широким лезом складаного ножа.

Вони сиділи попід західною стінкою шопи, всолоджучися вітерцем, що повіяв, як сонце вже було на вечірньому прузі, й попихкували люльками, та про сес і про тес гомоніли.

Ота «оказія», що саме про неї мовилася мова,— то був вельми жалюгідний, занехаяний витвір людської породи з клану тих, що мандрують, тягаючи усе майно своє у клумаках за плечима; а межовик, що саме проїздив верхи тим шляхом, здібав його коло сумежної рівнини та й провадив на станцію.

То був коротенький худорлявий парубійко, хворобливо безбарвний, з надто великою, подібною до немовлячої, головою, блудними водя滋ми очима, довгими тоненькими волохатими руками, що, як торкнешся до них, немов мокрого морського баговиння торкаєшся, а поводився той парубійко якось дивно — ніби чогось усіх перепрошував, та карка свого вигинав, та в очі світив кожному. Він заявив, що забувся, хто він є, забув чистісінько все щодо своєї особи.

Оракула глибоко зацікавила ця поява,— його-бо й справді захоплювало все, що б там не було, аби воно

мало «будь-який інтерес». Оракул був кремезний, прос-тодушний стригаль, що мав більше доброго серця, ніж олії в голові, більше життєвого досвіду, ніж доброго розуму, і більше цікавості, ніж будь-чого іншого взагалі. Дивна річ,— і як то не обернув він собі на пожиток цієї останньої своєї якості і не навчився, бодай хоч манівцями, грати на ній у свою сопілку!.. Серце йому раз у раз ущерть наповнялося якогось шанобливого жалю до кожного, кому поталанило чи не поталанило «в халепу вскочити»; отож серед товаришів його були, приміром, один глухий, один сліпий, поет та такий собі чоловічок, що йому, як то кажуть, геть-чисто «памороки забило». Том здібав ті особи тоді, як вони вже з останньої сили вибилися й спускалися па дно; за свою звичкою, він заприязнився з ними, зумів їм у пригоді стати та вивчав їх із величезною цікавістю — особливо поета; а їм усім припав Том до серця, й вони були щиро завдячені йому за допомогу — за винятком одного, саме того, що йому «памороки забило», котрий вирішив, що Том вганяє за свою особистою зисковиною метою,— тобто йому відомо, що Том прагне вирізати в нього (запамороченого!) печінку, аби у ріці Дарлінг на неї тріску надити,— а через те й покинув із Томом товаришувати.

Отож для Оракула було тес цілком природно — взяти цю нову «появу» під свою опіку. Він використав свій вплив на хазяїна, щоб тую Загадку при роботі примістити, та все вивчав його гулящого часу й усіма можливими засобами намагався розбурквати його бідо-лашну приспану пам'ять, яка — що б тому парубійкові не казали, що б йому не робили — аж ніяк не могла допомогти йому пригадати собі, що ж воно, власне, відбулося перед отим днем, коли він «немов прокинувся» на рівнині та знайшов свого клумака обіч себе. Клумака оглянули якнайретельніше,— мо', знайдуть

проводінну нитку й усе з'ясується, але — даремна праця — не з'ясувалося нічого.

Хлоп'ята поставилися до всього того спершу скептично і радо використали б нагоду із Загадки сміх собі зробити; але Том утрудився в тую справу і натякнув, що коли хлопці виявлять себе як падлюки й зачнуть свої мерзенні «фіглі стругати» та сердешного хлопчика, що «в халепу вскочив» на глузи брати, то він, Том, буде змушений «показати їм, де раки зимують». Більшість хлопців бачили, як Том «показує», й скидалося на те, що жадний з них не прагне взяти в тих «показах» будь-яку участь. Вони воліли бути серед глядачів.

— Еге ж,— мовив, міркуючи, Оракул,— справді цікава оказія, і я певний,— от їй-право! — що дехто з важливих лікарів, хоч би й Морел Макензі, приміром, радо віддав би тисячу, мо', й дві, аби залучити до себе таку появу.

— Гаразд! — згукнув Мітчел, найбільший витівник та заводіяка на цілу шопу.— Беру половину!.. Стривайте,— а кете лише сформуємо синдикат та й пустимо Загадку в обіг.

Дехто з паруб'ят розлігся сміхом, але Том своїм звичасм не збегнув цього жарту, як і кожного жарту взагалі.

— А найгірш це те,— зняв слово до товариства Загадка властивим йому нюнявим голосом, а сам зирк та зирк зукоса на Тома, та ще й так несміливо...— Найгірш це те, а раптом я лорд насправді чи, може, герцог і нічогісінько об тім не знаю. А раптом я — багатир на всю губу, ще й маю купу грошей... А раптом я — лорд.

Хлопці загагакали.

— Ну, й чого ви ото регочетеся, з чого? — запитався Мітчел.— Я не бачу в тому нічого безглуздого; він

може бути й лорд,— такий-бо має вигляд. Я сам аж двох бачив.

— Еге ж,— сказав Том, ігноруючи Мітчела,— то вже таке діло, хто й зна! Бач, а раптом виявиться, що ти — Джек Патрач насправді? Лішне спусти теє з думки, приятелю; хто старе споминає, той щастя не має. Почни все спочатку.

— Але ж я навіть не знаю свого прізвища. Не відаю, чи жонатий я чоловік, а чи парубок,— запхинькає безпритульний бідаха.— А може ж, я маю добрячу жінку і дітки маю...

— Найліпше забути об тім, приятелю,— мовив Мітчел,— а щодо прізвища, то це суща дурниця. Я його власного прізвища не знаю, а я мав їх аж вісім. Сила-силенна прехороших прізвищ мотляються по світі. Знаєвав я одного чоловічка на ім'я Джім Сміт,— то він помер. Візьми собі його прізвище, воно саме тобі до шмиги, і той уже ніяк не втне прийти до тебе, аби повернути його собі назад; а якщо й прийде по нього, ти можеш сказати, що ти з отим прізвищем і народаєшся.

Відтак і нарекли його Смітом, і незабаром зачали дивитися на нього, як на плохенького, ума тронутого хлопця та не зважали більше на його дивацтва.

Величезну цікавість накликала їм усім ота несподівана поява; і навіть Мітчел утрудився був до тієї справи та вжив усіляких заходів, аби допомогти Загадці в його кволих, безпорадних та жалюгідних спробах — пригадати, хто ж він, зрештою, такий. Коли це раптом, саме на той час, з'явилося повідомлення про подібний випадок у місцевих часописах, і справа набула такого широкого розголосу, що Оракулові довелося шукати якої ради в запасах своєї власної мудрості.

— Я б ото меншенько про теє думав, на твоєму місці бувши,— сказав він Мітчелові.— Сотні розумних людей

подуріли через оту тічборнську оказію,— а вона ж їх зовсім не обходить,— і то тільки через теє, що надто багато про неї думали; а ти вже й так, мов з-за угла мішком прибитий, Джеку. Годі вже думати, досить! Звірся на мене, і я безпремінно довідаюся, що він за один, отой Сміт, ось тільки-но скінчимо стригти вівці.

Тим часом Сміт їв, робив, та спав, та позичав у хлопців тютюн і забував його повернати, на що було звернено належну увагу. Він охоче розповідав про свою оказію, коли його за неї питалося, проте якщо він до кого звертався, то мав завше вигляд соромливого, але доброчесного юнака, що цілком усвідомлює, якою величезною мірою тяжіє неморальність над цим грішим світом, і, видима річ, страхастіться, а втім, прохав би вас зробити велику ласку сумирному трудівникові, що працює в саді-винограді, та прийняти від нього повчальну брошурку й передати її по тому своїм друзям, якнайуважніше її прочитавши.

Якось-то рано-раненсько, однієї суботи, тижнів за два до закінчення стрижки, Оракул вийшов пізно на роботу і, як бачиться, був якимось клопотом прибитий. Сміт десь ізник, отже — до роботи й не поткнувся, і за нього робив усе інший поденник, з чого вельми невдоволені були всі безпосередньо зацікавлені особи.

— Чи ти бачив де Сміта? — запитався Мітчел в Оракула.— Скидається на те, що він забувся прокинутись нині.

Том немов отетерів і був сам не свій.

— Він забув ізнову,— мовив він повільно та з притиском.

— Забув? Про віщо? Ми знаємо,— щоб його по нетрях та по болотах понесло! — що він забувся на роботу вийти.

— Він забув ізнову,— промовив Том у друге.— Він прокинувся нині й зажадав довідатися, хто він і де він.

Коментарі...

— Та ну його до дідька, Оракул! На біса він тобі здався? — додав відразу ж Мітчел. — Якщо він не може з'ясувати, хто він і де він, хазяїн дуже швидко з'ясує це за нього.

— Hi,— відповів Том,— коли я за щось беруся, то вже не пускаю того до кінця.

Таку ж самісінку вдачу мав і хазяїн, хоч діяв він у іншому напрямкові. Він подався до барака і викликав Сміта.

— Чом ти не на роботі?

— Хто я, сер? Де я? — зарюмсав Сміт. — Чи не будете ви такі ласкаві сказати мені, хто я і де я?

Хазяїн віддихався добре й подивився стороною на Загадку, а тоді вибухнув:

— Слухай-но, ти, чуперадло! — загорлав він. — Я не знаю, хто ти такий, — стонадцять чертів тобі в пельку! Я знаю тільки одне, що ти з пантелику збився — ото так! Та начхав я на тес! Але я зараз покажу тобі, *де саме* ти є! Можеш зайти до крамниці й одержати свого чека, та не барись мені, бодай ти запався! А тоді забирайся звідси, доки цілий, та не забудь із собою свого розкішного клумака прихопити!

Цю оказію обговорювалося при обіді. Оракул присягався в тому, що то є нечувано жорстоко, що то є підло такечки з бідним «покривдженем парубійком» поводитись, і лаяв хазяїна на всі заставки. Томові прибічники лаялися також, з прихильності до нього, звісно, і справа мало не повернула на лихе, аж раптом озвався Мітчел, та таким ото поважним, значливим голосом, що тон його приглушив брязкотиння ножів та цинових тарілок.

— Цікавий я знати,— прогучав його голос,— цікавий я знати, чи забув Сміт за свого чека?

Встановили, що Сміт не забув.

А тоді приступилися до їжі та й стали думати-гадати — розумом розкидати.

Минуло кілька хвилин, і Мітчелів голос пролунав знову, до Оракула вдаючися. Мітчел сказав:

— Ти ховаєш які коштовні речі в себе на тапчані. Оракул?

Том пильно глянув на Мітчела.

— То що?

— О, нічогісінько... просто я був подумав, що не завадило б тобі добрењко свого тапчана обдивитися та допевнитись, чи Сміт таки забув.

Хлопці так зацікавилися, що аж-аж-аж! Вони втушили погляди в Тома, а той зиркав допитливим оком то на одного з них, то на іншого; а тоді відсунув свою тарілку і помалу витяг свої довгі ноги, що ледве між ослоном та столом утулялися. Він заліз до свого тапчана і ретельно переглянув з початку й до краю все, що вміщав у собі його клумак.

Сміт не забув.

Коли Оракулове обличчя показалося хлопцям ізнову, воно мало дивний-предивний вираз, в якому, коли пильно до нього придивитися, було більше люті, аніж гризоти, та це ще не все. То був такий вираз, що його може мати людина, коли їй роблять тяжку болочу операцію без хлороформу, а проте людина ця взяла намір стерпіти той лютий біль мовчки, не зойкнувши й разу. Том не лаявсь, і з цієї ознаки всі збагнули, який він розлютований.

Товариство, що зібралося в шопі,— то були все люди грубі, простацькі, поводилися вільно й по міцененьке слово до кишені не ходили, але коли б вони всі гуртом заходилися лаятися хором під орудою Одноокого Богена, то й тоді не змогли б дорівнятися Томовим почуттям і віддати їм належне — і вони це добре розуміли.

Оракул зняв свою гнуздечку з кілка і рушив до дверей,— шанобливе й співчутливе мовчання поняло всіх присутніх... На якусь мить типу порушив Мітчелів голос, котрий запитав мало не побожним шепотом:

— Ідеш по свого коня, Томе?

Оракул скинув головою й подався з шопи; він і пари з уст не пустив — так замислився, що де вже там до слів...

Збігло п'ять хвилин, і Мітчелів голос пролунав ізнову, але цього разу брязкотіння цинового посуду його не глухило. Мітчел промовив дуже значливо:

— Між іншим, не завадило б, хлопці, аби ви поцікавилися, що там у вас на ваших тапчанах із вашими манатками коїться,— адже ж спіте ви рядком! Скоттів тапчан стойть із Томовим поруч.

Скотті прожогом схопився з свого місця, немов йому в ногу гадюка вп'ялася, зсунув дошку в столі, вискаючи, та повивертав юшку з трьох тарілок додолу. Він кипувся до свого тапчана, мов людина, що, коли тоне, з останньої сили за дошку хапається, і стягнув з тапчана свою ковдру.

Знову ж таки — Сміт не забув.

Ну, а по тому вже почався загальний огляд, і, як виявилося,— майже на сто відсотків,— Сміт пам'ятав.

І тут лайка полилася, як з-під ринви.

Оракул наздогнав Сміта того ж таки вечора, застукавши його в найближчій корчмі, і переконався, що той забув ізнову, забув іще всякого багато і забуває й далі чисто все на світі під впливом рому та лестивої цікавості, яку виказував щодо його оказії п'янині бакалавр мистецтв, що саме тамечки із скляним богом цілувався. Том увійшов нишком крізь затильні двері і покивав пучкою корчмареві.

Вони відійшли вбік і який час шпарко шепталися поміж себе.

А тоді потайки огляділи уздовж і вшир Смітового клумака, який містив у собі переважно все найкоштовніше, що його мав Том та що товариші його мали.

А тоді Оракул розворушив Смітові спогади та й падався геть.

Сміт з'явився знову тижнів за два. Він був дещо надвереджений фізично, але пам'ять його була вже цілком здорова.

ЦЕ Ж РІДНИЙ КРАЙ...

Бленгаймський диліжанс котився вниз у долину річки Аветер, спускаючися з улоговини Тейлорського перевалу. По той бік річки, праворуч, сірими ехилами та полонинами простяглася, поступово знижуючись аж до далекого океану, ціла низка пагорбів, що поросли травою. Ліси тут не зеленіли зроду; тільки-но поодинокі дерева, ввезені сюди з якихось заморських країв, стояли де-не-де купками — немов вартові на чатах — самітні й величні в своїй самотності.

— Чудова країна — Нова Зеландія, еге? — мовив кремезний чоловік із дуже засмаглім обличчям, си-вою бородою й сірими очима, котрий сидів поруч візничого та ще одного пасажира на передку.

— І що то ви таке кажете? Де ж вона чудова? — згукнув другий пасажир, який об'явив усім, що він комівояжер — та й справді мав такий вигляд — проте вельми скидався також і на професійного картяра, — а може, він був і перше, і друге воднораз. — Та це ж найогидніша місцевість на цілу Нову Зеландію! Подивилися б ви, що то за розкіш на острові Північнім — в округах Вайраапа та Нейпір, навколо Пахіатуа. Ото так!.. А це — клята, злідняцька країна, та й уже!

— Ну, нехай! А втім, я переконаний, що ви змінили б вашу думку, коли б навідалися до Австралії — хоч би й до Нового Південного Уелсу, наприклад. Тутешній люд, як видко, й не тямить, що то за чудова країна йому припала. Ви кажете — це огидна місцевість, га? Та в першого-ліпшого австралійського фермера слинка

потекла б, щоб йому пощастило на таку землю глянути, та хоч і на щонайпаскуднішу місцинку отут, у Новій Зеландії.

— А я завсіди думав, що Австралія — добряча країна,— замислено пробубонів візничий — довгий, мов ціпок, худорлявий дядько з лляним волоссям.— Я завсіди думав...

— Добряча країна! — скрикнув сивобородий подорожній обурено.— Т'але ж уся Австралія — то мертвa пустеля, за винятком кількох місць на узбережжі. Найгірша країна, де така суш, що й жити не можна... Та смутнішої місцевості я зроду не стрівав.

Збігло у мовчанині кілька хвилин; візничий пірнув у думки, а засмаглий пасажир козирем позирав навколо.

— Я завсіди думав,— сказав замріяно візничий по паузі,— я завсіди думав, що Австралія — добряча країна...— і він натиснув ногою на гальмо.

Ніхто йому не заперечив. Диліжанс спустився по виступах понад берегом річки й зупинився перед дверима корчми.

— А ви самі з Австралії будете? — запитав комівояжер, звертаючись до сивобородого, коли диліжанс знову вирушив у дорогу.

— Еге, ніби так. У кожному разі, я там народився. Саме через те я й маю злість на ту кляту країну.

— Чи довго ж ви там жили?

— Аж поки не виїхав звідтам,— відказав новоприбулий. По тому, поміркувавши трохи, він додав: — Я виїхав звідтам уперше, коли мені минуло тридцять п'ять — переїхав був на острови. Я заприсягнувся тоді, що зроду-віку більше до Австралії не повернуся, а проте — повернувся. Затужив-таки за старим Сіднеєм. Ти нався я по тій занедбаній нужденій країні аж п'ять,

а мо', й шість років, а тоді подався до Фріско. Я зарік поклав до Австралії більше не потикатися і не поткнуся, хоч би там що!

— Але ж ви напевне зайдете туди зараз, щоб поглянути на старий Сідней та на рідну домівку, заки до Америки повернетесь? Адже ж звідси до Австралії так близенько!

— На якого дідька лисого маю я туди їхати та тією клятою країною милуватися? Га? — відгризнувся новоприбулий, що чималенько-таки підживив у корчмі свою душу.— Я не маю за що Австралії дякувати — хіба за теє, що мені пощастило звідтам забратися, поки живий та цілий. То, брат, така країна, що тільки-но до неї потрапиш — ту ж мить кортить накивати п'ятами.

— Аххх... Я тільки був собі помислив, що, може, ви полишили там яких друзів,— докинув слова комівояжер ображеним тоном.

— Друзів! Звісно, то зовсім що інше. А проте не повернуся я туди нізащо,— ні заради друзів, ні заради родичів, починаючи від самого батька Адама. Досить з мене тамтешнього животіння,— дозолило воно мені до самісінських живих печінок!.. Найгірші й найтяжчі роки моого життя прогаяв я в Австралії. Я мало не помер тамечки з голоду та, власне кажучи, ввесь час тільки те й робив, що пропадав. Я працював багато тяжче й заробив багато менше в моїй рідній країні за п'ять років, ніж за п'ятнадцять у будь-якій іншій,— тут новоприбулий забрехався трішки,— а від того часу я таки попоїздив добрењко! Ні-ні! Австралія — то є паймерзенніша країна в світі,— недурно ж її всевишній бог занехаяв. Для мене рідний край отой, який дав мені, як рідному, притулок по тому, як моя власна, дорога моя вітчизна вигнала мене, голодного, геть — на заробітки... Тож рідний край мій тепера — Сполучені

Штати Америки. Що таке Австралія? Величезна дика пустельна місцевість, що в ній гине все на світі з голоду та спраги, що має одне чи два більш-менш пущащі міста, аби було де облагоджувати справи іноземним спекулянтам, та ще має кілька скучень розмайтих халупок, що їх там містами називають — також іноземним спекулянтам до послуг, аби було їм де свої справи облагоджувати; а оселяють тую країну головним чином хирляві вівці, а частково — дурні, що нидіють у містах, батракуючи та поневіряючись по європейцях, а в хащах животіють вони, як дики собаки дінго, та ще й ляпають язиком про «демократію», а самі годні тільки на те, щоб напихати грошима кишени тим лондонським дженджикам, котрі здебільшого на всі заставки кубрячати у Парижі. Та що там казати,— австралійці не зважуються навіть зажадати, щоб їм бодай дешіцю з їхніх власних грошей приділили, аби загати на річках спорудити й таким робом зробити хоч яку частину тієї зленещасної країни придатною до житла. В Америці теж — ні п'ється, ні ллється, ні в чарці не зостається, але там хоч не марнують час на дрібниці... Гай-гай! Прокляття Австралії — то вівці, а австралійський поклик бойовий, то — «бе-е-е»!

— Оце так! Зроду ще такого нечував я! Ви перша людина, що так про свій рідний край говорить! — мовив утомлено комівояжер, якого ті розмови почали вже дратувати.— «Чи живе десь на світі такий чоловік, що душа в нім померла, й ніколи повік... він до себе не скаже»... до... себе... А най йому грець! Забувся, як воно далі...

Він намагався пригадати. Чоловік, що «душа в нім померла», кахикнув, прочищаючи горло, аби знову повести наступ, але візничий — що його комівояжер почастував був двічі, а новоприбулий подорожній тільки

раз — використав цю невеличку паузу і зауважив, що, на його думку, людина повинна любити свій рідний край.

Новоприбулий не звернув на візничого жаднісінької уваги, і знову почав атаку на комівояжера. Він захопився доводити, що все те дурниця, що патріотизм — то є найбільше прокляття на землі; що саме патріотизм і є привід до всіляких війн; що те фальшиве почуття, до якого спричинилося неуцтво, примушує людей братракувати, пропадати з голоду та лити свою кров задля вигоди їхніх нікчемних панів-господарів; що патріотизм — ворог вселюдного братерства, мати ненависті, вбивства та поневолення та що світ не зробиться кращий, допоки ту смертельну отруту, що її почуттям патріотизму називають, не пощастиТЬ «витравити» з душі та серця всенського люду.

— Патріотизм! — вигукнув він зневажливо.— Мій рідний край! Кляті дурні! Адже ж край той належить не їм, а спекулянтам, що грають на біржі, жевжикам, що марнують життя своє по різних там закордонах, шахраям, що чинять махінації з землею, дурилюдкам, зграям злодіїв — усім отим панам, що за них патріотичні дурні голодують та ллють свою кров — тобто господарям їхнім. Бе-е!

Опозиція зазнала поразки.

Диліжанс виїхав на гору по південному березі річки й покотився високорівнею далі.

— Що то за дерева? — запитався новоприбулий по дорожній, перебивши тишу, що враз настала після його антипатріотичного виступу, і показав пучкою на купку дерев, що бовваніли попереду, вздовж дороги.— Виглядає так, немов їх тут понасаджувано навмисне. Мабуть, раніше не було тут ніякого лісу?

— О, це ті дерева, що їх уряд імпортував сюди звідкись,— відказав комівояжер, що, видно, не вельми на

тій справі зневажає.— Наші власні дерева не ростуть на такому ґрунті.

— А виглядає так, що на цім ґрунті все ростиме...

І раптом, випадково вдихнувши в себе повітря, новоприбулий зацікавився, а тоді почав принюхуватись уважно. Іхали вони теплого ранку після дощової години. Новоприбулий утупив свої очі в ті дерева.

Вони не виглядали, як австралійські евкаліпти; ці дерева мали загострене верховіття, і віти їхні росли прямо-прямісінько, а сучки на них було розташовано дуже симетрично. В цій місцевості не буває австралійської спеки, що коцюробить віти та сушить на дереві листя.

— Отуди к бісу! — скрікнув новоприбулий мандрівник, не відвертаючи очей від дерев та енергійно вбираючи в себе повітря.— А най мене чорти візьмуть, якщо це не (вдих носом) австралійські евкаліпти!

— Авежж,— кинув візничий, підстъобуючи батогом коней,— це вони й є.

— Чистісінько (вдих носом), чистісінько — старі австралійські евкаліпти! — вигукував колишній австралієць із якимось дивним захватом.

— Вони не старі,— заперечив візничий,— це зовсім молоді дерева. Проте люди подейкують, що в Австралії вони ростуть не так... чи то клімат тамечки інший,— хто й зна... Я завсіди думав...

Але подорожній, здавалося, того не чув; він пильно-препильно дивився на дерева, що вони саме повз них проїздили. Їх було посаджено рівненько вряд та перехресними смугами, і вони прехороше буяли.

Там, поміж тими деревами, зробив собі привал мисливець, що на трусики полює; він понаносив евкаліптових сучків та сухого листя, запалив багаття та й поїсив над ним свій казанок, щоб закипів; і дух від

того багаття долинув легеньким димком до вигнанця й підняв цілу хвилю спогадів у його душі.

— Здоров був, другяко! — гукнув новоприбулий до мисливця, на превеликий подив своїх попутників-пасажирів.

— Здоров був, другяко! — Відповідь долинула, наче луна, й примарiloся вигнанцеві, що то бринить відгомін його колишніх давніх літ.

Рантом він помітив кілька дерев, що їх, очевидччи, понасаджувано раніше за інші — заради експерименту, мабуть,— і одне з них виросло таке ж потворне, як і всі вони ростуть у рідній стороні,— гулясте, та покарлучене, та кострубате, і поза всяким сумнівом — най справжнісінський австралійський евкаліпт.

— Ну, звісно, то він! Ах ти ж, старий потворо, наш евкаліпт! — зарепетував подорожній, уп'явши в те дерево очима.

Він мало не скрутів собі в'язів, до останньої хвилини не пускаючи евкаліпта з очей, а тоді закурив і завмер, уступившись очима в далекий простір, немов його минуле життя стелилось перед ним — і воно таки й прослалось перед ним.

— Отак-то! — мовив він, немов прохаючи вибачення за те, що вдався в задуму й так довго мовчав.— Отак-то... тій деревця... паходці евкаліптового листя навівяють на мене багато думок.

Та й ізнову замовкнув, ще глибше в свої думки впінувши.

— Ну, щодо мене,— сказав трохи згодом зневажливим тоном один з тих подорожніх, що сиділи в диліжансі,— не доберу я, що там такого доброго в отій Австралії. Ті кляті колонії, приміром...

— О, сто чортів! — відгризнувся австралієць — вони там, на передку, вже другу пляшку горілки закінчили.— Та що ви, британці, про Австралію знаєте? Чи

так, чи інак — вона така ж самісінька, як і Англія,— не гірша!

— То, виходить, ви повернетесь відразу до Сполучених Штатів, тільки-но покінчите всі ваші орудки в Крістчерчі,— мовив комівояжер до австралійця під кінець подорожі, коли вони заприязнилися цілком...

— Та хто й зна... Либонь, заскочу до Австралії спочатку. Тамечки є старий мій друг, має собі невеличке підприємство у Сіднеї, тож муশу з ним про дещо погомоніти.

ОЦЕЙ МІЙ СОБАКА

Стригалеві Меквері лихая пригода трапилася. Як на-правду сказати, він устряв у п'яну бійку в корчомці, що стояла при битій дорозі; насилу виборсався звідтам з трьома поламаними ребрами, розкраяною головою та купою інших дрібних уверед. Його собака Теллі був хоч і тверезий, але запеклий спільник у тій п'яній колотнечі й вискочив з корчми, самою поламаною лапою віdbувшись.

Меквері завдав по тому собі клунка на плечі та й почвалав, заточуючися та спотикаючись, десять миль трахтовим шляхом аж до юніон-таунського шпиталю. Бог тільки єдиний відає, як він на тес спромігся. Він-бо гаразд не знав того й сам. Теллі кривуляв за ним, стрибаючи цілу дорогу на трьох лапах.

Лікарі оглянули Мекверієві врази й почудувалися — яка ж то терпляча може бути людина! Навіть лікарі чудуються часом — та не завше те показують. Звісно, вони погоджувалися покласти його до шпиталю, але заперечували проти Теллі. Собакам, мовляв, невільно перебувати в шпитальнім приміщенні.

— Доведеться тобі вигнати собаку геть,— казано стригалеві, коли він умостився на красечкові ліжка.

Меквері не відказав нічого.

— Ми не можемо дозволити, чоловіче добрий, щоб тутечки бігали собаки,— промовив лікар голосніше, гадаючи, що чоловік той приглухуватий.

— То прив'яжіть його десь у дворі.

— Ні. Треба вигнати його геть. Собак не можна на шпитальний території тримати.

Меквері повільно звівся на ноги, стиснув зуби, намагаючись перемогти пекучий біль, насилу застебнув сяк-так сорочку на волохатих грудях, узяв свою куцину й пошкандивав, хитаючись, у куток, де лежав його клунок.

— Що ти надумався робити? — спиталися в нього.

— Ви не дозволяєте лишити тут мою собаку?

— Ні. Так не заведено. Собакам невільно перебувати в шпитальнім приміщенні.

Він нахилився й підняв свого клунка, але біль був надто гострий,— аж мусив він спертися спиною в стіну.

— Стривай, стривай же! Що тобі, чоловіче добрий? — скрикнув лікар нетерпляче.— Чи ти, бува, не з'їхав з глузду? Ти ж знаєш, що незугарний і кроку ступити. Служник допоможе тобі перебратися.

— Ні! — сказав Меквері.— Ні. Якщо ви не хочете впустити сюди мою собаку, то й мене не впускайте. Йому поламано лапу, і його треба підлатати... достеменно так, як... як і мене. Якщо я підхожий для вас, щоб мене прийняти, то й він підхожий... і... і навіть більше, ніж я.

Він помовчав яку часину, тяжко віддихуючись, а тоді повів далі:

— Оцей... оцей старий мій собака слугує мені щиро й незрадливо ось уже дванадцять довгих, тяжких та голодних років. Він, мабуть... мабуть, єдине створіння в світі, якому не байдуже до того, чи живий я, чи, мо', впав десь і згнів на тій клятій дорозі.

Він перепочив трішки та й знову загомонів.

— Оцей... оцей собака народився просто неба на проїзний дорозі,— сказав він і якось сумнівсміхнувся.— Я носив його кілька місяців у казанкові, а згодом

на моєму клункові, коли він часом віб'ється із змоги.. А стара сука, його мати, дріботіла поруч, та така втішена,— куди там!..— і все принюхувалася до того казанка, аби довідатися, чи все там гаразд... Вона бігала за мною бог зна скільки років. Вона бігала за мною, аж доки осліпла... та й ще рік по тому. Вона тяглась за мною, поки їй до снаги було повзти у поросі, а коли сили її забракло, тоді... тоді я вбив її, бо не міг же я кинути її живою десь позаду.

Він перепочив удруге.

— І оцей старий собака,— розповідав він далі, торкнувшись задерного догори Телліного носа зашкарублими пальцями,— оцей старий собака бігав за мною... бігав за мною десять років... і як була злива, і як була посуха, і за кращих часів і... і за тяжкої години... здебільша за тяжкої години; і вберіг мене від погибелі, коли не мав я ні товарища, ані грошей на безлюднім шляху; і вартував мене цілісінські тижні, коли я не виходив з горілки... коли я смоктав отруту, киснучи в шинках отих клятих; і рятував мені життя, ще й не раз, і часто-густо діставав штурхани та прокльони, замість дяки; і дарував мені все; і... і бився, мене обороняючи. Він був єдине живе створіння, що вступилося за мене, захищаючи від навісної ватаги двоногих пазунів, які напалися на мене там, в отій корчомці... і він полишив свої знаки на декому з них, і... і я покарбував їх також.

Він ізнову замовк на хвилинку.

А тоді дихнув на повні груди, міцно стиснув зуби, завдав собі свого клунка на плечі, ступнув до дверей і знов повернувся.

Собака, накульгуючи, вийшов з кутка й стурбовано підвів голову.

— Оцей собака,— мовив Меквері, звертаючись до всього шпитального персоналу,— кращий за мене, за

людину... Та, мабуть, кращий і за всіх вас... і кращий християнин. Він був мені найкращий товариш... такий я не був ні для кого... та й для мене ніхто не був. Він чатував мене, скільки разів не дав він мене пограбувати! Бився за мене... рятував мені життя, ще й діставав п'яні штурхани та прокльони замість подяки — і дарував мені... Він був мені вірний, незрадливий, чесний та відданій товариш... і тепер я його не кину. Я не тусону його ногою й не викину з поламаною лапою на шлях. Я... Ох, боженьку ж мій! Спина ж моя, спина!..

Він застогнав і похитнувся, але його підхопили, скинули з нього клунок, а самого поклали до ліжка.

За півгодини стригаля вже влаштували якнайвигідніше.

— Де мій собака? — спитався він, тільки-но прийшов до чуття.

— О, з собакою все гаразд,— відповіла догляdalниця сердито.— Не турбуйтесь. Лікар вправляє йому лапу надворі.

АРВІ ЕСПІНОЛОВІ БУДИКИ

Раз якось, рік чи два тому, в одному з щоденних часописів з'явилося повідомлення про те, що констебль інтарив маленького хлопчика, який спав на східцях під дверима фабрики братів Грайдерів о четвертій годині дощовитого ранку. Констебль збудив хлопця й за жадав пояснень.

Малий пояснив, що він тут працює й боявся запізнатись; його робота починається о шостій ранку, й хлопчик, видимо, дуже здивувався, почувши, що допіру тільки четверта година.

Констебль розгірнув невеличкого клуночка, що його тримала в руці переляканна дитина. В тому клуночкові лежав чистий фартушок та три скибочки хліба з мелясою.

А відтак хлопчик розповів, що він прокинувся й подумав: «Уже, мабуть, пізно!» — то й не схотів будити матері та питатися в неї, котра воно година, «бо мати прали». Він не глянув на годинника, — в них-бо «годинника немає».

Хлопчик той і не поривався пояснити, яким би то робом довідався він від матері, котра воно година, але, можливо, як і багато хто з таких пузьверінків, він глибоко вірив у безмежну матірню мудрість. Звати його — Арві Еспінол, з вашого дозволу, сер, і мешкає він у Джонсовім заулкові. Батько помер.

Кілька день по тому той же таки часопис мав велику присміність сповістити своїх читачів з приводу «зворушиливого випадку», про який подавалося оповістку

з одному з останніх чисел, що така собі добродійна світська леді, зобов'язавши на письмі охочих своїх друзів, почала збирати серед них гроші, маючи на меті придбати будики для маленького хлопчика, який спав під дверима фабрики братів Грайндерів, коли констебль його натрапив.

Трохи згодом, у зв'язку із зворушливим інцидентом, сповіщено, що будики куплено й віддано до рук хлопчиковій матері, котра аж нетямилася з почуття безмежної вдячності. Довідалися також, зовсім з іншого джерела, що останнє твердження — перебільшене надто.

Зворушливий інцидент вичерпався у наступній замітці, яка не полішала жадних сумнівів, що добродійна світська леді є ніхто інший, як приваблива йельма освічена панна з родини Грайндерів.

Погасав останній день велиcodніх святкових вакацій, що протягом них Арві Еспінол пролежав у ліжкові, добувши тяжкої остуди.

Бралося вже десь до дев'ятої години, і ділове життя Джонсового заулка було саме в розпалі.

— Мені ліпше, мамо, багато ліпше,— сказав Арві.— Цукор та оцет вигонять флягу, і кашлюк забирається з мене геть.

Протягом кількох хвилин кашлюк таки й справді забирається геть із нього, та так забирається, що Арві не міг говорити. Віддихавши помалу, Арві сказав:

— Чи ліпше, чи гірше, але завтра я мушу йти на роботу. Дайте мені будики, мамо.

— Кажу ж тобі, що ти не підеш. Ти так до смерті доходишся.

— Немає про віщо говорити, мамо; не комирати ж

іам з голоду... а раптом... а раптом візьмуть кого іншого на мое місце? Дайте мені будики, мамо.

— Я пішлю кого з дітлахів, аби сказали там, що ти заслаб. Вони притъмом тебе відпустять на один, а мо', й два дні. Відпустять.

— Марна справа, мамо; вони не схотять чекати; я їх знаю — чи ж їм не байдужісінько, отим братам Грайндерам, що я слабую? Не журіться, мамо, я ще підіб'юся вгору, вище за них усіх. Дайте ж мені будики, мамо.

Вона дала йому будики, й він почав їх накручувати.

— Щось тут скоїлось із дзвоником,— промирив хлопчик,— оце вже другу ніч із будилом справа не прядеться... але дарма! Я накручу дзвоника на п'яту годину, тоді матиму час убрatisя й прийти на роботу раніше. Ото біда, що доводиться ходити на тую роботу так далеко!

Він замовк, читаючи слова, вирізьблені на циферблаті:

Як рано ти ляжеш і рано зведешся,—
Здоров'я, багатства й ума наберешся.

Він усе читав та й читав того віршика і був у захваті від ритму його й рими. Він прооказував його сам до себе, ще раз і ще раз, не заглиблюючись у зміст та філософічне його значення. Йому зроду й на думку не спадало брати під сумнів те, що надруковано,— а це ж бо вирізьблено, то де вже там! А зараз його немов осяяло якесь світло. Він глибоко замислився над пріповідкою, а тоді прочитав її вголос удруге. Та й знову замислився над нею мовчки.

— Мамо! — мовив він раптом.— Я гадаю,— це брехи. Вона поставила будики на поличку, обтулила хлоп-

чика ковдрою в його кубельці на канапі й загасила світло.

Арві начебто спав, але сама вона ніч зорила, думаючи про злі хуртовини, що мчали в неї над головою; про свого чоловіка, що його одного ранку принесли з роботи мертвого додому; про свого старшого сина, що зникав сюди тільки на те, аби поживитися від неї, коли його випускали з буцегарні; про другого сина, що звив собі гніздо десь ув іншому місті, і тепер вона йому вже без потреби; про третього — бідолашного тендітного маленького Арві,— що мужньо намагався їй допомагати й виснажував молоду свою силу тяжкою працею в братів Грайндерів, замість ходити до школи; про п'ятеро безпорадних малюків, що спали в сусідній кімнаті; про своє безпросвітне життя — мусила мити підлоги з пів на шостої до восьмої, а тоді братися до поденного — прання!.. про неминучу потребу вирощувати дітей в огидному кублі, бо не годна була перевезтися на інше приміщення й платити дорожче; та про комірне.

Арві почав бубоніти щось крізь сон.

— Ти не можеш заснути, Арві? — запитала мати.— Тобі горло болить? Може, тобі чого дати?

— Мені хочеться спати,— промимрив він сонним голосом,— але, здається, не мине й хвилинки, як вони почнуть... як вони почнуть...

— Що «почнуть», Арві? Хто? — хутко запитала вона, злякавшишся, що дитина починає говорити в нестямі.

— Як будики почнуть дзвонити!

Він розмовляв уві сні.

Мати тихесенько підвелається й поставила будики на дві години вперед.

— Тепер хай спочиває,— прошепотіла вона до себе.

Трохи згодом Арві схопився раптом, сів на постелі, випростався й промовив швидко-швидко:

— Мамо, чуєте? Будики задзвонили!
А тоді, не дочекавшись на відповідь, поточився на ліжко та й знову заснув.

Дощ ущух, і яснозоре небесне шатро простяглося над морем і містом, над нетрями й віллами багатіїв; але тільки мізерну частину його було видно з халупи в Джонсовім заулкові — Південний Хрест та кілька зірок навколо нього. То була, як висловлюються леді, «чарівна піч», якщо милуватися цею з дому Грайндери — «Грайндервілу» — з його залитими місячним сяйвом терасами й садками, що положисто спускаються до води, та з його вікнами, освітленими з нагоди великолітнього балу, та з вітальними залами, де юрмілося в своєму тісному вибраному колі вищукане товариство і одна з привабливих та вельми освічених панночок зворушила до сліз добірних гостей патетичною декламацією про маленького замітальника вулиць.

А з будиками таки й *справді* коїлося щось не те, а може, місіс Еспінол помиллася, направляючи їх, бо дзвоник несподівано почав дзвонити серед глупої ночі. Вона прокинулася, болісно здригнувшись, і лежала тихо, гадаючи, що Арві от-от схопиться з постелі; але той мов здеревів. Вона повернула бліде, перелякане обличчя до канапи, де він лежав, — світло від єдиного вуличного ліхтаря просмікувалося вниз, крізь вікно, і вона побачила, що хлопчик не поворухнувся.

Чому будики не збудили його? Він же так стороожко спить!

— Арві! — гукнула вона.

Жадної відповіді.

— Арві! — гукнула вона вдруге, і в голосі їй якось дивно забринів докір, поєднаний із жахом.

Арві не обзвавався.

— Ой! Ой боженьку ж мій! — простогнала вона.

Вона підвелася й підійшла до канапи. Арві лежав горілиць, скрестивши руки — найулюблениша його поза, коли він спав; але очі йому були широко розіплющені й звернені вгору, немов вони хотіли прозирнути крізь стелю й дах туди, де мав би пробувати бог.

Арві був мертвий.

— Боженьку мій! Боженьку мій! — скрикнула вона.

ВІДВІДИНИ Й УБОЛІВАННЯ

— Чи Арві тут мешкає, тітко?

— Чого тобі?

— А щоб я пропав! Та невже ж ви не можете відповісти на чесне запитання?

— Як ти смієш так до мене балакати, жовтодзюбий нахабо? Забираїся геть! А ні, то я покличу полісмена.

— Най вона западеться, та поліція! Начхав я на неї! Стривай, ось ми тобі зараз покажемо — розтрощимо твою халабудку, а вона тобі на голову я-ак звалиться, то геть-чисто вуха пообриває, корово стара! Я ж бо тільки спітався, чи Арві тут мешкає! Святий Мойсею! Вже не можна й такого чесного питання завдати?

— Ба який! А ти ж які справи маєш до Арві? Ти знаєш його?

— Сто чортів! Та хіба ж він не робить у братів Грайндерів? Я навмисне гаку дав, щоб стати йому в пригоді, а тепер шкодую, що сюди з'явився,— нехай мене чорти візьмуть, якщо не шкодую!.. На тобі,— тут ще й кепкують з мене та затикають мені пельку!.. (Пауза). Я хотів був сказати Арві, що коли він не стане до роботи, інший хлопець його заступить! Не можу я знести, коли один хлопець замірюється перехопити роботу в іншого,— мушу перестерегти. Та що там скочилося з Арві? Чи він не слабує часом?

— Арві помер!

— Христе-боже наш! (Пауза). А бодай ви терном просили,— що це ви мені баки забиваєте? Перекажіть Арві, що Білл Ендерсон хоче його бачити.

— Боженьку ж мій милосердний! Та хіба ж я й без того день і ніч не клопочуся, хіба вже й того не досить, щоб іще отакий паскудний хлопчишко, як ти, прийшов сюди мене мордувати? На бога, забираїся геть звідси і дай мені спокій! Я кажу тобі правду,— мій безталанний хлопчик помер, помер з гарячки, ми-нулої ночі.

— Отуди к бісу!

Обшарпаний малий гультіпака протяжливо й ти-хенько свиснув, зиркнув ув один і в другий бік Джон-сового заулка, виплюнув слину від тютюнової жуйки і сказав:

— Хай бог милує! Даруйте на слові, мем. Я не знев. Звідки ж то мав би я знати, що ви мені туману не пус-каєте?

Хлопець витяг одну руку з кишені й почухав голову, тоді насунув капелюха мало не на очі — він-бо з'їхав йому зовсім на потилицю — і наче щойно побачив свого драного правого черевика. Хлопець повернув ступню ребром і глянув скоса на підошву; по тому пі-дійняв ногу до лівого коліна, обхопив кісточку бруд-ною, аж чорною, рукою і почав критично оглядати пі-дошву, ніби метикуючи, чи надовго її ще стане. Тоді сплюнув на пішохід і сказав:

— Можна мені глянути на нього?

Хлопець знявся слідком за жінкою вузенькими кри-вими сходами нагору з таким виглядом, немов йому ніякий біс не страшний, а проте як зайшов до кімна-ти — скинув капелюха.

Відтак розглядівся довкола, і всі ознаки зліднів, прикро-знайомі його класові, начебто враз притягли до себе його увагу. Тоді перевів погляд туди, де лежало тіло на канапі, а поруч неї напоготові вже стояла зли-дenna труна. Хлопець перебіг критичним оком, наче який крамар, по тій труні, далі — по Арві, а тоді знову

по труні, мов прикидаючи на око, чи прийдеться ж вона мертвому до міри.

Мати скинула простирадло, що повивало біле змарніле обличчя померлого хлопчика. Білл підійшов і зупинився перед канапою. Він недбало витяг праву руку з кишени й поклав долоню на крижане чоло Арві.

— Бідолашне дитинча! — промирив він, а тоді, наче засоромивши свого м'якосердя, сказав: — Тіла не розтинали, еге ж?

— Ні, — відказала жінка, — лікар оглядав його напевдодні; тіла не розтинали.

— Я так і гадав, що не розтинали, — промовив Білл, — бо коли людину розтинають, вона завше виглядає так, немов їй зробили боляче. Мій батько виглядав іноді вони вперах досить добре, ніби він відпочиває, але, як його розрізали, то теж став такий, немов йому зробили боляче. І ніхто не помітив, тільки я помітив — мов око нічого не помине. Скільки років мав Арві?

— Одинадцять.

— Мені дванадцять — на тринадцятий повернуло. Батько Арві помер, еге?

— Атож.

— І мій так само. Помер на роботі, еге?

— Атож.

— І мій так само. Арві розповідав мені, що в його батька було щось не гаразд із серцем!

— Атож.

— І в моєго так само; що за дивина? Ви містє підлоги в конторах і прете білизну, еге?

— Атож.

— І моя мати так само. Вам доводиться кривавим потом загорьовувати собі на харч, — тяжкі часи настали, еге ж?

— Боженьку мій милостивий, — аякже!.. Бог єдиний відає, що я тепереньки робитиму, як хлопчик мій

безталанний від мене пішов... Я завше вставала о пів до шостої й заходжувалася шкrebти та мити підлоги в кількох кімнатах, а покінчивши тую роботу, бралася до подененного — білизну прала. А проте — хоч так, хоч сяк — ледве перебувала.

— Те ж самісіньке кажуть і моя мати. Либонь, тяжко вам довелося, коли вашого чоловіка принесено додому?

— Ой боженьку ж мій милостивий! Звісно, що тяжко! До скону того не забуду!.. Мій горопашний чоловік кілька тижнів не мав роботи й почав працювати тільки за два дні до смерті. Мабуть, матінка твоя зазнала гіркої?

— Атож пак! Один з отих хлопців, що принесли батька мого додому, сказав: «Ваш чоловік переставився, мем,— сказав він,— отако, з доброго дива, з великого чуда, взяв та й на діл повалився». А мати сказали: «Боженьку ж мій! Боженьку!» — отак самісінько сказали,— сказали та й самі бебехнулись.

— Ох, безталаночка ж вона! Безталаночка! А те-переньки — і мій Арві помер. Що ж я з дрібними дітками на світі робитиму? Що ж я тепера робитиму? Що робитиму? Боженьку ж мій милостивий! А най би вже й я в тую землю запалася!

— Годі-бо, мем, не вдавайтесь в тугу! — мовив Білл.— Що вже тепера журитися — однаково Арві не повернеш! Пропав кінь, і узду кінь, як то кажуть.

Він обтер навідворіть руки, замашені тютюновою ріднотою, замурзані свої губи й помовчав яку хвилину, задумливо роздивляючися на плями. А тоді знову зиркнув на Арві.

— Вам тра було б давати йому риб'ячої ситі,— сказав він.

— Ні. Йому б відночинку та доброї поживи...

— Він був занадто кволий.
— Так, надто кволий, сердешний.
— Я так і думав, що йому бракувало сили. Кепсько з ним обіходилися в братів Грайндерів; не спомагали на тес, щоб він чого навчився; все на одній роботі тримали, а йому не ставало відваги попрохати хазяїна про підвищення,— боявся-бо, щоб не прогнали. Ет, незугарний він був дати відсіч, не вмів битися, а хлопці дражнили його; часто-густо піджидали попід фабрикою, щоб сміх собі з нього зробити. Цікавий я знати, чи стало б їм відваги вшкварювати отакії штуки мені! Ет, незугарний він був давати відсіч; звісно, йому бракувало сили, бідасі. Мені тії шибеники не дозоляють — де в біса! Я дужий — ого, ще й який! — можу підважити й скелю. Однак винуватити Арві, звісно, не можна. Даймо на тес, що він набрався б духу, та де ж узяти тії сили, коли її катма!

І Білл кинув на мертвого хлопчика отецький поблажливий погляд.

— Ой боженьку ж мій милостивий! — заголосила мати.— Та коли б же я тес знала, та коли б же я відала, то ліпше б я з голоду була пропала, ніж нещасного моого хлопчика тим нелюдам на поталу віддавати!.. I ніколи ж він на свою долю не нарікав... Моя сердешна, мужня моя дитинонька!.. I ніколи ж він на свою долю не нарікав... Безталаний мій Арві манесенький! Безталаний мій Арві манесенький!

— Він вам нічого не казав?

— Ні, ніколи й слова не мовив.

— А бодай мене ворота прибили! Чи ти ба! А мо', він не хтів, аби ви знали, що він не може себе захистити; одначе винуватити його за тес аж ніяк не можна, так я собі міркую. Бачте, сили йому бракувало — отож-то!

Стара гравюра, що висіла над ліжком, прихилила до

себе хлопцеву увагу, ѿ він якусь мить критично, але дуже зацікавлено на неї дивився.

— І в нас теж є маливо, отаке, як оце — вдома. Ми передніше мешкали в Джонсовім заулкові — отамечки, он у тому домі, через дорогу. А вам до вподоби в Джонсовім заулкові мешкати, га?

— Аніскілечки. Не до вподоби мені, що мої діти зростають отут, у цьому заулкові, де така сила поганних домів; але я не можу перебратися на інше приміщення й сплачувати за нього дорожче.

— Еге ж, тут навкруги таки й *справді* є нічні кубла, та ѹще й чималенько їх тут приякорилося. А втім,— додав хлопець задумливо,— є їх по всіх усюдах. Крім того, тут дітлахи робляться тямовитіші,— багато де-чого можуть у цьому заулкові навчитися; така наука не заподіє їм ніякої шкоди; нічого-бо путнього з них не вийде, якщо не матимутъ клею в голові, а доведеться ж самим прокладати собі стежку в великому місті! Адже ж ви не жили в Сіднеї всенікє ваше життя — не жили ж?

— Ні. Ми приїхали з чагарників, близько п'яти років тому. Мій бідолашний чоловік гадав, що в місті йому краще поведеться. Я зросла в чагарях.

— Отож, я так і думав. Гай-гай, чоловіки бувають часом такі заплішенні дурні. Я оце й сам не від того, щоб по якійся часині розстаратися про дозвіл на ділянку десь там на півночі. А де його поховають?

— У Роквуді, взавтра.

— Ех, не зможу прийти. Мушу на роботі стовбичити. А ховатимутъ його казенним коштом?

— Атож.

Білл глянув на мертвого ще з більшою повагою.

— А мо', я міг би вам чимось підсобити? Га? Та ви не страхайтесь, скажіть!

— Ні. А все ж уклінно тобі дякую.

— Ну, мені час рушати... Даруйте, що завдав вам клошоту, мем.

— Ніякого клошоту, хлопчику мій... Обережно, не спіткнися тут на приступці.

— Еге ж, вона вломилася. Я принесу дошку колись увечері та й полагоджу її вам, якщо схочете; я-бо вчуся теслювати. Я вже можу — майже можу — змайструвати двері. Ось послухайте, паніматко, знаєте, що? Я пришлю вам мою старенку нині ввечері, щоб спорядила Арві та допомогла вам.

— Не треба. Спасибі тобі. В твоєї матері й без мене, мабуть, турботи й клошоту задосить; сама якось упораєшся.

— А я таки пришлю її, ось побачите! Вона хоч і брушувата — нема що казати! — але ж нутро має добряче; і наймиліша річ для неї — то покійника споряджати. Прощавайте, мем.

— Прощавай, дитинко.

Він спинився на дверях і сказав:

— Мені шкода його, мем. Присяй богу! Дуже шкода! Бувайте здорові й спасибі вам.

Край порога стояло перелякане дитинча, звівши на Білла великі очі, сліз повні. Білл погладив його по голові й сказав:

— Тримай голову високо, малятко!

ЯК СУША ВДАРИТЬ...

Намалуйте дротяну загорожу та купку кошлатих евкаліптів та додайте туди ѹ й вівці, що порозбігалися куди зря, від поїзда тікаючи. Ото й матиме відразу образок порослої чагарями місцевості, що тягнеться вподовж усієї західної лінії Нової Південної Уельської залізниці, яка від Бетгерста починається.

Залізничні містечка складаються з корчми та універсальної крамнички, та ще мається там кубічний за формою водозбір та шкільний будинок на палях — тут же таки, зовсім поруч. Водозбір стоїть упритул до школи, але розміром він трохи менший за шкільний будинок. То буде цілком слушно, якщо тамтую корчму — «Залізничний готель» назвати, а крамничку — «Залізничні склади», і не «склад», а саме «склади», обов'язково. Двойко терплячих, занехаяних шкапинок стоятиме, мабуть, перед тією корчмою, — господарі-бо їхні частують там у хатині, щідять собі горілку чарочками.

Цілком слушно буде, якщо на тому образкові ѹ поденого робітника домалювати, такого, що сидить собі байдужно на приступочці ганку, читаючи «Бюлєтень».

«Залізничні склади» можуть, як бачиться, тільки під захистом корчомки існувати, і то неможлива річ — уявити собі, щоб одне від одного було незалежне.

Часом можна натрапити довгастий дощаний будиночок — непотинькований, і здебільшого єкособочений, ще й перехняблений у протилежний бік — ѹ його, бе-

ручі до уваги напівстерту вивіску, побудовано на те, аби він конкурував із «Залізничними складами»; але віконниці його геть позабивано, і будиночок стойть пережній.

Єдине містечко з тих, що мені довелося їх бачити, дуже відрізнялося від усіх інших — воно складалося тільки з однією халупи, змайстрованої із самшистової кори, з глянінним комином на дасі, та однієї жінки, що стояла там на дверях і вихлюпувала надвір миловиння.

Якщо в митця з'явиться бажання змалювати що інше, він може зробити акварельний шкіц, приміром, намету для робітників, що лагодять залишничну колію,— намет коло насипу, а над багаттям, що його перед тим наметом розікладено, висить казанок, а круг нього стоять троє робітників та люльки свої напихають.

Трохи згодом почали з'являтися в поїзді незграбні полотняні костюми, червоні обличчя, старомодні капелюхи з рівними крисами, що в обвідку їхню дротинку вставлено,— це вже тоді, як ми поминули Бетгерст; то сям то там замайоріли капелюхи з креповими пов'язками навколо наголовка, що, може, означало смерть кого з їхніх родичів за давніх часів, а може, й не означало нічого. Мені здається, що та жалобна пов'язка прикриває часом масну пляму на капелюсі, та й годі. Я постеріг, що коли чагарянин пов'язує свій капелюх крепом, то вже не скидає його, поки той капелюх геть виноситься або хто інший з його кревних сконає. В останньому випадку чагарянин купує собі нову крепову стрічку. Тій зовнішні ознаки тяжкої втрати часто-густо прикривають велими веселе, рум'яне обличчя. Смерть чи не єдина радісна подія для тих, хто животіє в чагарях.

Ми переїхали Меквері — вузький, мулистий рівчак,

що його саме перепливав собака, а три кози стояли на березі й з цікавістю на теє дивились.

Трохи далі ми побачили першого поденного робітника. Він ніс добрячий укладистий клумак за плечима, ще й тримав казанок в одній руці та ціпок у другій. Він був убраний у пожовклив фрак, в сорочку з вибійчаного краму та в молескінові штани з великими квадратовими перкалевими латками на колінах; і його старий солом'яний бриль було також обшито перкалем.

Коли це раптом ні сіло ні впало він скинув із себе свого клумака, кинув казанок додолу та й помчав уперед, сміливо вимахуючи своїм ціпком. Я подумав, що він збожеволів і хоче вчинити напад на поїзд, але я помилився — він був при тямі; то йому заманулося вбити гадюку. Я не встиг побачити, чи знищив він ту ю гадюку, чи ні — хто й зна! А може, він згадав за Адама...

Хтось розповів мені, що там, по той бік Невертайра, страшenna суша вдарила... І таки вдарила навсправжки. Мені б і на думку не спало — спинитися десь тут на перепочинок. Краспенько дякую! Найменш прикре місце у чагарниках, як суша вдарить, ще там, де чагарів уже не існує — де їх протереблено, а з-під землі молода зелена прорість вибивається.

Гомонять, що людям слід осідати на землі! То вже ліпше просто запастися в землю. Я волів би осістися на воді; припаймні, допоки якась величезна зрошувальна система на Заході почне діяти.

В околицях Байрока зустріли ми перших стригалів. Вони вбираються точнісінько так, як і безробітні, але різняться від них тим, що мають вельми незалежний вигляд. Вони сиділи на вантажних авто, та на багулах із вовною, та на огорожах, та без кінця-краю витріщали очі на поїзд і вітали радісними вигуками якогось

там Білла, чи то Джіма, чи Тома, та розпитували, як тим ведеться.

Саме тут зачали нам здібатися м'які фетрові капелюхи з ремінцями навколо денця,— а з-під їхніх крисів визирали обличчя, зарослі густою бородою. Стріли ми також і молодецького провідника-тубільця в чепурній уніформі та високих чоботях.

Одна, мо', й дві придкиджені особи у накрохмалених комірчиках промайнули мені перед очима,— було знати, що вони за всяку ціну намагаються, навіть і за цих несприятливих умов, виглядати як слід. Часто густо трапляється й так, що якийсь безробітний бадьоро виrushає в далеку дорогу, маючи тільки-но листа від Державного бюро праці в своїй кишені, та й більше нічого. Він думкою багатіє, що до того місця, де він може добути собі роботу,— зовсім легко дістатися пішки, хоч і від самісінького Берка чимчикуючи. А може, він сподівається, що на нього чекає ресорка чи то кабрітка десь перед ганком... Він їде поїздом цілу ніч і цілий день, не маючи й рісочки в роті, а, приїхавши, довідується, що до потрібної ферми ще миль із вісімдесят, а мо', й сто полішилося. Тож доводиться йому свій скрут корчмареві та диліжансовому візничому поясняти. Пошли, боже, з неба всім корчмарям та візничим — чого їм треба! Прости нам, боже, наш соціальний лад!

Місцеву промисловість презентовано тільки в одному місці протягом цілої залізничної лінії, та й то — лишень трьома черепичними дахами, димаревим дашком та урізком рури на обаполку.

Хтось мені сказав:

— Ви б, юначе, якнайдалі углиб подалися, коли вже вам так заманулося оглянути країну. Поїхали б собі десь далеченько від залізниці.

Ні, не маю я такого бажання; я вже там був.

Ви можете зайхати аж до дідька лисого в зуби, подорожуючи по Австралії, однаково стрінете й там живу мандрівну мумію, тобто якого строкового, котрий натуркає вам повнісінькі вуха про те, що треба обов'язково десь углиб податися. Е, ні,— нема дурних, я вже й так казна-чого надивився там, у чорта на болоті!

Коло Байрока стріли ми тутешнього скоробреху, та такого, що просто розкіш — аж очі в себе вбира! Вдягнений він був, як... як місцевий хуліган, що по чагарях блукає. Його звали Джім. Він свіжо оце на танцювальній вечірці розважався, і якийсь паскуда «поцупив» у нього піджака. Маєте! А в тому піджакові, в кишенні, лежав чек на десять квідів. Проте Джім не вельми з того приводу журився. «Чи ти ба!.. Велика цяця — десять квідів, ат — начхати!..» І де тільки того Джіма не носило! Він навіть до Затоки доходжав. Є тут три-чотири ферми, де на нього давно вже чекають. Ще й як!.. У нього в кишенні лежать телеграми аж від шести скватерів та управителів, що пропонують йому все чисто до послуг, аби-но схотів. А він собі й гадки не має — байдужки йому! — мо', стане до роботи, а мо', й ні... Він думав спершу, що тії телеграми зараз при п'ому, а, виходить, — він поклав їх до кишенні того ж таки зленещасного піджака. А ще й таку мав він кебету — протягом однісінького дня опанував різницьку справу... Он як! Він, між іншим, боксер і багато чого розповісти має за тес, що відбувається на рингу. На останній фермі, де довелося йому вівці стригти, він так пополатав клятому управителеві спину, що тому й світ замакітровись. А управитель отой — парубійко міцний та дужий — хто й зна який! — мало не шість стіп та три цалі заввишки, та ще й нокаутував славнозвісного Падді на першому ж раунді. А одного разу довелося йому із таким завзятим чолов'ягою робити, котрий обстриг аж чотири сотні овець за дев'ять годин. Он як!

Але цього вже не витримав тихий чагаряний, що сидів до того мовчки в кутку вагона: він заворушився, розтулив рота, і за три хвилини від пана Скоробрехи тільки місце мокре лишилося.

О п'ятій тридцять замайоріла довга низка верблюдів, які рухалися на обрії, осяяному сонцем, що стояло вже на вечірньому прузі.

Є щось гадюче в тих верблюдах. Вони нагадують мені черепах та ящірок.

Хтось мовив:

— А ондечки й Берк.

ЩЕ ОДИН З МІТЧЕЛОВИХ ПЛАНІВ

— А чи не податися мені на Лаклан чи, може, до якої іншої з тамтешніх річок,— мовив Мітчел, кидаючи клумака із своїм добром до стіп великого дерева.— Там людина таки чогось варта. Не слід було з тих країв забиратися. Адже ж я по тамтешніх фермах чималенько тинявся. Куди не зайду, бува,— гульк, аж відразу й трактування на столі, та й роботи до ката, аби хіть. Один господар, що в нього я робив, усе намовляв мене зовсім у нього залишитися. Шкода, що не лишився. Почував би себе багато краще, ніж зараз. Обіходилися вони зі мною, мало не як із кревним; там ще було двоє дочок у тій господі,— та такі ж ловкенькі!.. Одна з них утіпалася в мене так, що хоч гвалту кричи. Ого, та-мечки тих красуньок дівчаток — хоч греблю гати! Я раз у раз із дівчатками приятелюю, вони до мене прихильні,— я ж бо й на скрипку заграти вмію та й співаю трохи. Там уже так зрадіють, як мене побачать, коли я до них повернуся, що тільки кріпись! Ох, і за-живу ж я тоді — до дідька всілякі турботи про їжу! Хай там, що хоч, а мені байдужісінько, тільки-но за-никну я до хати. Б'юсь у заклад на мої черевики, що не зміне й двадцятьох хвилин, як казанок уже кипі-тиме й усе, чим хата багата, стоятиме на столі. А дів-чатка вибіжать стрінути старого господаря, коли той увечері додому повернатиметься, і гукнуть до нього, відчиняючи йому ворота: «А відгадайте-но, хто в нас у господі сидить?»

Еге ж, знайду собі роботу в якого старого господаря з гарненькою дочкою, а мо', й двома. Оратиму собі землю; те діло найбільше я полюбляю,— що не кажи, а на фермі то найкраща робота.

А в того господаря, звісно, вівці водитимуться, що їх часом стригти доведеться; тож одного дня він мені й скаже:

— Джеку, якщо ти де про доброго стригала прочуєш, скажи-но мені,— я маю вівці обстригти.

— Скільки овець маєте ви обстригти? — запитаюсь я.

— О, сотень із п'ятнадцять, мабуть.

— А скільки ж ви гадаєте за тес платити?

— Та, мабуть, шилінгів із двадцять п'ять за сотню, але, якщо той стригаль стане за тридцять, то пошли його до мене,— поєднаємося. Треба пообстригати їх як найшвидше.

— То й гаразд,— скажу я,— це немудра справа; я обстрижу ваші вівці.

— Як? — скаже він.— Ти вмієш стригти?

— Стригти? Звісно, що вмію! Та я стриг вівці, коли вас ще й на світі не було.

То дарма, що господар удвічі старший за мене.

Ну, отож пообстригаю я йому вівці та й зароблю собі кілька фунтів, а він з того радітиме і ще більшу складе мені ціну,— адже ж то непогана річ, коли маєш напохваті чолов'ягу, що раз у раз може вівці стригти. А втім, дедалі настогидне мені на одному місці стовбичити і схочеться десь податися звідтіль, ну, то я скажу йому, що йду деїнде роботи напитувати.

— Тю, та й чого це ти надумався тікати? — запитається він у мене здивовано.— Чи ти з чогось іевдовожений?

— Та де там,— з усього вдоволений, та коли ж ніяк на одному місці не всиджу.

— Та годі-бо, не тікай,— проситиме він,— линайся в

мене, а я покладу тобі плату — по двадцять п'ять шилінгів на тиждень.

Ну, то я скажу йому, що й за сто не полишуся; то вже таке діло, якщо я маю що на думці, тоді вже квит,— отак-то! А коли він побачить, що ніяк не зможе мене переконати, він насупить отакечки брови та й скаже:

— Гаразд; а як же з отим дівчиськом? Ти собі по-мандруеш, а її зацураеш?

— Отакої? Ви це про що? — відкажу я.— Де чого тут «зацураеш»?

Та й удаватиму, ніби не тямлю, про що воно йде-ться.

— Ого,— скаже він,— ти чудово знаєш, об чім я ка-жу. Я пытаюся: *візьмеш ти за себе дівчину чи ні?*

І тільки-но я побачу, що непереливки та що мене загнано на слизьке, я скажу:

— Ге, та я зроду про те й не думав, не гадав. Ви мене по самісінькому тім'ї вдарили, і думок не збе-ру,— отуди к бісу! Та я з радістю візьму дівчину за себе, аби тільки вона мене схопила. Ге, та я ж її об тім ще й не питався!

— Гаразд, ну, то слухай,— скаже він,— якщо ти з дівчиною поберешся,— а я примушу тебе з нею побра-тися, хоч би там що,— виділю її, віддам вам частину своєї ферми та сотень зо дві овець на початок госпо-дарства.

Отоді я сіженюся, осядуся та й стану господарювати сам; і якщо ти коли до наших країв потрапиш і тобі буде не з медом — просимо до нас, ми тобі на тиждень, мо', й два, харчами підсобимо; та тільки не навертайся в хату, коли мене не буде *вдома!*

БАТЬКІВ ТОВАРИНІ

То був усе ще Золотий Яр, але його тільки так звалися — «золотий»; мабуть, жовті купи зужиткованого золотодайного піску та акації, вкриті пишним цвітом, що росли на схилах горба, спричинилися до такої назви і якоюсь мірою виправдували його претензії на неї. Але золото забрали вже геть з глибокого яру, та й шукачі золота також звідтам забралися, за прикладом Тимонових * друзів, коли він утратив свої розкоші.

Золотий Яр був похмуре місце, похмуре навіть і за для полішеної золотокопальні. Зліденна розшарпана земля з оголеними вразами немов безгучно волає до чагарів, що обгорнули її з усіх боків,— благає їх підійти ближче, й оповити її, сховати... тож, ніби зглянувшись на її благання, кущі та молоденькі дерева все щільніше підступали до неї з верховинського підгір'я. Хащі правили свою власність.

Два темні, похмурі пагорби, що стояли обабіч яру, були вбрани від шпиля аж до видолинка в темний ча-гарник та миршаві самшитові деревця; але понад горішніми шахтами простяглося пасмо розцвілих акацій.

Шпилечок західного пагорка нагадував кульбаку, й понад евкаліптовим чагарцем, саме в тому місці, що відповідало кульбачному облукові, здіймалися вгору три високі сосни. Ті самотні дерева, що їх видко за

---

* Тимон — герой Шекспірової трагедії «Тимон Афінський».

багато миль навкруги, хтозна-скільки років осягало жовтогаряче проміння західного сонця, що поволі за обрієм зникало,— осягало сонячне проміння ще задовго перед тим, як біла людина перехопилася через гірський кряж.

Над усім краєвидом панувала болісна нашорошеність, що немов ніколи не спадала — немов усе тут навколо прислухалося до згуків золотошукацького життя, до згуків, що зникли і полишили після себе пустку. Ту пустку ще підкреслювали давні сліди золотомисливців.

Головна армія їх рушила до нових золотокопалень, покинувши позаду відсталих та дезертирів. То були люди надто вбогі, щоб перетягти свої родини, люди старі й кволі та люди, котрі втратили віру, що десяtkолись їм поталанить... Вони непомітно відбилися від гурту і, добуваючи сяк-так дечицю собі на животіння, тут же таки, серед полищених займанок, оселилися.

Золотий Яр заселяли золотомисливці, та й то невеличка купка людей, котрі жили на розчищенні полонині, що її звали Спенсер-Флет по один бік яру і Паундінг-Флет — по другий, але люди тії не оживавлювали місцевості; вони ниділи, не жили, а тільки дні терли. Хтось чужий міг би подумати, що місцевість та цілком відлюдна, аж доки натрапив би яку куничочку та банячок попід молоденькими деревцями помежи ям та почув би, як гупало кайло десь неглибоко під землею, де якийся сіромаха вишукував жалюгідні недобірки, що полишилися, коли промивали золотодайний пісок.

Одного дня, нещодавно перед різдвяними святами, вгрунтовано коловорота понад старою досить глибокою шахтою на дні яруги. Наступного ранку на поверхні, коло шахтового устя, лежав цебер, прив'язаний мотузом до того коловорота, а поруч нього, на охайнно під-

метеному плачикові, здіймався горбочком прохолодний, вогкий золотодайний нарінок.

Кілька молодих дерев, що росли поруч, кидали тінь на купу перемитого нарінку, і в тому холодочку сидів на старій куцині невеличкий хлопчик, так років на одинадцять чи дванадцять, і писав щось на грифлевій табличці.

Він мав біляве волосся, блакитні очі й худорляве старкувате обличчя — обличчя, яке майже не зміниться, коли він увійде в літа. Вбраний він був у полотняну сорочку та молескінові штани на одній шлейці. Хлопчик тримав табличку, міцно притискаючи її до себе,— аж вона йому ріжечком рами пошід ребра впиналася,— голова йому склонилася на один бік, так близько до таблички, що скуйовдане волосся майже торкалося до неї. Він усе зиркав скоса на свою писанину, поки старанно переписував горішній рядок, виводячи слова, але раз у раз писав їх по-різному. В тій тяжкій праці хлопцеві, як бачиться, дуже допомагав яzik, що висолопився йому з куточка рота й коли-не-коли кружляв навколо нього, полишаючи по тому чистенький ободок на обличчі. Його маленькі, в глину замашені, пальці на ногах теж не пасли задніх у тій важливій справі й чимало підсобляли хлопцеві — ворушилися-бо жваво й невпинно. Інколи він перепиняв тес писання, щоб смагляво долонькою втерти собі губи.

Байварчик Мейсон, або, як його прозвали, Батьків товариш, завше був любчик і мазун усіх копачів та золотомисливців ще відколи набрався був звички тікати спозаранку з хати й гасати долиною по морозцеві в самій сорочці. Довготелесий Том Гопкінс частенько розповідав, як одного чудового ранку Байварчик повернувся після біганиці по високій мокрій траві додому — голий-голісінський, як мати породила, ще й запевняв, що загубив свою сорочку.

Вже опісля, коли всі золотолови подалися геть із копалень, а Байварчикова матінка померла, його, засмаленого сонцем, голорукого й голоногого, частенько бачили в цій місцині з кайлом, і лопатою, та з величезними ночовками промивати золотодайний нарінок, що мали дві третини його зросту в прогоні; з тими ночовками брався він до «гірничих досліджень» та «розкопів» межі старих горбочків золотодайної породи. Довготелесий Том був Байварчиків нерозлучний другяка і раз у раз раяв хлопчикові, де саме слід «подлубатися», щоб натрапити на дещо золотого пісочку», зняковіло виправдуючи свої довгі балочки з дитиною тим, що, мовляв, «так же ж утішно часом послухати, що то він правитиме, оцей Байварчик».

Байварчик сидів який час, заглибившись у своє писання, аж раптом з-під землі хтось озвався до нього товстим голосом:

- Байварчику!
- Агов, татку.
- Спускай цебер.
- Зараз.

Байварчик відклав свою табличку й, підійшовши до шахти, спустив цебер на всю довжину мотзу; а тоді поклав одну руку на баран коловорота, який почав кружаля ходити, а другою — притримував його знизу, поки цебер доторкнувся землі днищем. Чути було, як унизу кілька хвилин орудували лопатою, і незабаром голос пролунав ізнову:

- Намотуй, синку!
- Еге, ще можна б удвічі більш накидати,— мовив хлопчак, пильно вдивляючись уніз.— Не бійтесь, накладайте по самі вінця, татку! Я можу витягти багато більше, ніж там є.

Внизу йзнову зашкрябала лопата, а хлопчик міцно сперся ногами на купку глини, що він її підгорнув під

корбу, аби зросту собі додати,— адже ж був, нівроку йому, на зріст невеличкий.

— Ну ж бо тягни, Байварчику!

Байварчик крутив корбу поволі, але впевнено, тримаючи її міцно в руках, і скоро цебер із нарінком вигулькнув на поверхні; хлопчик витяг його короткими рвучкими рухами й витруси в знього все на той горбочок, що виростав коло шахтового устя.

— Байварчику! — гукнув його батько вдруге.

— Агов, татку.

— Ти ще не впорався із письмовим завданням?

— Та вже скоро.

— Тоді спусти мені табличку наступного разу — я напишу тобі арифметичні задачі.

— Гаразд.

Хлопець ізнову вмостиився на своєму місці, втиснув ріжечок таблички собі попід ребра, зігнувся й почав виводити нові кривульки.

Том Мейсон був знаний у цих краях яко людина мовчазна, робоча, що мала невтомні руки. Йому вже літ до шістдесятьох добиралося; був він високий на зріст, темнобородий. Обличчя його нічим особливим не визначалося, хіба що мало запеклий вираз, як буває в зневіреної людини, що зазнала багато злигоднів на своїй життєвій стежці.

Мейсон мешкав у маленькій хатинці під перцевим деревом науздрай Паудінг-Флет. Там же таки вмерла йому дружина років шість тому, і хоч за цей час багато хто подався звідси, шукаючи нових золотодайних місцин, і Том Мейсон міг би вирушити також, а проте він не полішив Золотого Яру.

Мейсон працював у порі, стоячи навколошки; він длубався в землі при лойовій свічці, вstromленій у стіну. На дні ями було дуже вогко, і Мейсонові штані так змокріли й набралися глини, що стали важкі й

холодні; але старий золотомисливець звик до такого. А втім, нині він ворушив кайлом, аби ворушити... Здавалося, Мейсон працює якось неуважно, мляво, коли-не-коли й зовсім припиняючи довбати, а тим часом думки його мандрують десь далеко-далеко від тонкого прожилка золотодайної породи.

Мейсон наче викопував картини минулого життя. Цілий рій невтішних спогадів повставав йому в голові, і обличчя його немов білим камінням скаменіло, освітлене тъмяним вогником лойової свічки.

Гуп, гуп, гуп — дедалі повільніше й безладніше падали удари, тим часом як копачеві думки помандрували в минуле. Штрекові стіни неначе поволі зникали, відступаючи далеко-далеко поза крайнебо, що розпливалося в пекучій імлі південного океану. Він стояв на чардакові корабля, а поруч його стояв його брат. Вони пливли ген-ген аж на південь, до Обіцянного Краю, що яснів перед ними у пишному своєму золотому слії!

Бадьорий вітер, надимаючи вітрила, гнав корабля вперед, і кліпер мчав із дивним вантажем — двома найшаленішими мрійниками з усіх, що їх будь-коли доводилось йому носити по морських хвилях!

Гей, угору — високо на довгі сині океанські стрілиці, гей, униз — у довгі сині океанські провалля!

Рушай-рушай! Мерщій до країн, таких нових, а втім, таких старих, де яскравіше за сонячні полиски південного неба беруться полум'ям близкучі слова:

Балларат! Бендіго! *

Корабель немов перехилився набік, і копач пото-

---

* Балларат та Бендіго — міста в провінції Вікторії, де 1851 року було знайдено великі поклади золота; ця знахідка спричинилася в Австралії до золотої лихоманки.

чився вперед та й нагнався на штрекову стіну. Несподіваний стус очутив його, й він ізнову піdnіс своє кайло.

Але, як і перш, удари починають падати все повільніше, повільніше, й нове привиддя повстає перед його очима.

Тепер — це Балларат.

Мейсон робить у неглибокій норі в Евриці, його брат працює поруч нього. В його брата мертво-блідаве личе — нездужає, знати... адже ж цілісіньку ніч він танцював та хилив чарку. А за ними полягла стяга блакитних пагорбів на виднокрузі; попереду славнозвісний Бейкері-Гіл, а внизу ліворуч — Голден-Пойнт.

Два кінні поліцаї беруться на Спесімен-Гіл. Чого їм треба?

Вони завозять із собою брата, у наручнях. Людину вбито минулої ночі. Підстава — пиятика й ревнощі.

Привиддя знову зникає.

Гуп, гуп — вистукує кайло; воно лічить роки, що спливли по тому,— один, два, три, чотири, аж до двадцятьох, а тоді зупиняється перед новою картиною — хутір на узбережжі веселої річки в Новому Південному Уелсі. Маленька садиба, а навколо неї — сад-виноград та овочеві дерева. Численні рої робочих бджіл гудуть у холодочку попід деревами, а ондечки, на узгір'ї, нивка пшениці вистигає.

Чоловік із хлопчиком проторіблюють ділянку на обору перед самісінькою садибою. То батько й син; син — хлопцеві вже літ до сімнадцятьох доходить — викапаний батько.

Кінський тупіт ізнову! Наближається Немезіда в мундирах кінних поліцаїв.

Стався напад на поштовий диліжанс минулої ночі, за п'ять миль звідси, і непокірного подорожнього, що намірився відсіч дати,— вбито. Сина не було вдома —

«сплював на опосумів» цілісінську ніч, разом із друзями.

Поліцаї забирають із собою сина, у наручнях: «Збройна грабіжка».

Батько саме корчував пенька, коли поліцаї примчали. Його нога ще впинається в заступ, що до половини загруз у землю. Батько дивиться, як поліцаї ведуть хлопця до будинку, а тоді, ввігнавши заступа якнайглибше, виважує чималу скибу ґрунту. Поліцаї доходять до дверей його оселі; а він копає далі, наче й не було нічого, наче й не чує розpacливого лементування своєї дружини. Поліцаї роблять трус у хлопцевій кімнаті й виносять звідтам якусь одежину в двох клунках; а батько копає далі. Поліцаї кульбачать одного з фермерських коней і висаджують хлопця на нього. Батько копає. Вершники скачуть поздовж пасма пагорбів, хлопець між ними. Батько не підводить очей; яма навколо пня ширшає; він усе копає й копає, аж поки надходить його мужня маленька дружина й бере його лагідно за руку. Він майже отямився і йде слідком за нею до хати, мов слухняний собака.

По тім настувають суд та безчестя, а за ними -- іншії лихі пригоди — запалення олегні й легенів у худоби, посуха та злидні.

Гуп, гуп, гуп —падають ізнов удари! Але то не відгук золотошукачевого кайла — то падають грудки землі на домовину його дружини.

Маленьке кладовище, заросле чагарником, а він стоїть, як у камені, та дивиться, як засипають її могилу. Вона померла — серце-бо їй розбилося з сорому та горя.

«Я не можу знести безчестя! Я не можу знести безчестя!» — стогнала вона протягом тих шести тужливих років — адже ж бідаки бувають часом горді.

Але він живе й житиме далі — ох, як багацько треба, щоб розбилося чоловіче серце! Він тримає високо го-

лову й працює з усієї снаги задля дитини, що полишилася, а тая дитина — Байварчик.

Тепер золотомисливець наче вдивляється в привиддя майбутнього. І мариться йому, що стойть він десь іще — стара, стара людина,— а поруч нього хтось багато молодший; той молодший має Байварчикове обличчя. Ой леле! Ізнову кінський тупіт! Крий боже! Ізнову Немезіда, у мундири кінних поліцай убрана!

Золотомисливець падає навколошки в грязюку та глину на дні штреку й благає небеса приклікати до себе його останню дитину раніше, ніж Немезіда прийде по неї.

Довготелесий Том Гопкінс був знаний на золотокопнях як Том Гаспід. Його профіль, принаймні з одного боку, таки й справді нагадував профіль саркастичного Мефістофеля; але другий бік його обличчя, як і всенілька його щира вдача, не крили в собі нічого гаспідського. Вид йому прикро надвереджено, ще й одного ока бракує — втратив-бо його під час вибуху в якісся старій балларатській копальні. Очну ямку закрито зеленою поліпкою, що надавала сардонічного виразу неушкодженим рисам його обличчя.

Том був бідний на розум, нудний, добротливий англієць. Трішечки язиком спотикався й мав дивну звичку вкидати слівце «еге ж» до своєї мови саме тоді, коли слівця того конче було треба, щоб заповнити паузи, що до них спричинялося його зайкування; а втім, це з комарову ніжечку допомагало йому в розмові — частенько-бо й на тому короткому «еге ж» він затихався.

Сонце вже стояло на вечірнім прузі, і його жовте проміння освітлювало вершечки молоденьких дерев у Золотому Ярі, коли надійшов Том стежкою, що схилом

західного пагорка вниз ізбігала. Том був убраний у звичайний одяг — полотняну сорочку, молескінові штани, вицвілій капелюх, камізельку та незграбні черевики. На плечі ніс він кайло, простромивши його крізь дірку в держалні короткої лопаті, що висіла в нього за плечима, ще й тримав великих ночовок під пахвою. Він зупинився проти шахти з коловоротом і привітався до хлопчика своїм звичаєм:

- Ось ну... чуєш, Байварчику!
- А що там, Томе?
- Я бачив молоду... еге ж... сороку, отам у хашці... а чом би тобі її не впіймати, ге ж?
- Не можу покинути шахти: батько тамечки, внизу.
- А звідки твій батько довідавсь, що там є... еге ж... коштовний пісочок у тій старій шахті?
- Бачив старого Корні у місті минулої суботи, а той сказав, що там ніби дещо є... ніби — варт шкурка за вичинку,— працюйте, мовляв. Тож і працюємо цілісінький ранок.

Том підступив ближче і, впустивши з гуркотом своє знаряддя додолу, підтяг на собі молескінові штани й сів напочіпки.

— Що це ти робиш... еге ж... на тій табличці, Байварчику? — спитався він, витягаючи стару череп'яну люльку й запалюючи її.

— Рахунки,— відповів Байварчик.

Том помовчав, пахкаючи люлькою помаленьку.

— Мало пожитку з того! — мовив він по паузі, вмощуючись на купі глини й випростуючи ноги.— Наука — то марна річ.

— Чи чувано таке? — скрикнув хлопчик.— Та що це ви кажете? То, на вашу думку, невигідно вчитися читати, писати й лічити?

— Байварчику!

— Зараз, татку.

Хлопчик підійшов до коловорота й спустив цебер. Том хотів пособити малому тягти цебра нагору, але Байварчик, гордий з того, що трапилася нагода появити себе здатним до важкої роботи — та ще й перед другом! — намігся-таки, що крутитиме корбу сам.

— З тебе буде колись... еге ж... дужий чолов'яга, Байварчику,— сказав Том, ставлячи цебер на землю.

— Ого, я міг би витягти геть більше, аніж накидає батько. Гляньте, як я вишмарував держално! Тепер котиться, як на олії! — і хлопчик рвучко крутнув держално, аби показати, що він має рацію.

— А чого це тебе прозвано Байварчиком? — поцікавився Том, коли вони знов посідали там, де перше сиділи.— Тебе ж насправді не так звати... ге ж?

— Ба ні, мене звати Гаррі. Один золотомисливець казав, що я ніби острівець ув океані для батька й матері,— тож мене й прозвали Острівцем, а тоді вже Байварчиком.

— Ти мав брата... еге ж... мав колись, еге ж так?

— Атож; е-е, та де було ще перед тим, як я вродився. Він помер, а матінка все казали, що й самі не тямлять, чи він же таки помер насправді; коли ж батько кажуть: чи так, чи, може, інак, а для них він однаково що помер.

— І твій батько мав брата також. Чи ти коли... еге ж... чував про нього?

— Атож, чув якось, як батько з матінкою про нього гомоніли. Пригадую щось такого, ніби батьковий брат устряв у колотнечу в якісь корчомці, а там, саме на той час, людину вбито.

— А твій... еге ж... батько... еге ж... любив його?

— Чув якось, як батько казали, що любили нередніше,— але все те минулося.

Том пахкав мовчки люлькою і, здавалося, слідкував за темними хмарами, що, мов погребний похід, ген-ген

на заході пропливали. А тоді щось промовив стихенька, десь приблизно таке:

— Все, все... еге ж... минулось.

— Га? — запитав Байварчик.

— О, то дарма... еге ж, еге ж... то пусте,— відказав Том, отяминувшися з задуми.— Чи це, бува, не часопис вистромився он з кипені батькової куцини, Байварчику?

— Атож,— відповіло хлоп'я, видобуваючи часописа.

Том узяв і якусь мить пильно на нього роздивлявся.

— Ось тутечки стойть щось про нові золотокопні,— сказав Том, показуючи пальцем на кравцеву рекламну оповістку.— Я хтів би, щоб ти... еге ж... щоб ти прочитав мені це, Байварчику; очі мої недобачають, та й друкують ниньки так дрібнесенько, що й радий би прочитати, та ніяк не втну.

— Ні, це не те,— мовив хлопчик, узявши часописа,— ще щось за...

— Байварчику!

— Постривайте, Томе, батько мене кличуть.

Хлопчик підбіг до шахти, упнувся руками й чолом у барана коловорота й нахилився, аби дочути, що його батько каже.

Аж несподівано вражий баран повернувся; маленьке тіло бехнулося двічі об стіни шахти й упало Мейсонові до ніг, де й завмерло, лежачи непорушно!

— Мейсоне!

— Чого?

— Поклади його в цебер та прив'яжи до мотузя своїм паском.

Минуло кілька секунд, і...

— Берися, Томе!

Тремтячі Томові руки стискали держаліно через превелику силу, а проте він так-сяк крутив тую корбу.

Незабавом з'явилося хлопчикове тіло — нерухоме, змокле, ще й глиною замашене.

Мейсон вибирається вгору східцями в шахтовій стіні.

Том обачливо відв'язав хлопчика й поклав його попід деревця на траву, а тоді зітер глину та кров з дитячого чола й хлюпнув на нього каламутною водою.

Затого Байварчик важко передихнув і розплющив очі.

— Ти, нівроку тобі... еге ж... добряче розбився, Байварчику?

— Спи... спина переламалася, Томе.

— Не так уже й кепсько, старий... еге ж... минеться...

— Де батько?

— Здіймається по сходах.

Хвилина мовчання, а тоді...

— Татку! Татку! Мерщій, татку!

Мейсон виліз на поверхню, підійшов і вклякнув по другий бік хлопчика.

— Я, я... еге ж... я збігаю по бренді,— сказав Том.

— Не варто, Томе,— озвався Байварчик.— У мене все поперсламувалося.

— Тобі ліпше, маленький?

— Ні... я... по... помираю, Томе.

— Не кажи такого, Байварчику! — мовив, тяжко зойкнувши, Том.

Коротке мовчання, і раптом хлопчикове тіло скочур-билося з болю. Але швидко розпросталося. Він лежав нерухомо, а потім мовив зовсім спокійно:

— Прощайте, Томе!

Том надаремне поривався щось сказати...

— Байварчику! — ледь вимовив він...

Хлопчик повернувся й простяг руки до мовчазної постаті із закам'янілим обличчям, що вклякнула біля нього з другого боку.

— Татку... татку... я помираю!

Тяжкий стогін вихопився Мейсонові з грудей, а тоді все затихло.

Том скинув капелюха, щоб утерти спіtnіле чоло, і його спотворений вид якимось нез'ясненим чином скидався на обличчя тієї, мов з каменю тесаної людини, що стояла напрсто нього.

Хвилину вони дивилися один на одного понад тілом дитини, що лежала між ними, а тоді Том мовив стиха:

— А він нічогісінько й не знав.

— То що з того? — кинув Мейсон хрипким голосом і, підійнявши мертву дитину, подався до хати.

Тяжко засмучена купка людей зібралася перед Мейсоновою хатиною наступного ранку. Мартінова жінка поралася тут цлісінський ранок, даючи лад у господі, і зробила все, що спромоглася. Одна жінка єдину білу сорочку свого чоловіка на саван порвала і таким побитом, завдяки тим жінкам, маленьке хлопчаче тіло виглядало охайнно і навіть привабливо в нужденній халупчині.

Один по одному скидали золотомисливці свої капелюхи й, згинаючись, заходили до хати крізь низенькі двері.

Мейсон сидів мовчки в ногах тапчана, підперши голову рукою, і стежив за відвідачами якимось дивним, непритомним поглядом.

Том вýбігав усеньке селище, шукаючи за дошками на труну дитині.

— Це вже останнє, що я ще можу... еге ж... зробити для нього,— сказав він.

Наостанку, впавши в розпukу, він подався до Мартінової дружини, щоб нараяла його, що має робити. Вона повела Тома до їдалні й показала на величного білого стола, що ним вона дуже пишалася.

— Порубай стола на дошки,— сказала вона.

Поприбиравши речі, що лежали на ньому, Том перекинув стола й почав відбивати верхні дошки.

Коли він покінчив роботу й труна була готова, одна жінка сказала, що домовина має надто злідений вигляд, і тая жінка розпорола свою чорну спідницю, що в ній вона їздила верхи, й загадала Томові вкрити домовину отим крамом.

У селищі мався єдиний повіз — стара Мартінова підвoda; тож десь під другу годину Пет Мартін прив'язав свого старого коня Дубліна до голобель пошматованими клаптями упряжі й старими віжками, та й потяг Дубліна, підвodu і все інше до Мейсонової хатини.

Маленьку домовину винесли й поставили на підводі, а поруч домовини — два ящики з-під джину, щоб місіс Мартін та місіс Грімшоу мали на чому сидіти; обидві й посідали на тих ящиках у скорботнім мовчанні.

Пет Мартін сягнув у кишеню по люльку, та скаменувсь і стеребився на голоблю. Мейсон почепив коледку на двері своєї хатинки.

Оперезавши кілька разів сухореброго Дубліна батогом, Пет вибив з нього дрімоту. Похитнувшись праворуч, а потім ліворуч, Дублін рушив з місця, і незабаром маленький похоронний провід зник, спускаючися дорогою, що вела до «міста» й кладовища.

Місяців за шість по тому Том Гопкінс поїхав десь не на довгий час і повернувся з високим на зріст бородатим молодиком. Він і Том прибули, як надворі вже геть споночіло, й подалися просто до Мейсонової хатини. Там світилося, та як Том постукав — ніхто не відповів.

— Заходь, не бійся,— сказав він до свого товариша.

Незнайомий молодик пхнув рипливі двері й зупинився, простоволосий, на порозі.

Над вогнем кипів без догляду казанок. Мейсон сидів край столу, лице в долоні втуливши.

— Батьку!

Відповіді незнайомець не дочекався, але від химерного світла, що блистало у комінкові, йому привиділось, наче Мейсон нетерпляче здвигнув плечима.

Незнайомець постояв якусь мить вагаючись, а тоді підійшов до стелу і, поклавши руку на Мейсонове плече, лагідно сказав:

— Батьку! Чи маєте ви потребу в другому товаришеві?

Але батько спав і не мав у ньому потреби — принаймні на цім світі.

ГУРТОВИКОВА ДРУЖИНА

Двокімнатний будиночок збудовано з круглого берення, обаполів та луб'я, а поміст із дрібних обаполків намощено. Чималенька луб'яна кухня, що з одного боку до будинку притикає, більша за всенський будинок із верандою разом.

Навколо чагарі — ніде й оком зачепитися, чагарі простяглися аж до небокраю, — це-бо улога місцевість. Ані горбочка на цілу округу. А чагарі оті — то миршаві, потворні дикі яблуньки, та й годі. Ніякого підліска. Нічого немає, що могло б тобі зір звеселити, хіба що жменька темно-зеленої порослі дубочків, що сумно вклякли понад вузеньким, майже висхлим ручайком. Дев'ятнадцять миль до найближчої познаки цивілізації — корчми понад великим шляхом.

Гуртовик, колишній вівчар, погнав кудись вівці. Його дружина та діти самі тут полишилися.

Четверо обшарпаних, кощавих дітей бавляться коло хати. Раптом одне з них кричить:

— Гадюка! Мамо, оно — гадюка!

Виснажена, засмагла від сонця уродженка чагарів вибігає з кухні, підхоплює з землі дитинча, притискає його до лівого клуба і простягає руку до ломаки.

— Де вона?

— Осьдечки! Залізла між дрова! — кричить старше хлоп'я, шибеник із кмітливою мордулькою, років на одинадцять. — Стійте там, мамо! Ось я зараз до неї доберуся. Остушіться! Ось я їй зараз покажу, паскудниці. де раки зимують!

— Томмі, ходи сюди! А ні, то вона тебе вкусить. Ходи сюди цю ж мить! Чуеш, що я тобі кажу, негідна дитино!

Хлоп'я неохоче підходить, тягнучи дрючка, більшого за себе. А тоді кричить, тріумфуючи:

— Ондечки вона повзе — оно, під хату! — і кидається з піднесеним дрючком.

Тісій ж миті великий, чорний, жовтоокий двірний собака, котрий із надзвичайною цікавістю стежив за всім, що відбувається довкола, зривається з ланцюга і кидається за гадюкою. Але собака на якийся мент припізнюються і пхає свого носа в щілину між оба полками саме в ту мить, як кінчик гадючого хвоста зникає. І майже воднораз хлопчик ляскає дрючком і обдряпнує собаці носа. Алігатор і байдужки на тес, він починає рити землю, щоб попід хатину підлізти, але його приборкують нарешті і знову садовлять на ланцюг. Хазяї не можуть ним ризикувати.

Гуртовикова дружина ставить дітей коло собачої халабудки, а сама чатує на гадюку. Вона приносить дві мисочки з молоком і становить їх на землю побіля стінки, щоб спокусити гадюку вилізти з-під хати; але минає година, а гадюка все не вилазить.

Скоро вже й сонце сяде, ще й здалеку чорна хмара наступає. Дітей треба до хати запровадити. Але вона не хоче впускати їх до господи,— знає-бо, що гадюка там причаїлася і щохвилини може заповзти до хати крізь щілини в помості; отож вона приносить кілька оберемків дров до кухні, а тоді й дітей туди приводить. У кухні помосту немає — певніше, діл є, але земляний — долівка. Тамечки стоять великий, неоковирно змайстрований стіл посередині. Вона приводить туди дітей і загадує їм на того стола залізти. Це двойко хлопчиків та двойко дівчаток, зовсім манесенські. Вона дас їм повечеряти, а тоді, доки ще смеркнуті не встиг-

ло, йде до хати й хапає кілька подушок та ряденець, щомиті чекаючи, що ось-ось тую гадюку побачить або наткнеться на неї рукою. Потім вертає до кухні й стелить на кухняному столі своїм діткам, а сама вмощується коло столу, щоб чатувати цілу ніч.

Раз у раз зиркає вона в куток; тут же таки мається й ломачка, з молоденького дерева ізмайстрована, що лежить напоготові на миснику в неї під рукою, а поруч тієї ломачки — її кошелик із шитвом та «Журнал для молодих леді». Вона привела до кухні й собаку.

Томмі нізащо не хоче лягати; аж після довгих запречень, умощуючись, нарешті, на сон, він заявляє, що однаково не спатиме цілу ніч, а таки генне тую кляту гадюку.

Мати питается в нього, скільки разів мас вона товкти йому, що лаятись не вільно.

Він поклав свого дрючка біля себе — під ряденце, а Джекі протестує:

— Мамцю! Томмі подляпав мене всенського своїм длюцком. Сказіть йому, най його викине!..

Томмі на те:

— Стули губу, ти, пуз'верінку гаспи...! Ти що, хочеш, щоб тебе вкусила гадюка?

Джекі замовкає.

— Якщо вона тебе вкусить,— каже Томмі по паузі,— ти всенський надмешся, й смердітимеш, і візьмешся червоними, й зеленими, й синіми плямами, аж поки не луснеш. Еге ж так, мамо?

— Годі-бо, не лякай дитини. Спи нарешті,— каже вона.

Двоє меншеньких дітлахів уже сплять, а Джекі з часу до часу скаржиться, що йому «незлуцно». Томмі посугується, щоб дати малому більше місця. Раптом Томмі каже:

— Мамо! Прислухайтесь-бо до тих (епітет) маленьких опосумів. Ох, і скрутів би я їм, поганцям, в'язи, бодай вони пропали!

А Джекі заперечує дрімливо:

— Та вони з нас не кусають, оті маленькі поганці,— бодай вони плопали!

Мати йому:

— Маєш! Я ж тобі казала, що Джекі в тебе лайки навчиться.

А проте мусила всміхнутися на ті хлоп'яткові слова.

Джекі засинає.

Томмі запитує:

— Мамо! А як ви гадаєте, чи вони коли допоможуть виборсатися отому (епітет) кенгуру?

— Господи! Звідки ж я маю знати, дитино? Спи.

— Ви мене розбуркаєте, якщо гадюка вилізе?

— Еге. Спи.

Добирається до півночі. Діти всі поснули, а вона сидить коло них тихенько, то шиючи, то читаючи по черзі. Раз по раз обводить вона оком долівку й стіну, що відмежовує кухню від хатини, і тільки-но чує яке шамотіння, ту ж мить хапається за ломаку.

І знялася враз громовиця та й ударила на хащі вітром, а той, провіваючи крізь щілини в обаполових стінах, загрожує загасити їй свічку. Вона становить свічку на мисник, у затишку, і примощує коло неї часописа, щоб застувати світло. І раз у раз, тільки-но блисне грімниця, щілини поміж обаполами спалахують щирим сріблом. Гуркоче грім, а дощ ілле, як з луба.

Алігатор простягся на всю довжину на долівці, вп'явившись очима в межистінок. Це для неї доказ, що гадюка — там. Унизу в стіні великі пілінни, що крізь них можна під поміст хатини потрапити.

Вона не з полохливих, але нещодавно трапився один випадок, який дуже її занепокоїв. Маленького сина її чоловікового брата вкусила гадюка, і той помер. Крім того, вона вже шість місяців нічого не чула про свого чоловіка і турбується ним.

Він був гуртоправ, а згодом оселився тут і взявся до вівчарства — по тому, як вони побралися. Посуха 18... року зруйнувала його. Довелося йому рештки своєї отари спродати та й знову перегонити худобу. Він має на думці перевезти свою сім'ю до найближчого міста, коли додому повернеться, а тим часом його брат, що тримає корчму при бітій дорозі, навідується до них приблизно раз на місяць і привозить їм харчі. Жінка має ще дві корови, одну конячинку та кілька овець. Чоловіків брат ріже вряди-годи одну з тих овечок, попишає їй м'ясо як до потреби, а решту забирає й за тес привозить їй іншу живність.

Вона звикла сама залишатися. Раз якось довелося їй жити отакеньки вісімнадцять місяців. Ще як була вона дівчина, то все у хмарах літала, надхмарні замки будуючи; але всі її дівочі надії й жадання давно вже розвіялись, мов клаптики туману при сонці. Вона знаходить втіху й опочивок, яких так потребує, в «Журналі для молодих леді» — цього їй досить, і — щасті їй боже! — на останні моди милується.

Її чоловік австралієць, і вона також. Людина він безтурботна, а проте яко чоловік — непоганий. Коли б йому гроші, він перевіз би її до міста і влаштував би її там, як принцесу. Вони звикли жити нарізно, принаймні вона звикла. «І чого б то бентежитися», — каже вона. А мо', він забува часами, що він жонатий; та вже, коли поталанить йому свою кишенью напхати, то, як додому вернеться, більшу частину грошиків доконче віддасть їй. Коли перепадала йому, бува, яка копійчина, то кожного разу до міста її возив — та ще й в окремо-

му купе до спання — і в найкращих готелях зупиняється. Він навіть кабрітку її купив, але їм довелося її спродасти, як іще дечого багато.

Останні двоє дітлахів народилися в чагарях, на фермі — одне, заки її чоловік п'яного лікаря її привіз, притяг до неї силоміць. А тим часом вона сама-самісінька лишалася,— ще й дуже знесилена. Перед тим її била пропасниця. Жінка благала бога прислати їй порятунок. Бог прислав їй Чорну Мері — «найбілішу», тобто найпоряднішу з усіх тубілок на цілу тую місцевість. Певніше, бог прислав їй спершу Короля Джіммі, а той уже прислав їй Чорну Мері. Він простромив свій чорний вид у двері, відразу збагнув, що саме тут койтсья, і мовив підбадьорливо:

— Йой, місус, буде й на вашому тижню свято — я зара' приведу мій старий жінка, він там унизу, десь над протічкою.

Одне з діток померло її у той час, як вона тут сама домувала. Дев'ятнадцять миль гнала вона верхи, аби порятунку дістати, а на руках тримала мертву дитину.

Вже, мабуть, до години, а мо', й до двох годин почі добирається. Вогонь майже згаснув. Алігатор лежить, голову на лапи поклавши, й пасе очима стінку. Він непоказний на вигляд, та ще при свіtlі добре видко численні старі близни в нього на тілі, що так і не позаростали шерстю. А що вже завзятий собака, то й слів нема,— нічого не боїться! Не бий його, мовляв, у ніс, бо він сам біс. На бичка кидається з таким же запалом, як і на блоху. Він ненавидить усіх інших собак — за винятком тих, що на кенгуру полюють — і вельми не полюблєє друзів та родичів цієї сім'ї. А втім, вони рідко з'являються. Часом він дає ознаку приязності до сторонніх. Він ненавидить гадюк і вже загриз своїми зубами їх чималень-

ко, але ж і його колись укусить гадюка, то й він загине: більшість собак, що полюють на гадюк, гинуть саме так.

Коли-не-коли уродженка чагарів відкладає свою роботу набік, і пильно вдвівляється у пітьму, та прислухається, та думу гадає. Вона згадує про ті події, що в її власнім житті відбувалися, а більше їй майже ні об чим думати.

Дощ падає на траву, й від того вона ліпше ростиме, і це нагадує жінці, як вона одного разу самісінька з лісовою пожежею боролася,— чоловік-бо її на ту пору десь поїхав. Трава була височенька і дуже суха, і вогонь погрожував усеньке їхнє житло спалити. Вона вбрала старі чоловікові штані і заходилася по полу м'ї зеленою гілкою стъобати, аж великі краплі черного від кіптяви поту повиступали їй на чолі й почали стікати смужечками по її закурених руках. Побачивши свою матір у штанях, Томмі, що геройчно допомагав їй, і на крок не відходячи, дуже звеселився, а вкрай перелякане маленя ревло й репетувало несамовито та кликало свою «мамцю». Вогонь узяв би над нею гору, коли б не четверо сусідів, що нагодилися саме вчасно. Але на тім не окошилося; коли вона простягла руки, щоб свого малюка підхопити, той ізняв галас і почав конвульсійно відбиватися, думаючи, що то не мати, а «чорношкірий»; а тим часом Алігатор, звіряючися більше на чуття дитини, ніж на свій власний інстинкт, люто напав на неї і (старий-бо й недочутливий) не візнав у запалі голосу своєї господині, тож уп'явся зубами їй у молескінові штані і не відпускав їх, аж поки Томмі стиснув їйому шию кульбачним ремінцем. Собака почув себе дуже ніяково, втямивши, що прикро помилився і, як тільки мога, поривався спокутувати свою тяжку провину, метеляючи кошлатим хвостом та вищиряючи зуби, немов перепрошував її, всеміхаючись.

Ото вже натішилися хлопчаки — то був для них чудовий день; вони все згадували його, і раз у раз гомоніли про нього, й весело сміялися, не забуваючи того дня протягом багатьох років.

Вона згадує про те, як вона одного разу із повіддю боролася саме тоді, як знов же таки чоловіка її не було вдома. Вона кілька годин простояла під зливою і копала рівчик, щоб урятувати греблю на річці. Але вона не змогла її врятувати. То була така робота, якої навіть уродженка чагарів не здолає повершити. Наступного ранку греблю прорвало, і серце її також мало не розірвалося,— такий-бо її жаль узяв, як з'явила собі, що ж то її чоловік відчує, коли додому повернеться й побачить, що наслідки довголітньої праці пішли за водою. І тоді вона заплакала.

Вона лікувала від запалення олегні й легенів — давала ліки, кидала кров кільком коровам, що в неї ще полишилися; та й знову заплакала, коли дві її найкращі корови минулись.

До того ж їй довелося воюватися ще й із скаженим бугасм, що обліг їхній будинок і цілісінський день не хотів звідтам забиратися. Вона сама виливала кулі й палила в нього зі старої шротівниці крізь щілини межи обаполами. Під ранок він пропав. Вона збліувала його й дістала сімнадцять шилінгів та шість пенсів за його шкуру.

Вона воюється також із воронами й орлами, що на її курчат полюють. Ще й своєрідного способу для цієї боротьби добрала. Діти гукають: «Ворони, мамо!», а вона вибігає з хати та й націляється на ворон з деркача, немов з рушниці, ще й вигукує: «Бум!» Ворони хапливо розлітаються; вони хитрі, проте жінка хитріша за них.

Трапляється, що який тутешній чолов'яга, запиячивши, чи то який зайдисвіт — чистісінський злочинець на

вигляд — заблукає сюди часом і нажене їй такого ляку, що хоч богові душу віддавай. Вона, звісно, каже цим непевним особам, що чоловік її та двоє синів десь коло греблі, а мо', у дворі щось роблять,— тії-бо проїдисвіти вельми хитро попервах про господаря запи-тують.

Допіру тиждень тому якийсь бурлака,— достеменно вішальник з лиця, та й квит,— упевнившись, що в господі немає жадного чоловіка, кинув клумака зі своїм добром на веранду і зажадав поживи. Вона дала йому попоїсти; а тоді він заявив, що наміряється в неї за-почувати. Сонце вже було надвечори. Вона витягла дошку з канапи, спустила собаку з ланцюга, і станула перед чужинця, тримаючи дошку в одній руці, а другою — собаку за нашийника. «Забирайся геть!» — сказала вона. Він глянув на неї, глянув на собаку, сказав улеєливим голосом: «Добре вже, матінко!» — та й по-дався. Незламна рішучість залягла у постаті цієї жінки, та й Алігаторові жовті очі люто яріли — крім того, паща цього собаки дуже нагадувала пащу того плазу-на, на честь якого його так названо.

Небагато втішного перепадало їй у житті, про що могла б вона зараз ізгадати, сидячи сама душою біля вогню й чатуючи на гадюку. Всі дні для неї однакі; а втім, у неділю, по обіді, вона зодягається якнайкра-ще, прибирає дітей, причепурює маленя та й шпацірує з ними в чагарях, котячи стежкою стару дитячу коля-сочку поперед себе. І так вона чинить щонеділі. Вона докладає стільки зусиль, аби сама вона і діти як-найчепурніше виглядали, немов веде їх прогулятися вулицями великого міста. Але ж у чагарях нічого не побачиш — ані хуху ні духу — й душечки живої не стрінеш. Якщо ви не уродженець тієї місцевості, то можете пройти тамтешньою дорогою хоч із двадцять миль, а все ж не вхопите тропи,— таке-бо все однакове

навколо. Ця вічна одноманітність, що розуму позбавляє, ці незліченні миршаві карлуваті дерева, ця монотоність спричинялися до того, що людина прагнула — хоч що вже буде — дременути звідти й чи то поїздом куди глядя помчати, чи то кораблем світ за очі запливти — або й ще далі.

Але ця чагарянка звикла до тутешньої самотині. Як допіру одружилася, то ненавиділа цю місцевість, а зараз почувала б себе чужою деінде.

Вона тішиться, коли її чоловік додому вертається, проте не виливає своїх почуттів і не метушиться. Вона готове йому все ласеньке та добрењьке і прибирає дітлахів.

Вона вдоволена зногоу життя,— прийнамні так здається. Вона любить своїх дітей, але не має часу того виявляти. Виглядає так, немов вона ставиться до них суворо. Її оточення не сприяє розвиткові «жіночої» чи то чутливої риси в її вдачі.

Скоріше вже, мабуть, на світ благословиться; але годинник там, у хатині, й вона не зна, котра зараз година. Свічка її майже догоріла; вона й забула, що вивелася із свічок. Треба ще дров принести, аби вогонь підживити; і, лишаючи собаку в кухні, вона засовує двері й біжить до дров'яної купи. Дощ ущух,— на дворі стало годитися. Вона вхоплює дрючка, смикас за нього, і — хряп! — увесь стік розвалюється.

Вчора вона порядила якогось бродячого чорношкірого хлопця дрівець її наносити, а поки він працював, подалася своєї корови шукати,— десь-бо запропала. Ходила вона близько години, а тим часом чорношкірій тубілець не марнував часу. Як вона додому повернулася, то так ізчудувалася, побачивши величезну купу дров побіля кухні, що дала йому ще й жмутик тютюну на додачу та похвалила його за те, що не лінувався. Він подякував їй та й пішов собі, піdnісши голову

й гордо випнувши груди. Він був останній представник свого роду і король; але дрова він поскладав так, що стіс був усередині порожній.

Прикро стало жінці, й сльози навернулися їй на очі, коли вона знову до столу сідає. Вона витягає хустинку, щоб тії сльози втерти, але тицяє собі в очі просто пальцями. Хустка в неї не хустка — саміно дірки позалишалися... Зирк! — аж то її великий палець проліз ув одну дірку, а вказівний у другу.

Це її розсмішило, і сміх її вельми здивував собаку. Жінка має гостре, дуже гостре відчуття всього кумедного; тож коли-не-коли вона бавить чагарян, розповідаючи їм яку історію.

Отак само розважала вона свою тугу й раніше. Одного дня зібралася була «нарюмсатися всмак», як вона казала — а тут раптом де не взялася стара кицька та й почала коло її спідниці тертися і «зарюмсала також». То що ж мала робити — мусила розсміятись.

Скоро вже, мабуть, почне розвиднятися. В хаті дуже душно й гаряче від вогню в комінкові. Алігатор завмер чатуючи й коли-не-коли зиркає на стіну. Нараз він насторочується; він підповзає на кілька цалів ближче до межистіцка, й по тілі йому пробігає тремтіння. Шерсть на спині настовбурчується, і войовничий запал спалахує в його жовтих очах. Вона тяմить, що то означає, і кладе руку на ломаку. Внизу, в межистінку, поміж обаполами мається з обох боків здоровецька щілина. Пара маніспільних, злосливих, схожих на дві блискучі намистинки, очиць блиснула в одній шпарі. Гадюка — чорна гадюка — помалу-малу виповзає, приблизно на стопу, і хитає головою — то зводить її вгору, то спускає вниз. Собака лежить — причаїлася, а жінка сидить, мов заворожена. Гадюка виповзає ще на стопу. Жінка

підіймає ломаку, і гадюка, немов учувиши раптом не- безпеку, швидко-прудко просовує голову в шпару по другий бік обаполка і квапиться втягти туди ж таки його хвоста. Алігатор стрибає й клацає зубами. Він дає жука, бо його писок надто великий, а гадюка саме внизу прищулилась — у куточку між обаполами та помостом. Собака знову клацає зубами, заледве кінчик гадючого хвоста мелькає в щілині. Ось вона! Собака таки вхопив зубами ту ю гадюку і витяг її за хвоста цалів на вісімнадцять. Гуп, гуп — загупала жінчина ломака по долівці. Алігатор смикає знову. Гуп, гуп! Алігатор смикає ще раз і витягає з-під обаполка цілу гадюку — чорну гадину, п'ять стіп завдовжки. Голова підводиться, щоб уп'ястися в собаку своїми отруйними зубами, але той уже вхопив ворога за карк і не випускає. Він великий, дужий собака, але прудкий, як тер'єр. Він тріпає гадюкою, немов відомщаючись на ній за прокляття первісного гріха. Старший хлопчик прокидається, хапає свого дрючка і поривається злізти з постелі, але мати завертає його назад, упинивши його немов залязною рукою. Гуп, гуп — спину гадюці в кількох місцях перебито. Гуп, гуп — голову її подруцкано, а Алігаторового носа обдряпано знову.

Вона підіймає пошматованого гада на кінчик ломаки, тягне його до комінка й кидає в вогонь; по тому підкидає туди дров і дивиться, як гадюка горить. Хлопчик і собака дивляться теж. Вона кладе руку собаці на голову, і лютий, посатанілій вогник поволі згасає в його жовтих очах. Меншенькі діти заспокоюються і незабаром засинають. Хлопець із нечистими, замашеними ногами стоїть який менш у самій сорочці, пильно у вогонь вдивляючись. А тоді зиркає на неї, бачить слізози в її очах і, обхоплюючи її лицю руками, скрикує:

— Мамо, я ніколи гуртів не перегонитиму; бодай я крізь землю пішов, коли зроблюся гуртовик!

І вона міцно притискає його до своїх виснажених грудей і цілуює; їй отакечки сидять вони вкупі, а тим часом на еході понад чагарями займається блідий світанок.

НЕДОКІНЧЕНА ЛЮБОВНА ПРИГОДА

Брук витяг із гар важкі неоковирні поперечини, і захарчована череда, насилу переступаючи ногами, нерішуче посунула в ворота, а тоді помалу-малу розбрелася серед яблуньок-дичок, що порозросталися понад шляхом. Перша вийшла звідтам стара плохенька руда корова, по тому — брудно-біла; по тому — двоє волохатих чималеньких телят, що, здавалося, вже цілком збайдужніли до життя; а за ними вискочило двойко «немовляток-сисупчиків», лискучих, угодованих та веселих; по тому вийшло ще три втомлені корови з обвислим вим'ям та западистими боками; по тому — довготелеса, худа телиця — рудої масті, звичайно,— з підсліпуватими очима та одним кривим рогом,— вона вславилася здібністю перестрибувати через найвищі загорожі й була знана на фермі під окличкою Королева Лисавета, що її дав їй сам господар; а за нею вийшла молода, світло-жовтавого кольору дійна корова — вельми горда й вдоволена з себе молоденька мама,— яка, терпляче зносячи біль, тягla за собою своє перше телятко, що вперто ви'ялося її у дійку, тимчасом як голова їйому теліпалася десь унизу поміж її задніми ногами, заважаючи їй рухатися вільно. Останній вийшов — невід'ємна частина череди — рудий бичок, що бив копитами землю та мукав, мов дурний, обпохуючи поперечини.

Брук частенько витягав із гар тії поперечини, відкриваючи ворота,— витягав їх п'ятнадцять років тому — може, якраз ці ж самісінські поперечини, адже ж

евкаліптове дерево тримається дуже довго; і це нагадало йому колишнє — нагадало виразніше, ніж би йому того хотілося. Він не полюбляв пригадувати собі напівголодного, зліденної існування на фермі; він відчував більше зневаги, аніж співчуття до недотепного, безталанного хлопця, що мусив раз у раз витягати з гар важкі поперечини, відкривати ворота й випускати череду з обори.

Він обертався протягом тих п'ятнадцятьох років по різних містах і приїхав сюди більше з цікавості, аніж з якої іншої причини,— запрагнув відпочинку в сумирній тиші. Його батько помер; усі його родичі пороз'яздилися, полишивши на орендаря стару ферму.

Брук зіперся лікtem на горішню поперечину горожі й дивився на корови, що саме його минали, та думав якусь думку, поки Лізі — орендарева небога — вигонила з обори рудого бичка й зупинилася, кинувши на нього серйозний зосереджений погляд (на Брука, а не на бичка, звичайно); тоді Брук підпер спиною горожу, повернувся і глянув на Лізі. Там не було на що й дивитися, коли правду казати: невеличке на зріст, таке собі звичайне, худорлявеньке дівчатко років на дев'ятнадцять, із досить невиразними сірими очима, темними кудриками та ще й ластатим обличчям — таке ж бо миршаве та непоказне із себе! Дівчинка тая була вбрана в барвисту сукню, що наохляп на ній стояла, а ноги мала взуті в незgrabні чоловічі черевики, що були набагато більші за її розмір. Вона «на школину вчительку вчилася», а це — задля місцевої молоді — була найвища мета прағнень. Брук допитливо й пильно роздивлявся на дівчину.

За хвилину він відвернувся й почав закладати поперечини до гар. Долішня поперечина лягла на своє місце відразу, але горішня затнулася з одного боку і застягла так, немов заплішилась. Він сникав тую попер-

речину вгору й униз, і туди і сюди, тоді взяв краєчок її під пахву та й сіпонув її до себе що було сили. Дарма праця... Отак самісінько міг би він намагатися висмикнути з землі одну з присох,— ба ні, не втне, ніяк не втне,— ані з місця! Тоді він підійняв вільний кінець якнайвище та пустив його, щоб той упав — а сам тієї ж хвилини відхватився від огорожі; це звільнило поперечину; проте коли Брук підійняв її вдруге, вона сковзнула так легко й з такою силою в свою гару, що другий кінець вискочив і впав на землю, подряпавши Брукові коліно. Він лайнувся нишком та й знову заходився ставити поперечину на місце; але знову вскочив у той же клопіт — заплішився другий кінець поперечини; зрештою йому таки пощастило покласти поперечину в гарі. А тоді він повернувся, затираючи собі коліно.

Лізі не всміхалася, не всміхнулася й разу; вона стежила за ним пильно й серйозно, допоки він із огорожею вовтузивсь.

— Ви увередили собі коліно? — запитала вона байдужно.

— Ні. То поперечина мені його увередила.

Дівчина поміркувала трохи, статечно помовчавши, а тоді спіталася в нього, чи йому боляче.

Він відповів їй коротенько, що не боляче.

— Ці огидні невковирні поперечини завше багато клопоту завдають,— розкинувши розумом, сказала вона по паузі.

Брук погодивсь, і вони рушили назад, простуючи до садиби. О півпуті ріс гайок молоденський, а між тих дерев лежала велика колода. Тут Брук зупинився.

— Ану лиш посидьмо хвилинку та відпочиньмо,— мовив він.— Сідай-но, Лізі.

Вона виконала його прохання, наче то було щось вельми поважне.

Ніхто з них не промовив і слова протягом якогось часу. Вона сиділа, згорнувши руки в себе на колінах, та замислено дивилася на гірське пасмо, що ген-ген мріло в сизій млі. Коли навколо лягала імла, все виглядало багато привабливіше,— аж до самісінького крайнеба. На цілу місцевість не було ані цятки чогось принадного, щоб за ним можна було пошкодувати, коли його приховувала темрява, спадаючи на землю.

Брука цікавило, про віщо може дівчина думати. Мовчанка не здавалася чомусь ніяковою; але саме в той момент він не мав бажання мовчати і через те зрушив тишу:

— Отак-то! Я мушу їхати взавтра.

— Мусите?

— Еге.

Вона подумала трішки, а тоді спиталася в нього, чи радіє він з того, що має від'їздити.

— Хто й зна,— я не знаю... А тобі шкода, Лізі?

Вона подумала-подумала, а тоді сказала, що шкода. Він присунувся до дівчини ближче і раптом оповив рукою її стан. Дівчина не виявила ніяких ознак схильованості; вона все ще мрійливо дивилася на лінію гірського пасма, але голова її дещо скилилася до Брука.

— Лізі, чи ти коли кохала? — і в тій же хвилі додав, знаючи наперед, яка саме буде відповідь: — За винятком твого батька й матері, звісно, та всіляких там кревних.— А тоді хапливо:— Тобто чи мала ти коли любчика, хочу я поспитати?

Вона поміркувала капелиночку, немов щоб упевнитись; а після того відповіла, що не мала.

Довга пауза, й нараз він, городянин, зачав важко дихати — саме він, а не дівчина... Раптом він неспокійно заворушився і сказав:

— Лізі... Лізі! Чи ти знаєш, що таке кохання?

Вона обмірковувала це питання протягом кількох хвилин, а відтак сказала, що їй здається, начебто знає.

— Лізі! Ти гадаєш, що могла б покохати мене?

Цього разу вона, видно, не здолала знайти належної відповіді. Ну, то він пригорнув її до себе, та й уп'явся міцним, довгим поцілунком її у губи. І враз — незнане досі хвилювання окрило дівчині душу, личко їй від такої несподіванки зашарілось; її коштувало великих зусиль звестися на рівні ноги,— вона вся тримтіла.

— Ми вже мусимо йти,— сказала вона поквапно.— На нас чекають,— час пiti чай.

Він підвівся й стояв перед нею, тримаючи її за обидві руки.

— Маємо ще багато часу, Лізі...

— Міс-те-е-е-ре Бру-у-ук! Лі-і-зі-і-і! Мерщі-і-ій! Чай уже на сто-о-лі-і-і! — репетував хлопчісъко десь від будинку.

— Ми мусимо направду вертати додому.

— О, вони можуть пождати хвилину. Лізі, не треба боятися,— мовив він, схиляючись її до обличчя,— Лізі, обійми мене та поцілуй мерщій, чуєш? Зроби так, як я прохаю тебе, Лізі, вони ж не побачать нас, Лізі! — і він потяг її за кущ.— Ну, Лізі!

Вона піддалася йому, точнісінько так, як те може вчинити вкрай перелякане дитина.

— Ми вже мусимо йти,— пролепетала вона, задихаючись після цілунку.

— Лізі, а підеш пройтися зі мною по чаї?

— Я не знаю... Я не можу обіцятти... Мені здається, що так не годиться. Тета буде невдоволена з мене.

— Та що нам ота тета. Я вже якось добалакаюся з нею. Пройдемося до школи. Саме світитиме місяць.

— Ні, ні, не треба. Мій батько й мати того б не сквалили...

— Та що тобі, чого ти боїшся? Що в тім лихого? — А тоді лагідно.— Обіцяй, Лізі.

Вона вагалася.

— Обіцяй, що прийдеш, Лізі. Я поїду звідси завтра — може, ніколи й не побачу тебе більше... Ти прийдеш, Лізі? То буде наша остання розмова. Обіцяй, Лізі... О, якщо ти не маєш бажання, я, звісно, не наполягатиму й тиснути на тебе не буду... Ну, то прийдеш чи ні?

— Та-а-ак...

— Ще раз, і ходімо додому.

Поволі насуvalа темрява.

Наступного ранку Брук підвівся з постелі ранесенько і заходився допомагати дівчині коло корів поратися. Він ще не забувся, як то корови доять; але та робота не завдавала йому жадної втіхи — вона западто наближала до нього минуле.

З часу до часу він повертається і, притуливши головою до коров'ячого боку, стежив за Лізі при роботі; і щоразу, немов скоряючись якомусь могутньому впливові, вона поверталася до нього своє личко — чула-бо, що він раптом припиняв дойти. В її погляді миготів подив — немов щось незнане увійшло в її життя, чого вона не годна була збегнути, а в його погляді світилася цікавість.

Коли відра сповнивалися молоком, він відносив їх, ідучи слідком за нею, до маленької маслоробні; Лізі тримала над бідоном клапоть полотна, щоб процидити крізь нього молоко, поки він переливав його до бідона, і, коли падали останні краплі, їхні уста стрівались.

Він віднесив за неї відра з помиями до свинарні та допомагав їй молочне телятко годувати. Він брав тес телятко за карк, устромляв свого вказівного пальця йому в рот і тицяв його носа до бляшанки із збираним молоком. Теля починало ссати пальця, думаючи, що то материнський сосок; і таким чином вчилося пити самостійно. Але телята мають породжену інстинктом звичку — підштовхувати вим'я носом, немов нагадуючи своїм мамам, щоб ті дали їм молока; отож і це телятко так само штовхало бляшанку, ляпаючи прокислим молоком на Брука та обдряпуючи йому руку об гострий краєчок бляшанки. Тоді він лаявся нишком, а Лізі всміхалася до нього сумно й серйозно.

Брук не поїхав з ферми того дня, не поїхав і наступного, а сів у диліжанс аж тільки на третій день по тому. Він та Лізі знайшли собі затишний куточек, аби попрощатись. Вона виявила вперше щось подібне до хвилювання, а може й удруге — чи навіть утретє — протягом цього єдиного тижня за ціле своє життя. Щокожного вечора зустрічалися вони при місячному сяйві. (Брук прожив п'ятнадцять років по різних містах). Вони сливе не дивилися одне на одне того ранку — й сливе не розмовляли.

Він озирнувся, коли диліжанс рушився з місця й востаннє побачив Лізі, що сиділа край великого кухенного вікна. Вона помахала до нього рукою — безнадійно, як йому здалося. Вона засукала рукава, і Брук звернув раптом увагу на її руки — вони були напрочуд білі та гарні вище лінії засмаглих від сонця п'ястків. Чи, може, то йому тільки так здалося... Її обличчя також видалося йому цілком інакшим — вродливішим немовби... а може, до того спричинилося непевне світло, що, граючись із тінню, втворювало такий дивовижний ефект у вікні...

Він озирнувся ще раз, коли диліжанс обминав ріг

огорожі, і на мить побачив, як Лізі втулила лице своє в долоні з таким розначливим жестом, що аж ніяк не був властивий її вдачі.

Брук потрапив до міста наступного вечора, і, хоч було запізно, він навихнувся крізь бічний вхід до порожньої зали якогось бару.

Гомонять, що тамтого року щось розбило Лізі серце, а втім — хто й зна — за наших днів люди не дають великої ваги таким речам.

ІСТОРІЯ МАЛАКІ

Малакі був дуже високий на зріст, дуже худий та дуже згорблений, а пісковий колір його волосся аж волав, вимагаючи якоїсь спеціальної назви. Всі хлон'ята мали його за найбільшого дурня на станції, та й не було жадних сумнівів у тому, що він — хоч крутъ, хоч верть — а таки дурналюка несосвітенній. Він ніколи не виїздив із своїх рідних чагарів, хіба що одного разу, коли подався був на короткий час до Сіднея, а як повернувсь додому, то всі збагнули, що з його нервами стався неабиякий струс. Нам не пощастило витягти з Малакі жаднісінького слова щодо його вражень від міста: розповісти про них — то було Малакі не під силу, бо все, що він побачив, набагато переважало його тяму. Навіть і по тому, як його подорож перетворилася вже на подію історичну, щоб ви були запиталися в нього, якої він все ж таки думки про Сідней,— він ізнову повів би кругом незрозуміло очима, та поскромадив би потилицю, та промовив би повільно й беручи під розвагу кожне слово:

— Ато ж, не казавши лихого слова, це — пересторога.

А щодо міста, то, оскільки тут ідеться про Малакієву думку, то за Сіднеєм так і збереглася сама така слава.

Малакі доносився вже до рубця, як старець обшарпавсь, — хоч і діставав фунт на тиждень та харчі; тож виразу: «Як рак свисне, або коли Малакі собі новий одяг справить...» — вживали хлонці раз у раз — саме тоді, коли визначали термін для якоїсь цілком неймовірної події.

Ми вічно робили собі сміх із Малакі,— дивилися-бо на нього, як на законну нашу здобич, що її могли ми один одному, коли хітъ, на поталу віддавати.

Він рідко нарікав, а коли тесе й робив, то казав раз по раз, протестуючи, та ще й знов і знов ті ж самі слова переказував: «Та годі-бо, покиньте ваші штуки витинати!» А якщо це не спроявляло бажаного ефекту, і ми добирали ще якого найобурливішого способу, аби Малакі аж за печінки вхопило, то він задовольнявся тільки з того, що сумно бубонів переконано й уперто:

— Атож, не казавши лихого слова, це — пересторога.

Ми не задовольнялися із заложених жартів, отаких, приміром, як позашивати холоші Малакієвих штанів, поки він спить, прибити гвіздками його тапчана до підлоги чи то набити розривним знадобом його люльку тощо,— ми добирали найвишуканішого способу мистецства жартування, щоб таки Малакієві дозолити.

Всі ми добре знали, що він безмежно ненавидить чотирискладові — і довші — слова і, якщо кому спадало на думку до них уdatися, то того було цілком досить, щоб Малакі зовсім змінив свою, колись добру, думку про тулю людину.

— Ненавиджу в'їдливих ще й пишномовних слів,— казав він,— я маю книжку вдома, що в ній міг би всі оті напушисті слова відшукати, аби-по схотів; та я не хочу.

Книжка, що про неї мова мовилася, то був вельми ветхий словник.

Малакієва ненависть щодо в'їдливих пишномовних слів могла дорівняти тільки його огиді до всього жіноцтва на світі; і, добре те знаючи, ми писали до нього листи жіночим начерком, погрожуючи йому різними судовими процесами за те, приміром, що він зламав слово, обіцявши, мовляв, женитися,— та й по всьому!..

І, викладаючи в листах такі претензії, ми вживали саме найуїдливіших пишномовних виразів.

Ми гадали, що то дуже веселий жарт — доброго фігеля йому зробити і, користуючись із такого засобу, перетворили життя його на важкий тягар.

Малакі нам вірив, як турчин у місяць, що б ми йому не сказали; він ладен був пойняти віри будь-якій оповідці про найнеймовірнішу пригоду, аби ми поводилися серйозно та уникали в'їдливих та пишномовних виразів. Хоч часом він і заявляв, що наші оповідки — то є пересторога, але — на тому й край.

Найграндіознішу штуку встр угнули ми йому тоді, коли серед нас якось-то перебував один муляр, що мав щось там направити в садибі. Той муляр, що ми його Цеглинкою дражнили, був трошки френолог і тямив досить добре на фізіогноміці та людській вдачі, щоб сяк-так визначити характер. Він улаштовував також спіритичні сеанси, викликаючи тим почуття величезної відрази в двох старих доморядницях, котрі об'явили, що не бажають мати «аніякісінської справи з ним та з його бісовою manoю».

Муляр відразу ж завдав святобливого страху Мала-кієві, котрий, як то кажуть, намагався його десятою вулицею обминати; але одного вечора ми таки завабили нашу «здобич» до кімнати, де той майстровик саме розважав хлоп'ят спіритичним сеансом. По тому, як довший час рухався столик, протягом чого Малакі сидів простоволосий та з безмежно заляканим виразом обличчя, ми запропонували Малакієві, щоб він дав по-мацати свої гулі, і, перш, ніж йому пощастило лопонути, його посадовили на стільця посеред кімнати, і муляр заходився обмачувати йому голову. Я впевнений, що тієї хвилі в Малакі їжилося з жаху волосся між френологових пальців. Щоразу, як муляр улучав у мету, його вірний прихильник Донегел скрику-

вав: «Гляньте-бо, гляньте!», — а дівчата хихотіли й кашали: «От чудасія!» — і від часу до часу чути було, як Малакі нишком жебонів сам до себе тоном найглибшого переконання: «Не казавши лихого слова, це — пересторога».

Наступного дня ми стежили пильно за Малакі ѹї помітили, що кілька разів він кидав раптом роботу і заувмірав, спираючись на свою лопату, та насуваю шапку на очі, та мацав потиличю, немов досі ѹї уяви не мав про те, що вона взагалі існує.

Ми вкинули Малакієві в голову, буцімто муляр схибнувся на френології і на нього покладають гріх, що він забив кілька чоловіків, аби здобути їхні черепи задля якихось експериментів. А тоді ми сказали, що муляр розповідав нам, немов Малакієвий череп — явище незвичайне, і порадили Малакієві матися на бачності.

Малакі мешкав у халупчині недалеко від станції; одного вечора, — останнього вечора перед муляровим від'їздом, — коли Малакі сидів коло свого вогнища та люлькою попихкував, двері тихенько відчинилися і до його хати увійшов френолог. Він приніс із собою торбину, що в ній на дні гарбузяка лежала, і, сівши на дзиглика, поклав тую торбину, грюкнувши гарбузом, на підлогу межи своїми ногами.

Малакі сполохався на смерть, а все ж спромігся вимовити:

— Здоров!

— Здоров! — відповів френолог.

Минуло кілька хвилин у ніяковім мовчанні, що його кінець кінцем перебив Цеглинка, сказавши:

— Як ся маєш, Малакі?

— О, в мене все гаразд, — відповів Малакі.

Ще яку мить помовчали, допоки Малакі, що ввесь час на дзиглику човгавсь, запитався в муляра, коли той збирається виїхати звідси.

— О, рушаю в дорогу завтра ранесенько,— сказав муляр.— Я допіру заходив до Джімміної хатини, а оце зараз, проходячи повз тебе, дай, думаю, заскочу та заберу й твою голову з собою.

— Що-о?

— Я прийшов по твого черепа. Атож,— повів далі френолог, тимчасом як Малакі сидів приголомшений, жах-бо скував йому руки і серце;— я вже маю Джімміного черепа, осьдечки! — і він підняв трохи торбину та ніжно полапав гарбуза — мабуть, він важив щонайменше сорок фунтів.— Я ушкодив одну з найкращих його гуль томагавком. Мені довелося довбонути його аж двічі; а втім, чого там шкодувати,— однаково нічого не вдіш...

Зараз після того він витяг здоровецького молотка зі своєї торбини й стер із п'яного рукавом щось таке, що на кров скидалося. Малакі, що намагався бочком-бочком прокрастися до дверей, тепер кинувся до них прожогом. Але муляр, ласий до черепів, перебіг його.

— Крий боже! Схаменися! Ти ж не хочеш забити мене...

— Та, мабуть, ні... Коли б я міг добути твого черепа якось інакше...— сказав Цеглинка.

— Ох! — зойкнув Малакі, а тоді невиразна думка майнула йому в голові,— адже ж божевільних не слід дратувати...— і він провадив далі таким тоном, наче йому море по коліна й піщо його не бентежить:— Чуєш... ось послухай-но! Коли б ти зачекав, поки я помру, ти зміг би цілого моого скелета одержати, аякже,— зовсім вільно...

— Тю на тебе, Малакі! — мовив френолог суворо.— Ти що, за дурня мене маєш, чи як? Я не попушу ніякого блазнування! Держи-но ум добрий у голові та кріпись, як диня на морозі, і тоді все хутко скінчиться, але якщо ти...

Малакі не дослухав. Він стрибнув до затильної стінки хатини й проскочив крізь неї, зірвавши велику стяжку лубу. А тоді чути було, як він вигукував несамовито: «Це пересторога!» — коли мчав крізь чагарі, мов сполоснений кенгуру, і не спинився й разу, аж тільки як добіг до станції.

Джім Навлет і я підглядали крізь щілину саме в тій стяжці лубу, що її Малакі вибив; вона впала на нас та її торохнула добренько, але це не перебило нам розваги.

Коли Джіммі Навлет з-під того лубу виліз, він бебехнувся на Малакієвого тапчана, щоб усмак нарего-татись; ба навіть згодом трапилося з ним і таке — ото спить-спить, а тоді раптом прокинеться серед ночі та й розлягається сміхом, та так, що ми репетували: «Бо-дай ти запався!»

Я хотів би на цьому й закінчити, але треба ще дещо розповісти про Малакі.

Одна з кращих корів у садибі привела телятко і з тієї причини була дуже збуджена та неспокійна. Всі звикли до її звичайно плохої, покірної вдачі, і, хоч тепер, оположившись, вона стала дещо нервова, пікому й на думку не спадало, що вона може сколоти кого рогами.

Одного дня трапилося так, що скватерова дочка та її наречений, сіднейський дженджик, шпацірували на степку, де тая корова паслась. Чи то корові не припав до ока чепурун або червоний парасолик його коханої, чи то вона взяла їх на підозру, що вони скривдять її нашадка,— невідомо; чи сяк чи так, а вона кинулася на них. Що корова їх настигає, помітив юнак перший і галантно дав дмухача прямісінько до горожі, покинувши дівчину напризволяще — нехай сама себе рятус! Вона б і не вирятувалася гаразд, коли б саме на ту пору не проходив там випадково Малакі. Він

побачив, яка небезпека чигає на дівчину, і кинувся на перестріт корові, не маючи ніякої зброї в руках.

Все тривало дуже недовго. Раптом розляглося ревіння, тоді напад, курище, з нього блискавично вирнула корова і помчала плином до кущів, де сковалося її телятко.

Ми перенесли Малакі до хати й поклали на ліжко. Він мав величезну рану в паху, і кров цянула крізь бинти, мов вода. Ми намагалися допомогти йому всіма можливими засобами; хлопці загнали на смерть найкращого скватерового коня й заїздили двох інших, шукаючи за лікарем, та все пішло намарне.

За півгодини до його сконання всі ми зібралися коло Малаківого ліжка; йому було тільки двадцять два роки. Він сказав:

— Коли б знаття, як тепера впораються мати...

— Що? Де ж твоя мати? — запитався один з нас несміливо.

Нам і в голову не впадало, що Малакі має когось, хто любить його й пишається ним.

— В Батгерсті,— відмовив він утомлено.— Ото горе,— вони страх як засмутяться, мабуть... Ох, і любили ж вони мене — страх... Ми з ними разом тягли ярмо... останні десять років... мати та я... Ми хотіли зібрати дешицю для моого маленького брата Джіма... безталаний Джім!

— А що скочилося з Джімом?

— Ох, він же сліпий,— мовив Малакі,— такий і народаєся... Ми хотіли зібрати дешицю для нього під ту пору, як він підросте... я... я спромагався посылати додому фунтів... фунтів... сорок на рік... Ми придбали кількоть ґрунту, і... і... я, здається... я зараз сконаю... Повідай їм, Гаррі... повідай їм, як воно було...

Я мусив вийти. Я не міг витримати довше. Мені здушило горло, і все більше й більше щеміло серце,— як

міг я брати участь у тих огидних жартах?! Але було вже надто пізно.

Малакі лежав мертвий, коли я повернувсь до хати, і того ж вечора шапка із скватеровим чеком на денці пішла кружка серед нас, і ми таки «зібрали децию» для сліпого Малакієвого брата Джіма.

ДВОЄ СОБАК ТА БАРКАН

— Ніцо так не доводить собаки до сказу,— мовив Мітчел,— як те, коли який інших собака підбігає зокола до його барканя та заходжується обнюхувати його й брехати на нього крізь щілини, тоді як він сам аніяк не прихітртиться вискочити на вулицю. Другий собака, той зазолока, може бути й цілком йому чужий; він може бути й нерозлучний його товариш-друзяка, він може й не брехати — тільки-но сопти — все те однаковоїсінько собаці за барканом.

Отож найчастіше починає сварку саме він, а той собака, що зокола крутиється, гвалтує та яриться тільки через те, що роз'ярився *перший* собака і такечки — з доброго дива, великого чуда — завівся з ним ні за що ні про що; ну, то другий собака й собі збиває бучу та до гарячого ще приску підсипає; а перший собака скаженіс, аж йому піна з рота в усі боки розлітається, і клащає зубами так, що щелепи його нагадують сталевий капкан.

Я не можу пояснити, чому саме собака за барканом так несамовито лютує,— гадає, мабуть, що клятий зазолока забіг сюди, аби з нього поглузувати та похизуватися перед ним своєю перевагою; чи сяк, чи так, але що більше розпалюється сварка, то більше зростає його лютъ і, зрештою, він починає ловити свого власного хвоста й кусати його з безсилої зlostі,— не може ж бо вискочити на вулицю та згризти чужого собаку; а вже, якби пощастило йому вишмигнутися звідси — він дав би тому заброді чосу,— ого! Не вирвався б живий! А ні,

то бодай хоч намігся б його пошматувати; щоб він був хоч рідний його брат, байдужки!

Часом чужий собака посміхнеться тільки та йде собі геть; а часом дзвікне кілька разів добродушно; часом попогавкає трішки,— адже ж проминути баркан мовчики — то було б щось нечуване, їй-право! Обов'язково треба почуття власної гідності підтримати й додержати всіх правил пристойності за даних обставин; а часом трапляється й так: якщо чужий собака тільки-но маленьке цуценя, то воно прожогом кидається навтікача,— чухрає від баркану в собачу ристь; а якщо це собачатко загризливе, то воно спочатку впевниться, що перший собака вискочити до нього не може, а тоді вже знущається з свого сперечника та бере його на поглум.

То виглядає дуже кумедно, коли величезний собака, ньюфаундлендівської породи, обнюхує баркан зокола із широкою добротливою усмішкою на пискові в той час, як собака за барканом гавкає несамовито, то захлинається від люті, та вкривається милом, та прискає піною крізь щілини, та сіпається, й тріпається всеніким тілом аж до останнього куприка на хвості.

Інколи за барканом круить маленький собачка, і що менше те собаченя, то більше галасу воно зчиняє,— звісно, воно ж таки добре тямить, що йому нічого боятись. А інколи, як я вже сказав, отої заброда має загонисту вояцьку вдачу, хоч удає, ніби ненавидить котонечі і зроду не заходить ні з ким у сварку,— точнісінько так, як і так звані порядні люди, що ніби ненавидять чвари і завше такі гречні, та солоденькі, та до всіх ласкаві — аж нікуди! — такою огидною, зневажливою, брутальною, глумливою ласкавістю, що так і кортить заїхати їм у вухо — от їй же право! — такі люди зроду не заводяться перші, але коли їх зачепиш, то вже научуйся,— як пристануть до тебе з короткими гужами, то ніяк не відчепишся! Та ще й варнякають

без кінця-краю — сто чортів їм у пельку! — що, мовляв, їх окривджене, що то не вони збили бучу, а тамті — їхні сперечники запеклі.

Загонистий собака, що підбіг до чужого баркана, мордується, як чорт у лотоках,— чус ж бо, як там, за барканом, скажені другий — тож і гукає до того:

— Чого-то ти цибаєш, мов чемериці наївся? Що тобі сталося, га?

А той собака, що за барканом, і відказує:

— Чи ти бодай хоч тямиш, до кого ти озвався? Га? Ти... Ось я тобі... — та й пішло, та й пішло...

Тоді чужий собака аж із себе пнеться, так шаленіє:

— А щоб ти пропав! Та ти, бачу я, гірший за стару шолудиву задрипанку,— он як!

А тоді вже, як насядуться один на одного, то такий галас зчиняють, що його за кілька кілометрів чути, немов то китайська війна — немов тут із сотні важких гармат сліпими бухають, та так ото швидко-швидко,— вісімдесят стрілів на хвилину. І, зрештою, доходить до того, що другий собака, аж казиться — так хоче продержтися крізь баркан та згламати першого, а перший так самісінько казиться, що не може вискочити з двору та випустити кишкі *другому*.

А якщо ці ж таки двоє собак здибаються десь випадково на дорозі, вони можуть порозумітися відразу, і за приязнитися як стій, та присягатися на вічну дружбу, ще й запрошувати один одного в гостину.

МЕКВЕРІВ ДРУГ

Хлопці сиділи в Стіфнеровій корчмі біля шинкваса та гомоніли про стригаля Меквері, котрого саме серед них не було,— і з їхньої бесіди випливало, що вони його добре знавали, та не дуже полюбляли.

— Де воно Меквері подівся, давненько вже я його не бачив,— кинув Проноза-Хитрун по паузі.— Цікавий я знати, де то він зараз сидить?

— У будегарні, мабуть, а мо', й у пеклі,— буркнув Барку.— Нехай хоч і крізь землю піде,— однаково!

— Далебі, твоя правда, Барку,— докинув слова Дотепник Томсон.— А втім, ондечки Ледаче Страхіття гулі справляє, а вони ж із ним друзяки були за колишніх часів. А, щоб я луснув, коли цей старий Неминайкорчма не прийшов зараз до тями!

Висока на зріст, сухоребра подоба людська, брудним лахміттям прикрита, важко підвелається з кутка кімнати і, поточившись уперед, відкинула однією рукою подібні до соломи космаки, що лізли їй на очі, а другою намацала краєчок шинкваса й тяжко сперлася на нього.

— Ге, Неминайкорчмо,— запитався корчмар,— що тобі сталося?

П'янний підвів голову й безтязно обвів присутніх налитими кров'ю очима.

— Не балакайте... не балакайте за його! Замовкніть, я вам кажу! Замовкніть!

— Якого дідька лисого бучу зчиняєш? — grimнув на нього корчмар.— Знову щось приверзлося? Ге?

— Не балакайте... не балакайте за Меквері! Він мені друг! Отож! Дай-но мені чарчину вкинути!

— Ну, та й що з того, що він тобі друг? — кинув глузливо Барку.— З того невелика тобі честь, голубе, та й йому також.

Логіка, що містилася в трьох останніх словах, була незаперечна, і навіть Неминайкорчма тес збагнув, дарма що ром цянув йому з кожнісінької пори. Він ухопився за шинквас обома руками і, коли його голова, безсило схиляючись все нижче й нижче, впала на груди, втупив безтямні очі в брудний поміст; по хвилі він випростався, тримаючися тяжко за шинкваса.

— Дехто з вас, хлопці,— мовив він захриплим голосом,— один з вас, хлопці, допіру тутка сказав, що Меквері падлюка, і забродиголова, і мерзотник, і... шпигун, і стobreха.

— Атож. Ну та й що? — кинув Барку задерикувато.— Він такий і є, та ще й шахрай на додаток. Еге ж. То що ти можеш на це сказати?

Старий приперся боком до шинкваса, поставив ліктя на нього й схилився головою на зігнуту руку.

— Меквері не був падлюка, й він не був стobreха,— сказав він тихим, утомленим голосом,— і Меквері не був шахрай!

— Та добре вже, старий, не треба за тес важким духом на нас дихати,— мовив Дотепник Томсон заспокійливо.— Може, ми й справді передали куті меду; не гаразд, хлопці, судити людину, коли її тут немає. Але ж знаєш, Неминайкорчмо, з тобою він, либонь-таки, чесно поводився, адже ж ти йому друг. Наймерзенніший падлюка — якщо він не пустився берега цілком — друга не зрадить.

— О, та ну його до дідька, цього старого п'янюгу! — загорлав Барку.— Я сказав, якої я думки про Меквері, і хоч би там що, її не зречуся.

— Я маю дещо... маю... щоб за нього обстати,— торочив своє старий, не звертаючи жадної уваги на те, що йому намагалися перебити.— Я маю дещо... аби за нього обстати.

— Добре вже, кажи, що ти там маєш,— мовив Стіфнер.

— По-перше... по-перше, Меквері ніколи нікого не ганив позаочі.

По сій мові всі зніяковіло заворушилися, а тоді впала тяжкатиша. Барку простяг руку до своєї шклянки й почав поволі горілку цідити,— йому конче треба було трохи перегодити, щоб поміркувати; Проноза-Хитрун пильно вивчав свої черевики; Дотепник Томсон визирнув у двір, як воно там,— мо', на годину закандзюлюється; корчмар заходився ретельно шинкваса витирати, а решта зібралися до гурту: чи не згуляти, бува, у карти...

Барку поставив обережно свою шклянку, застромив глибоко до кишень руки і сказав:

— Ну та ѿ що? Меквері здоровий, як бугай, та ще ѿ найперший заводіяка на цілу річку,— отак-то! Він може чоловікові простісінько в вічі сказати, що той бре-хач, а тоді ляснути його по пиці. І такі коники витинає він частенько, та все з тими, хто за нього дрібніший.

Всі, хто сидів у корчмі, зітхнули з полегкістю.

— Бачу я, куди ти ключку закидаєш,— хочеш сказати, що я про людей казна-що ляпаю поза їхньою спиною? — провадив далі Барку погрозливо, насідаючи на Ледаче Страхіття.— Ге, начувайся, старий!

— Меквері не був боягуз,— заперечив п'яниця тихим, але сраженим голосом.

— Чого ти в'язнеш, мов злий дух? — скрикнув корчмар.— Чого бурчиш? Іч, присікався? Хочеш бучу збити? Забираїся звідси, коли не можеш поводитися як слід.

П'яний перехилився спиною до шинкваса, сперся на обидва лікті й утупив безтямний погляд крізь розчинені двері у далечіні.

— Я маю дещо... маю ще дещо, аби за нього обстарати,— пробубонів він.— Завсіди лішче... завсіди лішче викинути останній козир — наостанці.

— Ох, господи! Та кажи вже, бодай ти запався! Чуєш,— кажи!

— *Меквері помер!* Он... он воно що.

Всі знову зніяковіло заворушилися: Дотепник Томсон — повернувся другим боком до шинкваса, закинув ногу на ногу і почав через плече на підметку й каблука свого черевика роздивлятися; корчмар шпарко полоскав шклянки. Довготелесий потасував карти й заходився їх на барильній покрищі ділити; дехто з присутніх поставали навколо нього, вдаючи, що те їх велими цікавить; Барку причулося, що кінь його з припону зірвався, тож він подався з хати подивитися, а слідком за ним вийшов і Проноза-Хитрун та ще двоє хлопців, щоб і собі коней припильнувати.

Якийсь невідомий — високий на зріст, сухорявий, відваги повний, чагаряний, із гострими рисами обличчя та суворим поглядом сірих очей — непомітно під'їхав верхи з боку чагарів до затильного ганку корчми і зсів з коня біля самісінського віконця.

Коли Барку та інші до корчми повернулися, з'ясувалось, що Дотепник Томсон попокрутів-таки за цей час мозком, відразу-бо став товариству до помочі, скававши:

— Otto вже панькаються в нас із небіжчиками,— ну, чисто тобі — мов старі бабиська! Багато більше прихильності виявляють до мертвого зотлілого падлюки, ніж до живого порядного, чесного хлопця. Моя думка така: не повинно того бути, щоб — через якісь там забобони — мертвим велося краще, ніж живим. Нехай

буде справедливість для живих — і для мертвих також, звісно,— але найголовніше — для живих. А Меквері однаково був погань, та й уже, хоч би він і помирає тисячу разів поспіль.

Усі, хто був у корчмі, зітхнули з полегкістю вдруге, і хтось по паузі сказав:

— Маєш рацію, Дотепнику.

— Ти таки тямин, Дотепнику, що воно й до чого, вірно, дружако! — підхопив Проноза-Хитрун.— А втім, не вірю я, що Меквері помер. Тільки те й чуєш раз у раз — то він при смерті лежить, то його вже й поховали, а то — гульк! — аж він ізнову тут, як уродився. Де ти прочув про теє, Неминайкорчмо?

Неминайкорчма тужко пошкрябав собі чолопок долонею.

— Мабуть... мабуть, так воно й є, як ти кажеш, Дотепнику Томсоне,— погодився він якось мляво, цілком ігноруючи Хитруна-Пронозу.— А втім... а втім...

— Ой, чи не забагато вже для нас цього старого дурня,— гукнув Барку.— Меквері був шулер, і якщо хто йому друг, то й він не кращий.

— Маєш ось, виний і забий рота, старе дрантя! — сказав корчмар, підсушаючи пляшку й шклянку до п'янички.— Хочеш обов'язково зняти бучу?

Старий узяв пляшку й шклянку третячими руками і з великим зусиллям налив собі горілки.

— Мабуть, так воно й є, як Проноза-Хитрун каже,— вперто правив він своє,— а втім... а втім...— пробелькотав він,— я маю ще дещо сказати... мало не забувся... еге ж... і ніхто з вас не подумав про теє... навіть Дотепник Томсон і той не додумавсь... навіть Проноза-Хитрун отой...

Стіфнер повернувся до старого спиною, а Барку плюнув злісю й петерпляче.

— Атож,— плів далі своє п'яниця,— я маю ще дещо сказати... щоб обстати... за моого друга Меквері...

— Ой, та кажи вже, сто чортів! Виголошуй, що маєш сказати, а ні, то, їй-право, луснеш! — заревів Стіфнер.— Що там тобі в голові сяйнуло, га?

— Його друг — живий! — залементував старий.— Мекверів друг — живий! Он що!

Він відхитнувся від шинкваса, жбурнув свою шклянку й капелюха додолу, підсмикнув штані, та так завзято, що мало не підскочив, і заходився закачувати рукава своєї сорочки.

— Ось ну липень — розступіться, хлонці! — гукнув він.— Його друг живий! Виходь-но, Барку, виходь!.. Богом присягаюся,— його друг живий!

Невідомий пустив свого коня пастися на задвірку і стояв мовчки коло дверей протягом останніх п'яти хвилин. Тепер він тихенько промкнувся в двері до господи.

— Тримайте старого йолопа, а ні, то — тут йому й смерть! — рикув Барку.

Стіфнер перестрибнув через шинкваса. Посипалися галасливі, хапливі слова,— всі намагалися уговорити заводіяків; по тому пролунала одчайдушна лайка і почалася колотнеча,— товариство намагалося випхати старого з корчомки. Нараз щось як гепне! Стіфнер та Проноза-Хитрун опинилися на помості, двос інших хлонців стримували Барку, а невідомий міцно вхопив Немінайкорчму ззаду за плечі.

— Пустіть мене! — репетував старий, так розпалившися з люті, що не помічав подиву на обличчях усіх присутніх чоловіків.— Пустіть мене! Я розтрощу... кожного... хто... хто скаже хоч слово проти друга моого поза його спиною. Барку, гляди, як затоплю я тобі в піку, то так юшкою і вмиєшся! Пустіть мене! Я йому... я йому... я йому... Хто там мене тримає? Ти... ти...

— Це я, Меквері, старий друже! — мовив спокійний голос.

Барку знову причулося, що там щось із конем його коїться, і він хапливо вийшов. Мабуть, він вирішив, що кінь його нетерпеливітиметься й зірветься з припону, якщо він іще тут баритиметься,— ну, то він кинувся до кульбаки, схопився на коня та й поскакав геть.

ТАЄМНИЦЯ ДЕЙВА РІГЕНА

— А ще був тутечки такий собі Дейв Ріген,— мовив подорожній.— Дейв помирав частіше, ніж будь-який інший чагаринн з тих, що я їх знавав. Часто-густо чутка котилася, що він помер, коли — гульк! — аж він ізнову тут, як уродився. Йому тес немов і до шмиги — поминувши один раз, коли брат його забрав йому гроши та пропив їх геть-чисто всі, щоб утопити свою тугу з нагоди, як він казав, Дейвового «дочасного сконання».

Отож одного разу подався Дейв до Квінсленду з товаром, та й не було його десь зо три роки, і чутка пішла, що він помер, як звичайно. Гомоніли, що втопився він у Богені, намагаючись перепливти на своїй коняці широку річку,— а його кохана похопилася та й віддалася за гіршого парубка перше, ніж Дейв повернувся.

Так, отож одного дня подався я до чагарів будівельного матеріалу пошукати, коли це, як зніметься щонайллютіша в цій місцевості хмара та як ударить вітром і тучею! Та ще й град випав, а градинки ті, мов кульки завбільшки, та щоб не сховався я вчасно за пеньок та не присів був навкарачки, то мене б на решето побило, як... як утеклого каторжника, що по чагарях розбишакує. А проте я таки змок до рубця. Темна хмара промінула за кілька хвилин, вода позбігала до байраків, і проглянуло сонце, а хащі запарували — й засмерділи, як нові молескінові штани. Я рушив дорогою і незабаром побачив довгого сухореброго парубка, що виліз на довгу сухоребру коняку та й виїхав з чагарів укінці

прочистки. Я віпінав Дейва відразу, тільки-но глянув на нього.

Дейв їздив верхи на високій, доброго плоду коняці з прогнутую спиною, а тулуб і ноги в неї були такі, як у кенгурового собаки; вона то кружляла навколо вас, то йшла бокаса, відступаючи, немов боялася, що ви всадите її попід ребра ножаку.

— Здоров, Дейве! — сказав я, коли він під'їхав до мене, стиснувши острогами коня.— Як тобі ведеться?

— Здоров, Джіме! — каже він.— А тобі як ведеться?

— Добре! — кажу я.— Як твої справи?

Але перш, ніж ми встигли щось один одному сказати, тая коняка пішла-таки бокаса та й погнала в чагарі праворуч. Я чекав, бо я зінав достеменно, що Дейв повернеться назад, якщо я чекатиму на нього, скільки треба; і хвилин за десять він виїхав боком із чагарів ліворуч.

— О, в мене все гаразд,— каже він, стискаючи острогами коняку, що кривуляла навколо.— Як тобі ведеться?

— Добре! — кажу я.— А як твої старі?

— О, я ще не навідувався додому,— каже він, простигаючи мені руку; але перш ніж я встиг її потиснути, клята коняка дала дьору вбік, до південного краю прочистки, та й знову помчала у хащу.

Я чув, як Дейв лаявся в хащі хвилин із двадцять, мо', й більше, а тоді він ізнову з'явився на другому кінці прочистки, підострежуючи коняку та проклинаючи її на всі заставки.

— Де ти був увесь цей час? — спитався я, коли коняка підійшла вихилясом, немов той бумеранг, вигинаючись.

— Коло затоки,— відповів Дейв.

— Таж гроза була, Дейве,— сказав я.

— Ох, та й ударила ж, клята! — каже Дейв.

— А тебе заскочила?

- Атож.
- Пересидів десь дощову годину?
- Ні.
- Та ти ж сухий, як скіпка, Дейве!
- Дейв усміхнувся.
- I-i-i! — загорлав він.

То він гукав так до своєї коняки, що знову вигнулася бумерангом та й геть у чагарі майнула.

Я чекав; але він не повернувся, і я вирішив, що він заїхав десь дуже далеко, заки йому пощастило коняку зупинити,— тож, мабуть, помислив він, що не варт уже й повернатися до мене; тоді я пішов собі далі.

Минув який час, і почали мене різні думки обсідати. Дейв був сухий, як скіпка, а я знов, що не мав він часу до якого захисту дістатися, бо катма жадної повітки близче, як за двадцять миль звідси. Та й не тільки він сам був сухий, ще й куцинка його була пожмакана та порохом припала,— так, немов він у дуплі спати поклався; і коли я почав був про теє думати, то згадав, що обличчя його відалося мені худіше й блідіше, ніж звичайно, та й руки його, що вони йому завише з рукавів куцини стирчали — так само; та ще й кров була в нього на обличчі — але я був подумав, що то його подряпала гілляка. (Дейв звичайно носив куцину на три-четири номери менше за свій розмір, і рукава тієї куцини тільки-но покривали йому лікті, а на спині вона йому ледь до очкура досягала). І волосся його відалося мені темне та зализане, а не рудаве й настобурчене, мов щетина на старій щітці, як воно було раніше. А далі я згадав, що й голос згучав йому інакше. А коли наступного дня почав я розпитуватись, то виявилося, що ніхто нічого про Дейва не чув, і хлопці вирішили тоді, що, звісно, я був п'яній або побачив його привид.

Щось тут не тес — не гаразд, і я таки добре занепокоївся. Я не міг збегнути, яким то чином Дейв сухий

залишився, а коняка, і попруга, і кульбака були мокрі. Я розповів хлопцям, як він балакав до мене, та що він сказав, та як він свою коняку лаяв; а вони все своєї та й своеї товкли, що то був Дейвів привид, та й край. Я їм сказав, що Дейв був сухий, як скіпка, після того, як ливний дощ періщив, але вони тільки-но реготалися і мовили, що, звісно, тамечки місце сухе, куди Дейв подався. Я їм утюкмачував та сперечавсь із ними, доки хлопці не почали стукати себе пучками по лобі та накивувати мені бровами — тоді я покинув доводити. А втім, я не покинув думати — я завше ненавидів таємниці. Навіть Дейвів батько сказав мені, що Дейва немає вже живого, а ні, то його привид не міг би вештатися по всіх усюдах; Дейвів батько сказав, що він, натурально, знає Дейва краще за всіх і добре знає, що воно їй до чого. Один, а мо', й двоє парубків, що бачили Дейва приблизно в одних часах зі мною, нагодилися дуже до речі — отоді хлопці остаточно стали на тому, що Дейв таки помер.

Проте одного чудового дня, коли ми зібралися до гурту й гуляли коло халабуди в орлянку, один з хлопців загорлав:

— Тю, ти диви! Ондечки суне Дейв Ріген!

Я глянув і побачив Дейва, живого Дейва, що виїхав бокаса з хмари пороху, виїхав верхи на довгій, сухо-ребрій коняці.

Він заїхав до дворища, зліз із коняки, припнув її до стовпа, спустив на брамі поперечку, а тоді рушив до нас, із широченим усміхом — пів-акра завширшки — на обличчі. Дейв мав довгі, тонкі криві ноги, і коли він рухався по землі, то немов катився на коліщатах.

— Здоров, Дейве! — кажу я.— Як ся маєш?

— Здоров, Джіме! — сказав він.— Сто чортів, а ти як?

— Чудово! — кажу я, стискаючи йому руку.— Як ся маєш?

— О, я ся маю чудово! — каже він.— Як справуночки?

Ну, отож, коли ми з ним отако погуторили, та й інші хлопці розпиталися в нього, як то йому ведеться, він сказав:

— То й гаразд! Ходімо та вкиньмо яку чарчину!

І всі хлоп'ята попленталися за ним, обійшли ріг та утирилися в бар слідком за Дейвом. Погомоніли ми трішки поміж собою, і він нам сказав, що уже був сюди заїздив, та подався геть звідси, не побачивши нікого з нас, крім мене, бо несподівано почув про череду, що її пригнано на одну станцію миль за двісті звідси; трохи згодом я відвів його набік і сказав:

— Слухай-но, Дейве! А чи пам'ятаєш ти той день, коли я зустрів тебе після ливного дощу?

Він почухав голову.

— Аякже, пам'ятаю,— каже.

— Ти десь пересидів того дня дощову годину?

— Звісно, що ні.

— То якого ж дідька лисого не змок ти тоді, як хлюща?

Дейв посміхнувся, а тоді й каже:

— Ге, коли я побачив, що тучна хмара наступає, я поскидав із себе всю одежину та заховав її до дупла, де вона й лежала собі, заки передоцило.

Атож,— каже він по тому, як усі хлопці добре нареготалися, а я все ще з думок не вийшов,— одежина моя,— каже,— суха полишилася, а я чудово під прохолодним душем відсвіжився.

Тоді він почухав мізинним пальцем потиличю, щелепа йому відвисла, й він замислився; тоді потер собі чолопок та плече, і то вельми зосереджено, а тоді сказав:

— Та тільки не додумався я, що падатиме град, нехай йому абищо.

МІТЧЕЛ ПРО ПОДРУЖНЕ ЖИТТЯ

— Ох і зрадіє ж твоя жінка, як тебе побачить,— мовив Мітчел до свого товариша, коли обоє вони розташувалися на перепочинок коло Гангерфордської греблі.

Вони розвірчували свої клумаки, викидаючи з них ковдри, та простирали, та стару одежину, та розмайтій мотлох, що вже не був їм потрібний,— одне слово, чистісінько все, за винятком портфельок, та листів, та фотографічних карточок, тобто — таких речей, що їх чоловіки завше в своїх кишенях носять; такі речі раз у раз знаходять на чоловіках, коли вони десь нагло вмирають, та відсилають тоді до родичів, якщо це можливо. А ні, то увесь той дріб'язок потрапляє до поліцая, що відбирає свідчення, а вже по тому відсилає все до міністерства юстиції разом із протоколом.

Саме закінчилася пора стрижки. Мітчелові та його товаришеві всміхнулася доля: вони стригли вівці — дві великі отари підряд і заробили собі неабияку копійчину, отож і поклали вони їхати від Гангерфорда до Берка поштовим диліжансом, простуючи в Сідней.

Досвітні зорі ще блимали на небі, й подорожні посідали, щоб підживитися останнім казанком чаю, двома запорошеними пшеничними перепічайками та кавалком солоного баранячого ошиїка.

— Еге ж,— відказав Мітчелів товариш,— і я теж радітиму, як її побачу.

— А звісно,— підтримав Мітчел.

Він поставив свого великого кухля на землю поміж

ноги, поклав руку собі на коліно й почав замислено колотити чай колодочкою свого складаного ножа. Подерживали люди, немов Мітчел був одруженій протягом якогось періоду своєї строкатої кар'єри.

— Не думаю я, щоб ми коли розуміли жіноцтво посправжньому,— повів він далі по тому, як обережно відсьорбнув ковточок чаю, куштуючи, а чи не дуже той гарячий та чи задосить солодкий, аби не зашкодив, бува, його запаленим губам.— Не думаю я, щоб коли її зрозуміли,— та ми зроду й не намагалися зрозуміти, а коли б і зробили таке зусилля, то тільки пусто-дурно свою мізкову енергію витратили б, а це однаково, що до вивчення мови чорношкірих узятися; до того-бо часу, заки ти її вивчиш — гульк! — аж оті чорношкірі геть-чисто всі повимирають, і жінка тобі помре, заки ти її вдачу спізнаеш... Ач, як яскраво досвітня зоря заграс, ге?

Так-то воно так,— мовив Мітчел по паузі,— а втім, скільки їх є, отих дрібниць розмаїтих, що ми в них могли б із жінками порозумітися! Я читав оце недавнечко в одному часописі, як дуже чоловік змінюється по тому, як одружиться; який він стає запальчастий та нетерплячий,— зроду не змовчус, одно відсварюється,— та як йому тес життя в печінки в'їдається (що, між іншим, цілком зрозуміло), та як він з часопису між собою та жінкою мур ізводить, коли лишається вдома; та як її тес з несподіванки, мов морозом, всипає, та як руйнуються всі її надхмарні палати, і як кінець кінцем вона все частіше й частіше над тим міркує, а чи не забрати їй, бува, дитини й тієї одежини, що в ній стоїть, та чи не чкурнути мерещій до своєї колишньої домівки й здобути там ласку та затишок у рідної матусі.

Може, вона зроду-віку й словечка лагідного від своєї матері не чула, може, їй у рідній господі зроду затиш-

но не бувало, аж поки вона заміж віддалася; але все те не має жадної ваги. Не матиме вона жаднісінької ваги і в твоєму випадкові, якщо ти не вдавав із себе покірного зятя.

Хтось написав, що жіноче кохання — то зміст всенікого їхнього життя, а чоловіче кохання, мовляв,— тільки його частина; і воно таки правда, ще й цілком природно та мудро, якщо зважити все добренько. Але жінка аж ніяк не здатна мізкувати,— то вже так їй на роду написано... Чоловік не може тільки те й робити, що цілуватися, та милуватися, та до закоханого белькотання своєї молодої жінки прислухатися, тимчасом як йому належить дбати про щоденні життєві потреби; не може він панькатися з нею та відповідати їй на всі її дитячі запитання, та запевняти свою маленьку жіночку, що він її кохає — і то що кожної хвилини, а хоч і стонадцять разів на день, і це саме тоді, як непоплачені рахунки все рясніше купчаться йому на столі, а дні плати за помешкання так і миготять йому перед очима, бентежачи його та ламаючи йому спокій.

Він добув її, їй він у доволений; та він і сам добре знає, що кохає її тепер дужче, ніж коли женихався; але що ж ти вдіш, коли її те не вдовольняє,— вона нидітиме й киснутиме, якщо він не виспівуватиме її цілісінькі дні про свое до неї кохання. Принаймні так воно протягом кількох перших місяців ведеться.

Але жінка не тямить таких речей — і не намагається втятити, та їй незугарна вона до того — то вже лішше ми вживемо всіх зусиль, аби зрозуміти, що вона нічогісінько не тямить, та їй не може втятити.

Мітчел постукав об свого чобота бляшаним своїм кухлем і витрусиив з нього чаїнки, а тоді потягся до казанка.

— Є сила дрібних речей, що ми їх за абищиці та дурниці маємо, а для жінки все оте курзу-верзу — річ

першорядна; адже ж то не завдало б нам ніякісінського клоопоту, ніякої шкоди, коли б ми намоглися зробити так, аби життя їй привабливіше стало. А що ми ніколи про тії дрібниці не думаємо — навіть уважаємо нижче за нашу гідність про них думати — їй же право! — то вони ніколи нам у наші розумні голови й не впадають.

Наприклад, виходиш ти ранком зі своєї господи — адже ж ти можеш пригорнути свою жінку до себе, та ще й міцненько, та поцілувати її, не чекаючи, щоб вона тобі про теє нагадала! Тобі вільно й забути про теє згодом, і вже ніколи про те їй не думати більше — але ж вона пам'ятатиме цілісінську днину.

Тож це не обтяжить тебе і відбере тобі лише кілька секунд щонайбільше, а вона полішиться щаслива, поки тебе не буде вдома, і наспіватиме сама до себе цілісінський день, пораючися коло господарства та вимудровуючи, що б його зготувати тобі добренького на обід.

Мітчелів товариш зітхнув і присунув до Мітчела торбиночку з цукром. Здавалося, немов він зворушений і стурбований чимось.

— А ще й так трапляється,— повів Мітчел далі,— раптом ти й зовсім додому обідати не прийдеш — щось у тебе тамечки не так склалося, як жадалося,— ну, скажімо, якась несподівана справа день тобі перебила, чи то хлоп'ят знайомих надибаєш, а вони тебе до гурту запросять — мовляв, сяк-так підобідати!.. А відмовитись від учти — якось не випадає; час мине тобі хутко, а додому ти вже й запізнився,— ну, а жінки, звісно, не мав нагоди попередити — от тобі й притичина! Аж воно он у чім річ: оті хлоп'ята й справуночки — вельми вежливі речі для тебе, але зовсім нікчемні речі для твоєї жінки; а вже щодо любошів, та милощів, та базікання любосного — то все те страх як багато важить

для неї, але суща дурниця для тебе. Отож, якщо добре́нько туди й сюди поміркувати, то й виходить, що перше не таке вже й поважне, а друге — не таке вже й дурне, як тобі здається; а надто, якщо ти попокрутити мозком і збагнеш, що хлопці твої любісінько можуть почекати, а всі твої справунки — то тільки витвір твоєї фантазії, на дев'ять випадків із десятьох.

Поміркуй-но, скільки ж то клопоту вона собі завдає, аби приготувати тобі обід — добрий та смаковитий, та як вона його в печі тримає, одну тарілку іншою накривши, щоб страва була гаряча, та як минає година, минає друга, минає й третя, аж поки всенікій твій обід до цурки висхне й уся жінчина вранішня праця зійде нанівець. Поміркуй-но, як же те її ображас, та як вона тобою побивається (а надто, якщо ти не від того, щоб зайву чарчину вкинути), як твоя жінка потерпав, чи тобі часом якої халепи не скоїлось... То вже так деякі молоді жінки собі в голову вtokмачують — мусиш звикати! — може ж, ти, «най бог милує», вже й лежиш десь розчавлений на дорозі, а може, ти геть-чисто побитий, а мо', хто напав на тебе, ще й пограбував до того ж, а мо', ти вскочив інше в яке інше лихо, що його тільки жіночий розум вимізкувати зugarний... Втімив? Отже, вернімося до нашого обіду. А спробуй-но й постав себе на її місце. Чи не розлютився б ти за таких обставин? Щодо мене, то я б зі злості аж із шкури виліз.

Пригадую собі, як одного разу, невдовзі по моїм одруженні, запросили мене несподівано в гостину,— маюся мене пудингом із нирками та квасолею почастувати, то була моя найулюбленніша страва на той час — і я таки дався на спокусу, не витримав! До того ж то був саме такий день, коли в нас білизну пралося і я порадив жінці зовсім не турбуватися обідом. Я повернувся додому приблизно на годину пізніше, ніж звичайно, і вигадав собі щось дуже (на мою думку) влучне,

щоб сказати жінці на своє висправдання, а вона зустріла мене з такою усмішкою, немов пам'єнта зникає аж тисяча фунтів до рук упала... Жінка сама попрала чисто всю білизну, обійшлася без чужої підмоги, хоч я й радив їй когось порядити, а в печі в ній стояв пудинг із нирками, моя улюблена квасоля, та ще всякого багато, щоб усолодити мені душу.

Отак-то! Ну; то я поцілував її, сів до столу та й заходився коло їжі... Ів-ів, ів-ів, аж мало не луснув... А таки впорався з отим обідом, але ж по тому ніколи більше й не нюхнув ані пудингу з нирками, ані клятої квасолі,— хай їм абищо!

Мітчел намацував рукою свою люльку,— очі йому тепло, по-батьківському всміхались.

— А ще й таке затям собі, хлопче,— провадив він далі, відкравши собі тютюну,— ото вбереться твоя жіночка в новеньку сукню, причепуриться до ладу й така стане пригожа, як пишна рожа, а ти й подумаєш собі нишком: «Ти диви, а вона-таки непогана на вроду... Аж очі в себе вбира... Такою й перед товариством не гріх похизуватися...» Але ж боронь тебе боже промовчати! Доконечне мусиш їй тес сказати, і кажи їй тес раз у раз — тільки-но подумаєш — та намагайся частіше думати, частіш, аніж воно звичайно може чоловічої голови вхопитися. Отак-то!

— Мабуть, твоїй жінці добре ведеться, добрячий ти чоловік для неї, Джеку,— мовив його товариш злагіднілим голосом.

— Хтозна... Може, й так...— відказав Мітчел, розтираючи тютюн у жмені; а тоді спитався, затоплений у задумі:— А який з тебе чоловік удався, Джо?

— Я волів би, щоб удався кращий, ніж є зараз,— відповів Джо серйозно і навіть з гіркотою,— але ж тепер я добре собі затямив — мушу подбати, щоб усе було гаразд, коли повернуся додому.

— Ми всі такенъки кажемо,— мовив Мітчел замислено, напихаючи свою люльку.— Вона кохає тебе, Джо.

— Я те знаю,— відповів Джо.

Мітчел запалив.

— І те відомо кожному, хто знає її або читав її листи до тебе,— процідив він крізь зуби, курячи на затяжку.— А втім, вона щаслива й вдоволена, чи не так?

— Атож,— сказав Джо,— бодай хоч на ту пору, коли я вдома. Але ж вона ніколи не буває спокійна, коли мене десь немає. А я ж зовсім легко міг би зробити з неї багато щасливішу та вдоволенішу,— те було б мені за іграшку, їй-право!

Мітчел палив свою люльку, попахкуючи нею поважно й повільно.

Його товариш почав нервувати й неспокійно соватися на місці, зиркаючи на Мітчела від часу до часу, а тоді раптом, немов терпець йому ввірвався, й він, зрештою, на щось ізваживсь; чи, може, йому здалося, що Мітчел хотів пошити його в дурні, й він розлютився, що піймався на гачок та до сентиментальних виливань своїх чуттів удався; чи сяк чи так, але він запитав зневацька:

— Як ся має твоя жінка зараз, Мітчеле?

— Я не знаю,— відповів Мітчел спокійно.

— Не знаєш? — згукнув його товариш.— Невже ти не поводився з нею як слід?

Мітчел покинув палити, поклав люльку і тяжко зітхнув.

— Та де там! Я намагався її шанувати,— мовив він утомлено.

— Ну, то в чому ж річ? А ти прикладав свою теорію до практики?

— Прикладав,— відказав Мітчел та й замислився.

Джо чекав, що той ще щось скаже, але Мітчел мовчав.

— То як же? — спитався Джо нетерпляче. — Як же вона подіяла? Чи справдила твої сподівання?

— Я не знаю, — сказав Мітчел («паф» — та й затягся тютюновим димом), — жінка покинула мене.

— Що?!

Мітчел хапливо висмикнув недокурену люльку з рота й вибив розгорілій тютюн об носака свого чобота.

— Вона покинула мене, — сказав він, підводячись та потягаючись. По тому, з серця махнувши рукою, промовив: — Вона покинула мене задля... хлощя зовсім інакшої вдачі...

Мітчел подивився на схід у бік корчомки, де саме виводили поштових коней зі стайні.

— Чому ж ти не допиваєш свого чаю, Джо? Казанок холоне.

ТУТ МІСЦЕ НЕ ДЛЯ ЖІНКИ

Він мав ферму на довгому, порослому самшитовим чагарем, схилі гірського пасма, що розташовано її було на одшибі від трахтового шляху і з півмілі вище за нього. Навкруги — ані лялечки, жадного сусіди, а до найближчого «міста» — миль із тридцять.

Він сіяв пшеницю межі пнів на проптеребленій ділянці й запродував збіжжя ще в накоренку дрібному фермерові, що жив із своїми синами за десять миль від нього й мав тих синів до ката; а як коли, то збирав свій урожай сам, обмолочував його за допомогою похідного «паровика» (пересувної парової молотарки) та возив зерно до млина, накладаючи на свого дерев'яного візка тільки-но кілька чувалів.

Понад п'ятнадцять років жив він сам душою і був знаний усім, хто його зновав, яко Спантеличений Гаулет.

Подорожнім та нетутешнім людям аж ніяк не здавалося, що в нього, мовляв, не всі дома,— сказати б — одної клепки немає в голові. Де там! Об тім усі були звісні, чи принаймні йняли тому віри, що, працюючи в полі, він завше прив'язував свою окульбачену й загнуддану конячинку до горожі або пастися її пускав, не розкульбачивши,— чи так чи інак, а конячку завше держав напохваті; отож тільки-но гляне він понад чагарями вподовж прочистки, що тяглася з чверть мілі завдовжки, та забачить якого подорожнього на бітім шляху, враз ісхоплюється на коняку й мчить за ним наздогін.

Якщо той був вершник, він, звичайно, грався за ним протягом милі, поки здожене. Люди подейкували — то се, то те — про часом невдалі його спроби вершника з дороги завернути, про непорозуміння та про розмаїті притичини, що повставали через оту Гаулетову маню за подорожніми вганяти її затримувати їх, хоч би там що. Часом він ловив одного кожної днини протягом тижня, часом — жадного протягом кількох тижнів,— то була відлюдна дорога.

Пояснялося те його дивацтво дуже просто, вичерпливо й цілком природно — з погляду людини, що осілася в чагарниках. Усе чинилося так єдино тому, що Спантеличеному не було з ким слівце перемовити, а його аж-аж-аж як кортіло.

Він та подорожній умощувалися в холодочку десь на півгодинки та й гомоніли собі, люльками попахуючи. Старий розпитувався, звідкіля то подорожньому шлях стелеться, та чи довго він там у тамтих краях побував, та куди це зараз верстає дорогу, та чи надовго ж намірився відбавитися з хати; ще питавсь, а чи спадали дощики дорогою, та як воно виглядає все навколо після посухи; та цікавився мандрівникою думкою щодо різних життєвих питань — якщо той мав корті.

Якщо той був пішак (шукайбіда), і йому на тютюн було сутужно, старий Гаулет завше мав для нього півжмутка напоготові. Вряди-годи Гаулет завертав подорожнього до своєї хати на кухоль чаю або давав йому трохи м'яса, борошна, чаю, ще й цукру на дорогу.

Чутка йшла, що по такій гутірці, котра на узбіччі край дороги відбувалася, одевіжений старий повертається верхи додому, до свого самітного господарства, і працював аж до пізньої ночі, працював так довго, доки міг на свою єдину стару робочу конячинку роздивитися або свою лопату із довгим держаком бачити.

І саме так я з ним і познайомивсь,— певніше, він познайомився зі мною.

Я скакав легким чвалом уподовж путівця — простував на північний захід, ведучи батового коня за по-від — коли це на віддаленні милі від того місця, де шляшок у бік до ферми звертає, почув я: «Агов, добро-дію!» — й побачив куряву, що хмаркою за мною знялася. А від людей чував я про старого Спантеличеного Гау-лета й тому знатав уже, що чекає на мене в його осебі.

Високий, висхлий чоловік на маленькій конячинці. Він був чисто поголений, за винятком круглої торочкуватої борідки, що росла йому з-під підборіддя; на його довге, хвилясте, темне волосся вже лягла де-не-де сивизна; відверте енергійне обличчя; воно нагадало мені одного Гладстонового портрета,— зроду не бачив я людини, щоб отако на Гладстона скидалася. Старий мав великі червонясто-карі очі, що глибоко сиділи під кошлатими бровами,— щось від тутешніх аборигенів мерехтіло в його очах; то були очі, що пильно вдиваються у щось на виноколі, чого ніхто інший побачити не може. В нього був свій власний спосіб розмовляння,— звертався-бо геть більше до крайнеба, ніж до свого розмовника; а на чолі мав він глибоку простовисну зморшку, що її ніяка усмішка не могла затерти.

Я зсів з коня й добув свою люльку, і ми з ним умостилися на колоді та й погомоніли трохи про розмаїті речі, які той люд із чагарів так цікавлять; а тоді, по паузі, він зніяковів, як мені здалося, і почав соватися на місці, й раптом запитав мене якимось чужим тоном, чи я, мовляв, жонатий. Ото дивак, таке в подорожнього питатися?.. Особливо в мене,— таж я був тоді ще зовсім хлопчак!

Він забалакав ізнову про давнє-колишнє та про місця, де ми за свого часу обое побували, та розпитувався про людей, що він їх знатав, чи то знатав — гуртоправів

та інших — та чи живі вони, чи, мо', їх уже й на світі немає. Більшість його запитань належала до тих пе-дій, що не могли мені в пам'ятку впасти,— все те було ще до мене; але деякі гуртооправи, один чи двоє забро-диголів, що з ними він колись товаришував, підтопта-лися вже за моєї пам'яті, і тих я знав. Пригадую за-раз, хоч тоді й не звернув на тес уваги,— а коли б і звернув, то, вважаючи на чагарян, це не вдалося б мені дивним,— що він не розпитувався про новини, ба навіть і не цікавився ними.

Далі, ще по одній ніяковій паузі, протягом якої він рисував ціпком хрести у поросі, запитав він тим же дивним тоном, не дивлячись на мене й не зводячи очей, чи тямлю я що на лікарюванні — чи вивчав я коли тую науку.

Я запитався в нього, чи, мо', хто заслаб на його фер-мі. Він зап'явся і сказав: «Ні». Тоді я попікавився, чому він мене об тім питає, а він довго-довго не відпо-відав, то я вже почав був думати, що старий недочу-ває, коли, нарешті, він пробубонів щось про мое облич-чя, яке нагадувало йому одного знайомого молодика, що подався до Сіднея «на лікаря вчитись». Що ж, ду-же можливо, та й виглядало воно цілком природно: а проте чому не запитав він мене наврімeyer, чи я часом, не є отої молодик «його знайомий»? Адже ж, коли подорожні здибаються серед чагарів, зайва бала-канина їм ні до чого.

Він сидів мовчки довго-довго, сидів, згорнувши руки й дивлячися відсутнім поглядом у далечінь поверх безжизнної рівнини, поверх гущавини, що простяглася від стін гірського пасма, де ми сиділи, аж до того міс-ця, де синє верхогір'я височіло на крайнебі понад ча-гарями.

Я підвівся, сковав люльку й потягся. Він немов про-кинувсь.

— Ось ну лишень зайдімо до моеї хатини та побідаймо,— мовив він.— Господиня, мабуть, усе вже наготовила, а я тобі оберемок сінця для коней підкину.

Сіно вирішило справу. Тривала засушлива пора. Я здивувався, почувши про жінку, гадав, що він хаяйнус сам — так-бо мені казано про нього; та, можливо, я помилявся й він одруживсь недавно; а мо', взяв собі доморядницю.

Ферма становила неправильної форми протереблену ділянку серед чагарів, на якій стирчало чимало пеньків, а попереду стовбичив поламаний баркан на дві поперечки, що їх було до збитих уперехрест глиць припасовано, і ще малися там зовсім благененькі штахети з іншого боку. То було найсумовитіше місце, що мені доведилося коли бачити, а я їх бачив не раз, оті богом забуті закапелки в якомусь закутні, що в них животіють самотні чоловіки.

Хата стояла в герішньому кутку ділянки, двокімнатна хата з обаполів, крита драніцями, що, мабуть, були вдивовижу на ввесь окіл за тих днів, коли її будувалося. Я розумівся на теслярській роботі в тамтешніх умовах і побачив, що все те будувала людина, повна життя і надій, будувала вона ще для когось, окрім себе самої. Адже там було ще дві недобудовані кімнати в затильній половині будівлі; слупи, бантини та присішки поставлено її припасовано, і стіни з обаполів зведені, але через цілий час ті кімнати так і стояли безверхі. Нічогісінько в них не було, крім реп'яхів та жаливи, що росли там усередині, та ще лежав старий дерев'яний плуг, та ще зо два ярма гнили коло затильних дверей. Рештки скірти соломи, кіпка сіна під покриттям з кори, маленький залізний плуг та старенька,

немов закостеніла, сива робоча конячка,— то було все, що я побачив біля тієї хатини.

А проте в господі на мене чекала несподіванка,— чистий білий настільник на необтесаному столі, змайстрованому з обаполків, що стояв на стовпчиках, загнаних у долівку. Настільник був дебелій, але то був правдивий настільник — не заже простидало, що ним на честь несподіваних гостей стола застелено — та ще й бездоганно чистий. Цинові тарілки, кухлі та бляшанки з-під джему, що відбували за цукорниці та сільниці, начищено так — аж лищать! Стіни та комінок побіловано, долівку підметено, а дерев'яну поличку над комінком з бляшанками з-під сухого печива, у яких зберігалася бакалія, застелено чистими газетними стяжечками. Я подумав, що його дружина, чи доморядниця, чи хто б вона не була — жінка охайна і хазайновита: але ж я не бачив жадної жінки; а втім, на кашапі — легкій, збитій з дощок, із бильцями по боках лежала жіноча сукня на простелених, давно пожовкливих та вицвілих часописах. Він насупив чоло, повів по ній незрозуміло очима, а тоді взяв її якось безуважно й почав згортувати. І я побачив, що то була спідниця їздити верхи та жакетка. Він загорнув їх у часописи й відніс до спочивальні.

— Дружина подалась у гостину, десь аж до річки, ниньки пополудні,— сказав він швидко й не дивлячись на мене, але нахиляючись, немов хотів іще раз глянути крізь відчинені двері на ті шпилі, що мріли ген-ген удалині.— Мабуть, їй набридло чекати, то вона й вирушила, і дочку з собою забрала. Ет, байдуже,— юстиво готове!

У пічурці й справді шкварчала баранича нога з картоплею, а над вогнем висіли казанки. Я постеріг, що казанки добре вишкрабано й покришки вичищено як слід.

Що за дивина? Далебі, якесь чудернацьке господарство! А втім, він і його дружина, може, погиркалися нині вранці. Я помислив так при обіді, коли розмова торкнулася жінок, і він сказав, що ніколи не вгадаєш, як його до жінки приступитися; але в тому, що він казав, не було анічогісінько, що стосувалося б його власної жінки чи будь-якої жінки взагалі. Він розповідав про давнє життя в чагарях, про тяжку працю гуртоправів, золотомисливців та про розбійницькі ватаги, що крилися в ханцах,— але й слова не мовив про живе та про живих, за винятком тих давніх його товаришів, які жили ще й донині. З усього було знати, що він ніяк не міг всидіти вдома,— навіть капелюха свого не скинув.

На кілочку біля дверей висіла на стіні сукенка й старий жіночий капелюх, проте виглядали вони так, наче висіли тут ціле життя.

Якесь дивне почуття охоплювало в цій господі — чогось не вистачало; а втім, у всіх таких відлюдних оселлях, що розкидані серед чагарів, завше гнітить почуття, немов чогось не вистачає або, певніше, немов заселюють їх привиди речей, які мали б тут бути, але яких ніколи не було.

Коли я скакав путівцем, назад до битого шляху вертаючись, я озирнувсь і побачив, що старий Гаулет заходився коло ями навколо великого пенька, ретельно копаючи своєю довгою лопатою.

Мені впало в око, що, рухаючись і ступаючи, він злегка на лівий бік нахилявся та разів zo два потер поперек рукою,— і я склав тес на охват чи щось такого.

Прибувши до Невер-Невера, я почув від одного гуртоправа, котрий зновав Гаулета, що дружина йому першого ж року померла, отож ця таємнича жінка, якщо вона справді його дружина, була, звісно, його друга

дружина. Гуртоправ наче здивувався трохи і навіть звеселився на саму думку, що старий Гаулет надумавсь оженитися ще раз.

Трапилося мені якось, п'ять років по тому, тією ж дорогою з Невер-Невера назад вертатися. Було ще рано-ранесенько — вирядивсь я, скоро з півночі звернуло. Я й здумати собі не міг, що старий уже встав і десь колус; а крім того, мені хотілося швидше додому дістатися, побачитись із моїми старенськими та з друзями, що я їх тамечки полишив,— та ще з дівчиною.

Проте, від'їхавши недалеко від того місця, де шляшок у бік до Гаулетової ферми звертає, я випадково повернувся,— аж гульк! — старий доганя мене верхи на конячинці, що біжить підтюпцем, раз у раз спотикаючись. Я почекав на нього.

Він їхав верхи, цим разом на старій сивій робочій конячці, такій ухорканій, що ось-ось пристане. Здавалося, ноги їй підтинаються й вона зараз упаде, мов стара трухлява повітка, як, бува, набіжить бирса. Та й старий мався не краще за неї. Я відразу ж примітив, що він дуже піду pav на силі. Він змарнів на лиці й увесь ізігнувся, немов його що болить. І з коня зліз він важко й незgrabno, мов уveredжений, і тільки-но торкнувся ногами землі, відразу ж за мою руку скопився, а ні, то впав би, як падає людина, коли вона сплигує з поїзда під час руху. Він потяг мене до узбіччя, намацуючи землю, мов сліпий, своєю вільною рукою, коли я почав обережно його вмощати. Я добув свою ковдру й урізок перкалю з в'юка, щоб улаштувати його якнайвигідніше.

— Допоможи мені спиною до дерева прихилитися,— мовив він.— Я хочу сидіти — не треба мене класти.

Він сидів, рукою за бік тримаючись, і важко дихав.

— Може, я побіжу до хати й приведу вашу дружину? — спитався я.

— Ні! — Він говорив помалу, мов через силу. — Ні! — А далі, немов слова виштовхнуто з нього судомою: — Ії там немає.

Я погадав, що вона його покинула.

— Чи давно вас оця неміч напала? Чи давно це почалося?

Він не звернув жадної увагу на запитання. Я подумав, що в нього напад ревматизму або щось подібне.

— У спину вступило і в боки, поперек, немов вогнем пече, — мовив він по хвилі.

Я приятелював колись із чоловіком, що помер раптово з серцевої хвороби, — помер, працюючи. Він промивав ночовки із золотодайним піском у річці, близько нашої займки, де ми робили; аж раптом — упустив ночовки у воду, впав кавзнак, скрикнув: «Ой, моя спина!» — та й помер. І зараз я відчув інстинктивно, що в бідолашного старого Гаулета койтесь із серцем щось дуже кепське. Людина відчуває своє серце у спині, так само, як і в плечах, і в руках.

Старий Гаулет побілів як смерть, так, як блідне людина, коли вона втрачає свідомість від пекельної специ, — плечі йому поникли безсило, і руки безпорадно стрепехалися, перебираючи пучками порох. Я відчув, що й сам починаю полотніти, і всередині в мене щось болісно замлоїло й похололо, — я-бо відав тії ознаки. Людям, що оселяють хаші, недуга та смерть завдають побожного страху.

Але по тім, як я влаштував його досить вигідно і дав йому напитися води з міха, сірий відтінок зник йому з обличчя, і старий трохи відійшов; він піdnіс руки й скривив їх на грудях. Головою він прихилився до де-

рева — капелюх зі спущеними крисами впав додолу, відкриваючи його широке, біле чоло, далеко вище, ніж я міг на тес сподіватись. Здавалося — він вдивляється в блакитне крило гірського пасма, що вимальовувалося на небокрузі, понад синьо-зеленими чагарями.

А тоді він почав балакати — не звернувши ніякісінької уваги на мене, коли я спітався, чи ж йому полегшло зараз — почав балакати якимсь химерним, неприсутнім, далеким-далеким голосом,— аж моторошно стало!

Він розповідав свою історію механічно, одним голосом — заучепими словами, так, що я був помислив, чи не розповідав він її багато разів раніше; якщо не іншим людям, то безлюдниці чагарів. І він проказував імена людей та назви місцевостей, що про них не чув я зроду — так, немов я мав їх знати не гірше за нього.

— Я не хотів привозити її сюди першого року. Тут місце не для жінки... Я волів, щоб вона полишилася із своїми рідними та почекала, поки я тут усе хоч трошки впорядкую. Філси взяли ділянку нижче за водою. Я хотів, щоб вона почекала її приїхала з ними, тоді вона була б у гурті — поруч неї була б жінка, із якою погомоніти можна б... Вони приїхали згодом, але не зостались. Тут місце не для жінки...

Але Мері хотіла їхати. Вона не хтіла зі своїми рідними на півдні лишатися. Всна воліла бути зі мною, дбати за мене, і працювати, і допомагати мені.

І він усе казав мені, казав, та знов і знов переказував — після тієї та її знов тієї ж співав. Схиблений він був лише на одному пункті. А то враз урве мову та й сидить мовчки яку хвилину; а тоді позирне на мене тривожними очима, мало не з ляком помічає, що я тут,

і прохач дарувати йому, що завдав мені так багато кло-
поту, та дякує мені.

— Це все минеться зараз, краще відведи коней до-
дому та поспідай; там усе напоготові, стойть у пічурці.
Я прийду слідком за тобою, притьмом. Дружина чека-
тиме і...

Та й замовкає, не скінчивши фрази, а тоді знову вер-
тається на стару путь.

— Її мати лагодилася приїхати до нас погостити на-
прикінці року, але старий увередив собі ногу. Тоді
мала приїхати її сестра, заміжня, але одне з малюків
заслабло і вдома стало сутужно — клопоту не обкида-
ється. Я вдався до лікаря в місті — за тридцять миль
звідси — й домовився з ним. Він був п'янди голова —
мені слід було застрелити його по тому. Я домовився
з жінкою в місті, щоб вона приїхала й пожила в нас.
Я гадав, що Мері помилилася в своїх розрахунках.
Мабуть, вона помилилася на місяць, а мо', й на пів-
тора. Проте я її послухавсь... Не сперечайтесь з жін-
кою. Не слухайтеся жінки. Робіть усе, що належить.
Коли б нам тутка яка бувала досвідчена жінка, щоб
нараяла нас. Але ж... Тут місце не для жінки!

Він замотляв прихиленою до стовбура головою, не-
наче від давнього душевного болю.

— Вона почулася зле — раптом серед ночі — але
згодом минулось. Фальшива тривога. Я налагодив-
ся поїхати по когось, але вона відряяла,— ка', по-
чекаймо, поки розвидниться. Хтось обов'язково їха-
тиме поуз. Вона була хоробра й розумна жінка,
але страх як боялася лишатися сама. Тут місце не
для жінки!

Жив недалечко чорношкірій чабан-тубілець, миль за
три-четири звідси. Я помчав верхи до нього, поки Ме-
рі спала, й послав чорношкірого хлопця до міста. Я б
його застрелив по тому, якби я його де запопав. Стара

чорношкіра тубілка померла тиждень тому, а коли б не тес — то й з Мері було б усе гаразд. Стару тубілку ворев'язано, як клумак, порізаною на стяжки ковдрою та сирицею й покладено в яму. Отож навіть і чорношкірої жінки побіля Мері не було. Тут місце не для жінки!

Я чатував край дороги на світанні, я чатував край дороги й на смерканні. Я спустився у видолинок і пригнувся, щоб побачити крізь прогаллявину, якщо хто проїздитиме поуз... А тоді скочу на коня та й мчу чвальом до міста, поскачу миль із п'ять,— нараз щось як потягне мене назад, то я вмить коня завертаю — а серце мені аж холоне з жаху, що вона помре раніше, ніж я додому вернуся. Та все на того лікаря чекаю — ось-ось прибуде.

Найстрашніше насунулось удосвіта, наступного ранку. Я бігав то туди, то сюди,— то додому, то на шлях,— бігав, мов божевільний. І ніхто не їхав. Я наганявся на бервення та пеньки і падав, раз у раз спотикаючись, коли це як стій побачив курище від східсонця. То були її мати й сестра, що ресорною бідкою їхали, а за ними, доганяючи, показався лікар у своїй кабрітці, а поруч нього — жінка, що з нею я домовився був у місті. Мати й сестра зупинилися в місті переночувати, коли почули про чорношкірого хлопця. Він витратив цілий день, заки до міста дістався. Я б його застрелив, якби я його по тому де запопав. Лікар саме став у горілку вкидатися. Коли б мені під ту хвилину рушниця та якби знаття, що Мері вже немає,— я б його застрелив просто в кабрітці. Вони сказали, що вона померла. І дитина померла також.

Вони ганили мене й дорікали... але ж я не хотів, щоб вона їхала зі мною; тут місце не для жінки... Я більше їх не бачив після похороння... Я не хотів їх бачити ніколи.

Він утомлено похитав головою, не відриваючись від дерева, і провадив далі, але багато лагідніше,— очі йому і голос зробилися ще більші відеутні, ще більші мрійливі й далекі-далекі...

— Минув місяць, а може, й рік — я давно вже не помічаю, як спливає час,— вона вернулася до мене. Спершу вона приходила вночі, а згодом почала приходити, де б і що б я не робив... і вона тримала дитину... то була дівчинка... на руках. І невдовзі вона лишилася тут назовсім... Я не дорікав їй за те, що вона пішла тоді — тут місце не для жінки... Вона була мені добра жінка. Вона була весела дівчина, коли я з нею одружився. Манесеньке дівчатко підросло й скидалося на неї. Я збирався вирядити дівчинку на південь, у науку віддати,— тут місце не для дівчини...

Але місяць, а може, й рік, тому Мері пішла від мене, і дочку забрала, і не верталась аж до минулої ночі — чи то пак, нинішнього ранку, здається. Я погадав був спершу, що то дівчатко зачіску собі втнуло, в неначину сукенку вбралося, щоб свого старого батька несподіванкою приголомілити. Але то була Мері, моя жінка — така, яка була вона в той час, коли я з нею одружився. Вона сказала, що залишитися не може, але чекатиме на мене край дороги, край... дороги.

Руки йому безсило звисли й обличчя крейдою взялося. Я вхопив міх із водою. «Ще один такий напад, як оцей — і тобі край», — подумав я, коли він опритомнів. І раптом я згадав, що понад шляхом будуться коричомку, я бачив її, коли проїздив тут минулого разу,— миль за десять-дванадцять звідси, по дорозі до міста. Тож нічого іншого не мав я робити, як полишити його і погнати конем по допомогу та, може, якого візка де роздобути.

— Ви почекайте на мене тут, поки я вернуся,— сказав я.— Я поїду по лікаря.

Він ледь-ледь стрепенувся.

— Рушай ліпше до хати та попоїж. Дружина чекатиме...

Та й знову збився.

— Ви почекаєте на мене, поки я метнуся конем до річки?

— Еге... я чекатиму край дороги...

— Глядіть же! — сказав я.— Я покину вам міх із водою. Не рушайтесь з місця, доки я не вернусь.

— Я не рухнуся... Я чекатиму край дороги...— сказав він.

Я зняв з батового коня, що був не такий утомлений і міцніший, в'юкову кульбаку та в'юки й штурнув їх у кущі, покинув другого коня напризволяще та й погнав до корчомки, залишаючи старого, що, згорнувши руки, спиною до дерева прихилився і затопив очі у крайнебо.

Один з тих хлощів, що я їх у корчмі надибав, подався по лікаря як стій, а другий вернувся зі мною назад у ресорці. Він розповів мені, що жінка старого Гаулета померла від пологів першого ж року, як вони на ферму приїхали,— файна була дівчина, подейкують люди! Він розповідав мені цю історію точнісінько так, як розповідав її старий, і мало не тими ж самими словами висловив свою думку, що тут місце не для жінки. «Й відтоді він так і жив тутечки одинцем самотним, та все думав об тім, та й думав, аже поки з глузду з'їхав».

Я зінав уже решту. Він не тільки мислив у своїй уяві, що його дружина, чи то дух його дружини, домує вкупні з ним отут усі ці роки, але й що дочка його жива зсталась і вижила, а дружина — господарює; та, звісно, господарював він сам.

Коли ми під'їхали до нього, його вузлуваті руки знову звисли й лежали безвладно,— тепер вони мали спочивок. Я хоч і кинув тільки-но швидкий погляд на

його обличчя, проте міг би заприєгтися, що він пильно дивився на блакитне крило гірського пасма, що вимальовувалося на небокрузі понад чагарями.

У хатині стола накривано так само, як і того дня, коли я завітав туди вперше, і в гарячій пічурці стояв наготований сніданок.

ФЕРМЕРОВА ДОЧКА

I

Вона повільно з'їздила кручуватим підгірком униз,— спускалась-бо з битого шляху на стежку в ложкові Довгої Яруги, сидячи верхи на старій сивій коняці, що обережно ступала, роблячи зигзаги. Їй було років сімнадцять — отій тендітній дівчині, що мала гарненьке ластате обличчя та скорботно похнюплена уста й великі сумні карі очі. Вона була вбрана в споловілу перекалеву сукенку, а поверх неї вдягла стару чорну спідницю (щоб верхи їздити); голова дівчини ховалася в бридкому старомодному білому капорі, який, коли глянути на нього ззаду, завше напроваджує нас на думку, що перед нами стара жінка. Дівчина везла кілька пакунків з бакалією, що їх було прив'язано до луки старого обшарпаного дамського сідла.

Стежка пролягала вздовж низки каменястих водоймищ на дні яруги, і дівчина полохливо зиркала на ті страшні, зловісні ставочки, коли їх минала.

Сонце вже сіло, принаймні за пагорками, що височилися обабіч Довгої Яруги. Стара коняка помалу ступала нерівною стежкою для в'ючаків, що слалася то по один бік ложка, то по другий; все глибше й темніше ставало міжгір'я, все стрімкіше й стрімкіше здіймалися вгору його похмурі, порослі чагарнями крутошини.

Дівчина раз у раз сторохко оциралася навколо, не мов боялася, що хтось іде за нею. Один раз вона натягнула була поводи й почала пильно прислухатися до якогось шарудіння, що почулося в кущах.

— Кенгуру... — прошепотіла вона; то й справді були тільки кенгуру.

Вона проминула невеличку темну прочистку, де колись була ферма, і в'їхала в корчасті порості букшпнових кущів та молоденьких дерев із волокнуватою корою. Коли це враз, важко плигачи — гуп, гуп — вискочив на стежку, поперед дівчини великий кенгуру, прикро її перелякавши, та й помчав підгірком угору.

— Ой боженьку мій! — зойкнула дівчина, вхопившись рукою за серце.

Вона дуже нервувалася цього вечора; серце їй раптом стиснулося від болю, і вона поклала руку на груди, а на очі їй навернулися слізози й заблицали при місячному свіtlі, що почало ходити по спадах межигір'я, — місяць-бо зійшов уже над яром.

— Ох, щоб я могла забратися звідси, з оцих чагарів! — простогнала вона.

Стара коняка тюпала собі помалу стежиною, раз по раз сумовито стріпуючи головою, — здавалося, немов їй добре відомі всі дівчачі знегоди й вони завдають їй великого жалю.

Дівчина проминула ще одну прочистку і незабаром під'їхала до невеличкого будинку в улоговині, порослій деревцями з волокнуватою корою, що лежала під широким переходом у гірському пасмі — Мерців Перехід. Це місце звалося Мерцеве Міжгір'я, і назва та дуже пасувала до нього.

Так званий «будинок» — низьку споруду на дві кімнати, з комірчинами — було поставлено з обаполів та волокнуватої кори, і виглядав він так, наче ввесь з самого тільки даху складався; кора, що потемніла від нещодавнього дощу, надавала йому ще похмурішого вигляду, ніж звичайно.

Високий на зрист, брусуватий парубок років на двад-

цять прибивав цвяхами кенгурову сирию до обапіл-ків; він був у кепському настрої, бо забив собі великого пальця. Дівчина відв'язала пакунки й понесла їх до хати; минаючи брата, вона сказала:

— Розкульбач коня, Джеку, гаразд?

— Ого! А ти що, сама не можеш його розкульбачити? — відгризнувся він.— Не бачиш хіба, що мені ні-коли,— я коло роботи!

Вона зняла кульбаку й гнуздечку і віднесла до шопи, а там повісила їх на бантину. Терпляча старенька шкапина стріпнулася досить енергійно, що, здавалося, аж ніяк їй не випадало, зважаючи на її похилий вік та стан здоров'я, й попленталася до греблі.

Стара жінка сиділа у великій кімнаті коло вогнища, що забирало багато місця,— принайменше добрячий шмат будинку. На слупчиках, укопаних у землю, стояв насеред кімнати дощаний стіл, а обабіч його стояли дві лави. Долівка була глиняна. Все навколо було охайнє й убоге; але все, що можна було побілювати, було біле, й усе, що можна було вимити, було чисте, аж блищає. Поляці з обапольних дошок позастелювано чистими часописами, а на них порозставлювано блискучі цинові миски й кухлики та щербатий череп'яний і фаянсовий посуд, та ще й порозставлювано їх саме так, щоб справляли щонайкраще враження. Але стіни, проте, було знекрашено різдвяними додатками до ілюстрованих журналів.

Дівчина увійшла і втомлено сіла на дэиглика проти старої жінки.

— Вам хоч трохи покрашало, мамо? — запитала вона.

— Ледь-ледь покрашало, Мері, ледь-ледь. Ти бачила батька?

— Ні.

— Й утямки не візьму, куди він подівся?

- Та що там тяmitи. Навіщо тим побиватися, мамо?
- Я гадаю, що він ізнову в горілку вкинувсь.
- Дуже можливо. Хоч як ви побиватиметеся, а хоч і до смерті,— однаково не зумієте себе порадити у такій пригоді.

Стара сиділа й жалілася на злі хуртовини, що мчали в неї над головою, як жаліються всі старі люди. А вона мала на що жалітися.

— Цікава я знати, де твій брат Том подівся? Ось уже рік проминув,— ані звістки, ні чутки про нього. Мабуть, знову вшелепався в біду по самісінькі вуха. Десять ка свою головоньку потугононьку чую: вшелепався він у біду по самісінька вуха...

Мері скинула капора й жбурнула його собі на коліна.

- Та й чого ви тим побиваєтесь, мамо? Навіщо?
- Я тільки хтіла б знати. Я тільки хтіла б знати!
- А яке було б із того пуття? Ви ж знаєте, що Том погнав худобу не сам, а разом із Фредом Даном, і Фред його припильнує; а крім того, зараз уже й Том постаршав та споважнів.

— Ох, тобі байдуже про нього... Тобі байдуже про нього!.. Тобі однаковісінько, але ж я йому мати, і...

— Ой, бога ради, не починайте знову все спочатку, мамо! Це болить мене більше, ніж ви гадаєте. Я йому сестра; як я сумними думками гризлася — тес тільки бог відає! Не завдавайте більшого болю, бо вже й так не з медом.

— Батько їдуть! — гукнув хтось із дітей знадвору.— Ще й бичка додому женуть.

Стара не ворухнулася й нервово стиснула руки. Мері намагалася вдавати, ніби не бере її ніяка турбота, й посунула ронделика на вогонь.

Із сутінок вирнув, верхи на маленькій коняці, кремезний чоловік із темною бородою, що гнав бичка до

обори. Одне з хлоп'ят підбігло до горожі, щоб поперечину спустити.

Незабаром Мері та її мати почули, як грюкнули поперечини, коли їх спускали, а тоді підіймали та знову закладали до гар, а за хвилину важка хода, схожа на кінський тупіт, почулася за дверима.

Фермер утирився в хату, швиргонув свого капелюха в куток і сів до столу. Його жінка підвелається й заходилася поратися, вдаючи бадьору та веселу.

Нарешті Мері наважилась:

— Де ви були, тату? — спитаєсь вона.

— Де був, там нема...

Запанувала мертві тиша, що тривала, доки стара набралася відваги і сказала обережно:

— То ти пригнав бичка, Вілі?

— Еге! — відгризнувся він; тон був задирливий.

Руки в старої жінки затремтіли так, що вона впустила кухлика додолу. Мері трохи зблідла.

— Сто чортів! Дайте мені чаю! Дайте ж мені чаю, нарешті! — гарикнув містер Вілі. — Я не маю бажання сидіти тут цілу ніч.

Жінка його замоторилася, намагаючись погамувати свою первовість, і незадовго вони посідали чаювати. Джек, найстарший син, сидів набурмосений, і батько пробубонів, що виб'є з нього ту звичку скрию.

— Що тобі наприкрилося, Джеку? — запитала мати лагідно.

Той кинув на неї похмурий погляд і промовчав.

Менші діти — три хлопці й дівчинка — завелися, тільки-но сіли до столу. Вілі гrimав на них без упину, та бурчав, що їжа йому не до смаку, та лаяв свою жінку, що незугарна діти укосятати.

Тільки й чути було:

— Мамо! Ви не поклали мені цукру в чай.

— Мамо! Джіммі сів на мое місце; проженіть його — хай пересяде...

— Мамо! Скажіть же Фредові!

— Ой татку, цей тварюка Гаррі хвищає мене ногами!..

І так без упину.

II

По вбогій вечері Вілі взяв мотуза та різницького ножа і вийшов у двір, щоб бичка зарізти; але спершу зчинився неабиякий галас, йому-бо здалося — чи то він вигадав навмисне,— що хтось його ножем користувався. Він спутав бичка, підтягнув його до горожі й зарізав.

Тим часом Джек та менший хлопець узяли стару рушницю, повідв'язували собаки й подалися полювати на опосумів.

Вілі повернувесь до хати, сів коло вогнища і закурив. Діти сварилися за книжку; місіс Вілі намагалася їх помирити, але надаремне — вони не звертали на неї ніякої уваги.

Нараз батько схопився з прокльоном, вирвав у дітей книжку й жбурнув її за грубу.

— Гетьте до ліжка! До ліжка! — загорлав він на дітей.— Спати! А ні, то я вам голови потрощу сокирою на гамуз!

Діти поклалися до ліжка. Його було збито з молоденьких дерев та кори; за постіль правили лантухи, натоптані сіном, а поверх них лежала стара пошарплена ковдра, що її клапті позшивано докупи.

Діти завелися й у постелі, поки батько не скинув очкура та не дав їм «чернечого хліба» покушувати, як і обіцявся.

Раптом упала тиша; згодом долинули якісь згуки, що

нагадували стук калаталки; по тому — ревище; а тоді мир та спокій повили ту щасливу оселю.

Вілі знову вийшов і ходив десь близько години; а як вернув додому, то сів до вогнища й похмуро закурив.

Через який час він вихопив люльку з рота й кинув нетерплячий погляд на стару.

— Ох, ради бога, лягай уже спати,— гостро сказав він,— і не стовбич отут мені перед очима, немов той катафалк похмурий! Ти тільки на те й здатна, щоб на людину нудьгу наганяти.

Місіс Вілі зібрала своє шитво й подалася з кімнати. Тоді фермер мовив до дочки:

— Ходімо, ти потримаєш свічку.

Мері вдягла капора й пішла слідком за батьком у двір.

Туша лежала коло самої огорожі, що до неї було дві стяжки деревної кори притулено, аби захиstitися від вітру. Бичка почали вже білувати, і той клапоть шкури, де могло бути тавро, дбайливо відігнули. Мері помітила те відразу. Її батько взявся знов до роботи і коли-не-коли бурчав на дочку за те, що вона кепсько йому присвічує.

— Де ви купили бичка, тату? — спіталася вона.

— Не завдавай питань, то й не почуєш брехні.— А за хвилю додав:— Хіба ж ти не бачиш, що шкура чиста — не таврована?

Дівчина мала гостре відчуття гумору, і думка про «чистошкурого бичка» розсмішила б її іншим часом. Але вона й не всміхнулася зараз.

Батько перекинув тушу; віддерта шкура відвалилась, і свічка виразно освітила тавро.

Мері сполотніла, як смерть, і рука її затремтіла так, що вона ледве не впустила свічки.

— Що ти робиш, га? — згукнув батько.— Тримай свічку,— кому я кажу? Ти ще гірша за стару.

— Тату! Бичка тавровано! Гляньте!.. Що має це ЗБ означати?

— Злidenного Бідака, такого, як оце я, приміром. Тримай свічку, кому я кажу! — і тримай язика за зубами.

Вона здригнулася, почувши кінський тупіт, але то була тільки стара сива шкапина, що паслася тут недалечко. Батько покінчив білувати й повісив тушу на саморобну «шибеницю».

— Тепер можеш іти й покластися в ліжко,— сказав він лагіднішим тоном.

Мері ввійшла до своєї спочивальні — малесенької, низької комірчини з обаполків, пригородженої до будинку,— та й упала навколошки коло свого тапчана.

— Боже, поможи мені! Боже, поможи нам усім! — скрикнула дівчина.

Вона поклалася, але не могла заснути. Вона була первово хвора — майже божевільна, бо чорна, лиховісна хмара ганьби нависла над її домівкою.

Тривога завше огортає її душу — завше огортає її душу...

Це почалося вже давно — відтоді, як її коханий брат Том утік з рідної хати. Вона була тоді дуже вразлива дитина, вразливіша за будь-яку іншу; і коли сиділа в старій школі, побудованій з кори халупі, її здавалося, що інші діти думають, чи то шепочуть одне одному: «Її брат у в'язниці! Брат Мері Вілі сидить у в'язниці. Том Вілі сидить у в'язниці!» Вона пам'ятала це ще й досі. Вони ніколи не йшли її з думок, ті страшні дні і ночі, першим серпанком ганьби оповійті. Її так само жахало зло, так само безмежно лякала ганьба, як і її матір. Мері була честолюбна; її поталанило прочитати багато книжок, і вона снувала шалені мрії про те, як поїде до міста й піднесеться понад звичайну, прозаїчну буденщину,— але все те давно вже минулось.

Та ї чи здолала б вона піднестися, коли жорстока рука ганьби могла скинути її в безодню що кожної хвилини...

— О боже ж мій єдиний!..— стогнала вона, в тугу вдаючися.— Коли б ми могли не мати кревних... не мати нікого, хто може окрити нас ганьбою! Це так жорстоко, боже мій, це так жорстоко — страждати за злочини, що їх вчинили інші!

Вона робилася егоїстична в своєму горі — так само, як і її мати.

— Я хочу втекти з цих чагарів, втекти від усіх, кого я знаю... О боже, допоможи мені втекти з чагарників!

І непомітно вона заснула — якщо те можна назвати сном — і мріялося їй, що пливе вона морем, пливе під усіма вітрилами на кораблі, який несе її ген-ген далеко, туди, де вже нічого боятись. А потім обстутило її, повило страшне привиддя — її й цілу родину її зарештовано за жахливий злочин...

У дикому сполоху вона прокинулась і побачила, що кривава заграва заливає її вікно. Батько перевертає оцупки в тому місці, де звичайно палилося сміття. Гострий дух смаленого зайшов крізь розбите вікно в її хатину, і дівчину занудило. Він палив шкуру.

Вілі не клався в ліжко тієї ночі; він поспідав уdosвіта й подався верхи на сивій коняці до крижаного переходу, подався рано-ранесенько, коли зірки ще сяяли у небі, а перед себе прив'язав він до кульбачної луки торбину з бичною.

Мері не зронила й слова щодо вчорашиової ночі. Її мати цікавилася, скільки батько дав за того бичка, і гадала, що батько вирушив до міста, аби продати шкуру; сердешна намагалася запевнити себе, що він добув того бичка чесно.

Мері підсмажила м'яса й примушувала себе спожити його заради матері, але спромоглася проковтнути лише кілька кавалків. Mіcіc Вілі теж немов відібрало апетит. Джек та його брат, що полювали цілу ніч, по-поснідали добре. По тому Джім заходився прибивати кілочками опосумові шкурки, а Джек подався шукати їхнього поні, що десь забіг. Мері мала всі корови подійти та нагодувати свині й телята.

Незадовго по обіді хтось із дітей підбіг до дверей і гукнув:

— Мамо, мамо, оно троє кінних дозорців виїздять з яруги!

— Ох, боженьку ж мій! — скрикнула мати, падаючи на стільця й трусячись, як на ножі.

Діти порозбігалися хто куди й поховалися в чагарях. Мері стояла, у мовчазну розпуку поринувши, й чекала.

Старший з трьох дозорців зсів з коня, підійшов до дверей, глянув підозріливо на остачу від сніданку і гостро завдав страшне питання:

— Mіcіc Вілі, де ваш чоловік?

Вона впустила кухля, що з нього пила чай, удаючи байдужу й безтурботну.

— Що сталося? Навіщо вам мій чоловік? — спиталася вона жалісливо,— страшна безнадія стиснула її душу.

Вона виглядала, як злочинниця.

— О, ви добре знаєте й самі,— глумливо відрубав він нетерпляче.

Мері підійшла й спинилася проти нього.

— Як ви смієте так із моєю матір'ю розмовляти? — крикнула вона.— Щоб мій бідолашний брат Том був у дома... ви... ви — негідник!

Наймолодший дозорець шепнув щось своєму начальникові, а тоді, прикро вражений його гострою відповіддю, сказав:

— Немає в тому потреби, щоб ви поводилися по-свінчому.

Два його супутники пройшли до хижі й побачили, що там стоїть барилко з бичиною та лежать, уже засолені, кусні під мішком на лаві; по тому чоловіки вийшли затильними дверима і озирнули коров'ячу загороду. Молодий дозорець загаявся трохи, виходячи останній.

— Я знайду якусь зачіпку, щоб виманити їх звідси до яруги,— шепнув він до Мері.— А ви сковайте шкуру, допоки ми повернемось назад.

— Занадто пізно. Гляньте!

Вона показала пальцем крізь розчинені двері.

Двосінших дозорців оглядали оцупки там, де вночі палало багаття; клапті обгорілої шкури поприставали де-не-де до тих оцупків, наче клей.

— Вілі — бовдур,— кинув старий дозорець.

III

Джек зник швидко по тому, як його батька заарештували, висунувши обвинувачення, що він водить коні та краде рогату худобу, а Том, блудящий син, несподівано повернувся. Том був зовсім не такий, як його батько та старший брат. Він мав ясне добряче лице й чутливе серце; але часами його нападали вибухи якогось дивного безумства, і в той час він чинив дакі й безглузді речі, прагнучи визначитися та зажити собі великої слави. В ньому поєдналося дві вдачі, одна — весела і добра, а друга — похмура й злочинна. В цій родині звело собі кубло божевілля, що заредили його батьки — п'янці й гультіпаки кількох минулих поколінь; за інших умов така спадковість могла б розвинутись у хист в одному чи в двох нащадках — у Мері, можливо.

— Вище голову, моя старесенька! — згукнув Том, поплескуючи свою матір по спині.— Все буде гаразд! Я був урвитель досі та ще й телепень на додачу,— я знаю, і завдавав вам багато туги й жалю, але з тим у мене все скінчено, мамо. Нарешті я до розуму таки дійшов і почну тепер нове життя; незабаром ми пойдемо до Сіднея або до Квінсленду. Ну, всміхніться ж до нас, матінко.

Він став до роботи — за копача найнявся — і протягом шести місяців годував сім'ю. Коли це раптом сталася з ним велика зміна. Він посмутнів і похмурів, зробився навіть жорстокий. Він міг сидіти протягом кількох годин та сам до себе всміхатися — отакечки ні сіло ні впало, не знати з чого; а тоді кілька день поспіль тинявся десь, зовсім не залишаючи додому.

— Том ізнову збивається з пуття,— тужила місіс Віллі.— Він знов ускочить у лихо, я знаю, що вскочить... А ми й без того вже ганьбою себе вкрили... на наругу перед богом!

— Ви зробили все, що змогли, матінко,— сказала Мері,— і більше вже нічого не здолаєте зробити. Люди нас пожалкують; та, зрештою, лиxo само по собі не таке вже й страшне, як вічний страх перед ним. Нехай усе це стане батькові за науку — він мав у ній потребу — і, може, він покращає зараз. (Вона добре знала, що того не буде). *Ви* зробили все, що змогли, матінко.

— Ах, Мері! Тобі й невтамки, якого лиха набралася я за ці тридцять років, живучи тут у чагарях разом із твоїм батьком. Мені доводилося колінкувати перед людьми та благати їх, аби не позивали його до суду... те ж самісіньке трапилося й з твоїм братом Томом; і ось зараз... прийшла вже на нас остання година...

— Ліпше було б лишити їх напризволяще, матін-

ко; ви повинні були б покинути батька, коли довідалися зрештою, що він за один; так було б краще для всіх.

— То був мій обов'язок — зостатися коло нього, дитино моя; він був мені шлюбний чоловік. Твій батько був завше лихий чоловік, Мері,— атож, лихий чоловік; я збегнула тес, на жаль, занадто пізно. Я незугарна розповісти тобі й четвертини того, що я витерпіла, живучи з ним укупі... Я була гордівниця, Мері; я хотіла, щоб мої діти були кращі за інших... Це моя провинність, це кара за неї... Я хотіла зробити з дітей моїх кращих за інших... Я була така гордівниця, Мері...

Мері мала коханого, гуртоправа, що перебував десять певне у Квінсленді зараз. Він обіцявся побратися з нею та вивезти її разом з матір'ю звідси, коли повернеться сюди, покінчивши там свої справи; в кожному разі, вона подала йому слово з такою умовою. Десять він забарився цього разу,— аж на шість місяців задляв свою останню мандрівку — і не було жадних вісток від нього. Вона придбала число місцевого часопису, щоб глянути, що там пишуть про «переганяння худоби»; нараз страшний заголовок привернув до себе її увагу:

**ЗУХВАЛА СПРОБА ЗБРОЙНОГО НАПАДУ
З МЕТОЮ ПОГРАБУВАННЯ.**

Гуртоправа, знаного поліції як Фредерік Дан, він же Др'ю, заарештовано минулого тижня в ...

Вона дочитала до гіркого кінця й спалила часопис. І тінь нової біди, ще лиховісніша за всі останні, повила її, мов темна ніч.

Отже, маленька сім'я, що її відцурались усі навколо, животіла протягом кількох місяців у Довгій Ярузі, нікого не бачачи, за винятком одного старого відлюдни-

ка, що спічував їхнім болещам і приходив до них вечорами посидіти біля вогнища та смикнути своєї люльки; старий намагався заспокоїти матір, переконуючи її, що справа їхня могла б повернутися на багато гірше, та запевняючи, що не мордувалася б вона так дуже, коли б знала, в яку халепу може вскочити часом будь-яка з пайкращих наших родин, і казав, що все владнається згодом,— мовляв, усе буде гаразд, а Вілі піде тая наука на користь; а ще казав він, що Том зараз зовсім не такий парубок, як перше був,— прийшов, нарешті, до глузду, то вже не зіб'ється на манівці. «Все те абициця,— казав він,— істинно, абициця, та й годі; вони й не відають, що таке справжнє лихо і яке воно на смак».

Одного разу, коли Мері та її мати були вдома самі, дозорці приїхали до них ізнову.

— Mieic Вілі, де ваш син Том? — запиталися вони.

Вона сиділа нерухомо. Вона навіть не скрикнула: «Ох, боженьку ж мій!..»

— Не лякайтеся, місіс Вілі,— лагідно мовив до неї один з дозорців.— То діло пусте, не варт шкурка за вичинку,— може, Том спроможеться з того злочину віправдатися.

Мері впала навколошки біля матері, вигукуючи:

— Озвіться до мене, матусю!.. О боже мій милосердий, вона конає! Озвіться... Гомоніть заради мене, мамо! Не вмирайте, матусю; це якась помилка... Не вмирайте, не кидайте мене тутечки саму...

Але безталанна стара жінка померла.

Вілі вийшов на волю наприкінці року, а за кілька тижнів по тому він привів до своєї хати... другу жінку.

IV

Боб Бентлі, мандрівний крамар, зупинився на перепочинок під скелями коло битого шляху, саме там, де Довга Яруга починалася.

Його товариш міцно спав під халабудкою. Боб стояв спиною до ватри, тримаючи люльку в роті й заклавши руки за спину. Полум'я осягало знизу галуззя над його головою; місцевий ведмідь сидів на розсошині дерева й кліпав очима, не зводячи їх з вогню, а місяць над ним освітлював кожну волосинку на його вухах. Чути було, як десь за деревами мелодійно побрязкує ланцюг, що ним спутано коні, як тихо цокають копита й — «хрум-хрум» — похруськує трава на зубах у коней, що паслися — то на видноті, при місячному свіtlі, то в м'якому затінку зникаючи.

Старий Грім, великий чорний собака якоєсь невиразної породи кинув багатозначний погляд на свого хазяїна та й помчав угору стрілицею, а за ним погнало ще кілька собак, але вже менших. Незабаром Боб почув «гав-гав-гав!» старого Грома та дзвікання дрібніших собак — вони загнали на дерево опосума. Боб упав на траву й прикинувся, що він спить.

Нараз дався чути якийсь гамір, немов чималенька каменюка котиться з гори, а тоді Грім оббіг навколо ватри, намагаючись з'ясувати, чи піде з ним його хазяїн.

Боб захріп.

Собака глянув па цього запозирливо, попокрутися коло його і врешті зваживсь на останній захід — своїм довгим слизяним язиком двічі облизав йому обличчя.

Боб схопився на рівні ноги, добротливо лайнувшись.

— Стривай, старий... — сказав він Громові, — ох, і настирливий же ти до дідька! Ну, що з тобою вдієш? Ти ж не заспокоїшся, доки я з тобою не піду.

Він добув з халабудки рушницю, набив її та й по-

дався на гору; старий Грім то забігав наперед, то повертавсь, показуючи шлях — немов того гавкання та дзвякотіння інших собак було замало, щоб не дати його хазяйнові збитися з дороги.

Коли Боб вернув із опосумами назад, він з несподіванки так здивувався — аж рота розлявив. Де ж таки, в таборі з'явилася жінка!

Вона сиділа на колоді біля ватри, сперши лікті на коліна, похиливши голову й затуливши обличчя руками.

— Тю... якого гаспи... хто ви?

Дівчина підвела на нього бліде, скривлене з гіркої безнадії обличчя. То була Мері Вілі.

— Мій батько й... й ота жінка... вони не виходять з горілки... вони вигнали мене! Вони вигнали мене!

— Справді? Мені дуже вас шкода... Чим я можу стати вам у пригоді?.. «Вона божевільна, як стань,— подумав він нишком.— А я взяв її за примару».

— Не знаю...— заголосила вона,— не знаю... Ви — чоловік, а я безпорадна дівчина... Вони вигнали мене! Моя матінка померла, а брат мій подався десь далеко від рідної хати. Гляньте! Подивіться! — Вона показала на синець, що прикрасив її чоло.— Це зробила та жінка. Мій рідний батько стояв поруч і все те бачив... Сказав, що так мені й треба! Ой, боже ж мій, боже!

— Яка жінка? Розкажіть мені все, як було.

— Жінка, що її батько привів у нашу хату!.. Я хочу тікати з чагарів!.. О, бога ради, допоможіть мені втекти з чагарників!.. Я не спинюсь ні перед чим!.. ні перед чим!.. Воля ваша,— тільки допоможіть мені втекти з чагарників!..

Боб та його товариш, котрий під той час уже прокинувся, намагалися зробити все, що могли, аби заспокоїти її; аж раптом, цілком несподівано для них, дівчина зірвалася на рівні ноги й видряпалася на

щолопок скелі, що над самим табором звисала. Там вона спинилася і стояла яку мить, яскравим місячним світлом облитаючи, пильно дивлячись униз на безлюдний шлях.

— Он вони йдуть! — скрикнула вона, показуючи пальцем на дорогу.— Он вони йдуть... дозорці! Я бачу, як блищають козирки їхніх кашкетів... ох, як вилискують вони у місячному свіtlі!.. Я йду звідси! Мати пішли... Я йду теж за ними!.. Прощайте!.. Прощайте!.. Я тікаю з чагарів!

Вона побігла, петляючи межи деревами, до входу в Довгу Яругу.

Боб та його товариш кинулись за нею; але місцевість тая була їм чужа, й вони випустили дівчину з очей.

Вона підбігла до гострого ребра гранітової скелі над найглибшим з каменястих водоймищ. Нараз іздолу дався чуги важкий виплеск, і троє сполоханих кенгуру, що прийшли сюди напитися водички, відскочили назад і помчали, немов три сірі привиди, вгору стрілицею, аж до осяяної місячним світлом верховини.

Генри Лоусон
ТУТ НЕ МЕСТО ЖЕНЩИНЕ
и другие новеллы
(На украинском языке)

Видавництво «Дніпро»,
Київ, Володимирська, 42.

Редактор О. В. Хатунцева
Художній редактор В. В. Машков
Технічний редактор О. І. Дубова
Коректор А. В. Кудрявцева

Виготовлено на Київській книжковій фабриці № 1 Комітету по пресі при Раді Міністрів УРСР, Київ,
вул. Довженка, 5.

Лінотипіст В. Т. Кобал
Верстальник Ю. Каплун
Друкар П. М. Лебедєв
Керівник палітурно-брошуруувальних процесів М. Д. Чернова

Здано на виробництво 19/II 1969 р.
Підписано до друку 5/VI 1969 р.
Папір № 3. Формат 70×90^{1/2}. Фізичн. друк. арк. 5,75. Умовн. друк. арк. 6,727. Обліково-видавн. арк. 7,243. Ціна 46 коп. Зам. 9—195.
Тираж 30 000.

СЕРІЯ «ЗАРУБІЖНА НОВЕЛА»

Вийшли у світ:

Книжка перша

Ернест ХЕМІНГУЕЙ

Сніги Кіліманджаро

З англійської переклав Володимир Митрофанов

Книжка друга

Антуан де СЕНТ-ЕКЗЮПЕРІ

Планета людей

З французької переклав Анатоль Перепадя

Книжка третя

Ернст-Теодор-Амадей ГОФМАН

Золотий горнець

З німецької переклав Сидір Сакидон

Книжка четверта

Еліо ВІТТОРІНІ

Еріка

З італійської переклали Іван Дзюб, Олег Микитенко та Йосип Поволоцький

Книжка п'ята

Мартін АНДЕРСЕН-НЕКСЕ

Пасажири вільних місць

З данської переклала Ольга Сенюк

Книжка шоста

Генріх БЕЛЬ

Біла ворона

З німецької переклав Євгенія Горєва

Готуються до видання:

Марія ДОМБРОВСЬКА

Сільське весілля

З польської переклав Євген Концевич

Азіз НЕСІН

Листи померлого віслюка

З турецької переклав Грицько Халимоненко

Божена НЄМЦОВА

Дика Бара

З чеської переклав Юрій Крутъ

АКУТАГАВА РЮНОСКЕ

Расемон

З японської переклав Іван Дзюб

Анна ЗЕГЕРС

Легенди про Артеміду

З німецької переклав Микола Кагарлицький

46 коп.

